

העין השביעית

ניליין מס' 10. אגוסט 1997

1

2

3

גילוי נאות

כלי תקשורת מוצאים את עצמם לא פעם חשופים להדלפות על מה שמתרחש בתוכם. ואם רשות-השידור, ובמידה מסוימת גם הערוץ השני, התרגלו לשקיפות הזו, הרי שהעיתונות הכתובה, לפחות בהלקה, מגיבה על כך בהסתגרות כעסנית. לא פעם אנחנו ב"העין השביעית", בבואנו לאמת מידע או לקבל הסבר מכלי תקשורת, נתקלים בתגובות קיפודיות שעל כמותן מלגלגת העיתונות ומצליפה במושאי סיקורה מדי יום.

להדלפות מתוך כלי התקשורת יש ניהור-חות שונים: ברוב המקרים אופיין דומה לכל הדלפה, היינו: למישהו יש עניין להפיץ רבבים מידע כדי למחות, לתקן עוול או להתריע. לעתים יש להדלפה צליל נעים פחות, כמו במקרה של מעבר העיתונאי שאול פרץ מ"ידיעות אחרונות" ל"מעריב" לפני כמה חודשים. פרץ לא סתם החליף מקום עבודה: בהופעת הבכורה שלו מעל דפי "מעריב" הוא התיימר לספר סודות מהחצר האחורית של עיתונו הקודם. הוא לא היה הראשון שנהג כך.

ככל שהדלפות הן חוויה לא נוחה לזה שמציצים לתוך קרביו, אין סיבה שהעיתונות תקבל הנחות בעניין זה. כלי תקשורת הוא מושא התעניינות כמו כל גורם ציבורי אחר. עיתונות שטוענת לזכות הציבור לדעת אינה חסינה מפני חדירת הורקור אל מה שנעשה אצלה. לעיתונות יש נטייה לכנות מלשינים את אלה שמדליפים מתו-כה; מלשינות אינה עניין של גיאוגרפיה: היא תמיד הדלפה. הסיפורים שמספרים עיתונאים על מקומות עבודתם יימדדו באמות-המידה שבהן נשפט כל החומר העיתונאי. הוא הדין בתגובות מצוטטות של עיתונאים: לעורכים ומו"לים יש נטייה להגביל את חופש התגובה של עיתונאים העובדים אצלם. ככל שמובנת נטייתם של כלי התקשורת להסמיק אדם אחד או שניים בלבד לדבר בשמם, כך לא מובן הלחץ שמופעל על עיתונאים מן השורה שלא להגיב באופן ספונטני, ובשמם המפורש, על נושאים הנוגעים בהם ובדרך עבודתם. גם כלי התקשורת, על העיתונאים, העורכים והמו"לים שלהם, חיים בבית זכוכית. לא מוגזם לצפות שכלי התקשורת יפתחו כלפי עצמם אותה מידה של סובלנות והי-מור עצמי שהם מצפים לה מזולתם, מושאי התעניינותם היומיומית. ■

עוזי בוזימן

4	כשפרנקשטיין פגע את דרקולה: תלוות אבידור ליברמן - נחום ברנע
6	צרת רבים: מציצנות בענח אסון - ענת באליוט
11	שכפול אנשים בצערם: לוגו של פצועים מדממים - צבי אלחיני
12	דרוש תיקון: צנעת הפרט של אלוף במיל' אורי שניא - ברוך קרא
16	עין בינלאומית: כך מתוצלים בארה"ב - רפי מן
18	מיקרוטרפיה: שדרים בחפקיד פסיכולוגים - שלומית טור-פז וכרמית גיא
21	לא שווה אלף מלים: זיופי צילומים - רוני דגן
25	אבל ראו את זה בטלוויזיה: הצלמים הם פקק בעיני עורכי החדשות - אלכס ליבק
27	מה הסיפור שלך: הלקח התקשורתי של קריסת הגשר - רון נשיאל
28	כדבר רפיק אל אביב - אביב בושינסקי משיב מלחמה
30	ההחמצה הגדולה: הפרשנות על בג"ץ בר-און - מרדכי קרמניצר ואביאל לינדר
32	איפה טעינו: הסקופ שכמעט ולא היה - צבי בראל
33	קורא מן השורה - עמוס נוי
34	משחקים במחבואים: הסכנות שבהצעות התיקון לחוק לשון הרע - נחמן בן-יהודה
36	מסיבת עיתונאים: מדור תגובות
40	כתב חוץ: חמש הערות קולגיאיות - איתן ברונר
41	לשון הרע: איפול על חביעות דיבה - איתן להמן
42	אירועי תקשורת

איור השער: אפרח בלוטסקי

צילום: אלכס ליבק

"העין השביעית"

בהוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה

ת.ד. 4702 ירושלים 91040

טלפון: 02-5618244 עלווה 206 פקס: 02-5635319

עורך: עוזי בוזימן

מערכת: נחום ברנע, כרמית גיא, רפי מן

יישור: פרופ' ירון אורחי, פרופ' מרדכי קרמניצר

עריכה גראפית: עמי-בושרי עיצוב גראפי

עריכה לשונית: מיכל רוזנטל

מזכיר המערכת: ארנון לוי

דפוס: דפוס העיר העתיקה

כחובתנו באינטרנט: <http://www.idi.org.il>

eMail: arnon@idi.org.il

המכון הישראלי לדמוקרטיה
THE ISRAEL DEMOCRACY INSTITUTE
An Israel-Diaspora Enterprise

נכ"ל משרד ראש הממשלה, אביגדור ליברמן, היה בשלבי הסיום של מסיבת-העיי- תונאים שלו, כשהביפריים התחילו לצפצף. ראשונים יצאו הצלמים. הם יצאו יחד, בבהלה. אחר-כך יצאו חלק מהעיתונאים, ממחרים בדרך לשוק מתנה-יהודה. העיר היא ירושלים. היום יום רביעי, ה-30 ביולי. השעה אחת בצהריים. ליברמן תכנן לזרוק פצצה בפרצופם של חוקרי המשטרה, אנשי הפרקליטות וכל העיתונאים שהציקו לו. התברר, שלחמ- אס יש פצצות יותר גדולות.

למחרת בבוקר ישב ליברמן בלשכת ראש הממשלה, לבוש בחולצה צחורה, בעניבה צבעונית, ללא מקטורן, מוקף במנהל הלשכה, משה ליאון, והמוזכירה, רוחמה אברהם, חבורה אוהדת, קשובה, צוחקת, החבר'ה שלו, וברית הכבד של הסיגר שעישהו. עישון סיגרים יוקרתיים הוא מן החטאים שראש הממשלה ומנכ"ל חולקים בהם יחד.

(ראוי להדגיש, בטרם יכנס ליברמן מסיבת-עיתונאים נוספת, שאין בתיאור הזה משום קבי- עה, ואפילו לא ברמז, שראש הממשלה ומנכ"ל שייכים למעמד הנהנתנים, שהכסף והכוח עלו להם לראש, המזוהה עם מעשני סיגרים מהסוג הזה, או לצמרת מאפיה כלשהי, צמודת-סיגר. חס ושלום. העובדה היא רק, שלמרות חיבתם הגדולה של ראש הממשלה ומנכ"ל לסיגרים, הם לא ששים להצטלם כמסיגרי בניהם. יודעים הצדיקים האלה נפש בוחרים).
שאלתי את ליברמן אם איננו מצטער על שהפיגוע דפק לו את מסיבת-העיתונאים. הוא לא הצטער. "מי שצריך היה לקבל את המסר - קיבל אותו", אמר.

דברי ליברמן נגד המשטרה והעיתונות, שעליהם חזר בהרחבה לאחר ימים אחדים, בראיון עם רוי ברקאי בתוכנית הטלוויזיה "תיק תקשורת", הם מסמך מעניין. הם מעניינים קודם כל בגלל אומרם: לא בכל יום מתייצב לפני הציבור פקיד בכיר כל-כך, במובן מסוים בכיר פקידי הממש- לה, ומכריו שהוא חי ב"מדינת משטרה", ב"רפובליקת בנות" וב"גן עדן לטרדנים ומלשינים" - "זוהי רק קצה הקרחון".

על-פי האשמותיו של ליברמן, נקשרה קנוניה אפלה בין אנף החקירות של המשטרה לעיתונאים. החוקרים מבקשים להרשיע, בכל מחיר. הם לא חסים על איש, גם לא על ילד בן שבע, או אב זקן, בן 73, שעבר שלושה ניתוחי לב. העיתונאים צמאי דם. המניע שלהם הוא שנאה נוראה לכל דבר מצליח. המפגש בינם לבין המשטרה הוא המפגש בין פרנקנשטיין המפל- צת לדרקולה הערפד: האחד הורג, לתפארת ההרג; השני ניזון מדם הוולת.

כשמגפים מדבריו של ליברמן את עודפי הפראנויה, כשמוחלים לו על החירות שהוא נוטל לעצמו לתקוף עובדי מדינה, בניגוד לתקשי"ר, מקבלים שורה של אמירות קשות על חוקרי המשטרה ועל העיתונאים, למעשה, על הממסד הישראלי הוותיק כולו. הטענה הראשונה היא שסוגדים לכל מיליונר יהודי מהמערב, גם אם הוא פושע, ומתארים כפושע כל מיליונר יהודי מרוסיה, גם אם לא הורשע מעולם.

ליברמן ממחיש את הסוג הזה של צביעות ישראלית בעזרת שלושה עבריינים "טובים", שלוש- תם מהמערב, ומולם שניים "רעים" מהמזרח. נחום מנבר הישראלי מואשם בבית-משפט בארץ בבגידה, ואיש לא בודק מי הפוליטיקאים שקיבלו ממנו תרומות.

האיש הבא ברשימת ליברמן הוא מייקל מילקן האמריקאי, ממציא "אגרות הובל". מילקן נחשב לגדול פושעי הצווארון הלבן בהיסטוריה, לפחות מבחינת הסכומים. כשהועמד לדין סייעו לו בעדויות אופי ידידיו הישראלים, ביניהם בנימין נתניהו ואהוד אולמרט. למרות אופיו הטוב הור- שע, נשלח למאסר ארוך, ושילם מיליארד דולר קנס. לפני חודשיים, מספר ליברמן, "ביקר האיש בארץ ובפתח בית-המלון שלו השתרך תור של מקבצי נדבות באורך כביש ירושלים-תל-אביב". רוברט מאקסוול נפגש כאן עם כולם, ו"עכשיו אולי ייפנו לכל אלה שנפגשו אתו או קיבלו ממנו תרומות, הרי בדיעבר התברר שאיננו צדיק".

צבי בן-ארי, לעומת זאת ("התקשורת והמשטרה מתעקשים לקרוא לו גרגורי לרנר", מתאו- נן ליברמן), יושב במעצר ממושך. חוקרים למי תרם כסף, ולמה.

"מה פסול", שואל ליברמן, "שבן-אדם תרם כסף למוסדות ולאנשים. מאיפה היו האנשים צרי- כים לדעת שלרנר פסול על-ידי המשטרה, הרי כולנו למדנו שכל עוד אדם לא הורשע, הוא חף מפשע". הוא הדין, לדברי ליברמן, בבוריס בירשטיין, המיליונר, בן-עירו של ליברמן, קישינב. לגנותו של ליברמן אפשר לומר שהוא מיתמם: הוא יודע היטב, שהחלל שהשאירה אחריה ברית-המועצות התמלא על-ידי התארגנויות מאפיוניות. ספק אם מישוהו מהמיליונרים החד- שים עשה את כספו, או שומר עליו, באמצעים חוקיים. אין לישראל שום עניין לייבא את

נחום ברנע

כשפרנקנשטיין פגש את דרקולה

יש אחת בטענת אביגדור ליברמן: ההדלפות מחקירות המשטרה הן לעתים קרובות מגמתיות ומרושעות. בעיקר, הן רבות מדי

האנשים האלה ואת עסקיהם לכאן, ובוודאי שאסור לה להניח לכסף הזה לקנות השפעה פוליטית. אבל יש גם צדק בהשוואה שעושה ליברמן. הפוליטיקאים הישראלים לא נהגו בוהירות הנדרשת בקשריהם עם בעלי-הון כמו מנבר, מילקן או מאקסוול. סכנת מאפיה אולי לא היתה כאן, אבל התבוזות היתה. למאקסוול הניחו אפילו לקנות את "מעריב". ליברמן מצביע על הקשר בין המשטרה החוקרת לעיתונות החוקרת. יש, הוא אומר, "הדלפות מגמתיות ומרושעות".

קשה היא עבודתם של חוקרי המשטרה, וקשה לא פחות, וכפוי-טובה, עבודתם של העיתונאים-החוקרים. הקורא איננו יודע כמה טרחה משקיע העיתונאי-החוקר בבדיקת החומר, ועם אילו סיכונים ולחצים הוא מתמודד. העיתונאים-החוקרים הם פועלי התברואה של החברה הישראלית, מפני-הזבל. בלעדיהם היינו חיים בסרחון בלתי נסבל. התחושה שיש כאן אויב משותף והקושי להגיע לחקר האמת דוחפים את השוטרים ואת העיתונאים לשיתוף פעולה. הפיתוי גדול. בדרך-כלל, שכרו יוצא בהפסדו. אכן, ההדלפות מחקירות המשטרה הן לעתים קרובות מגמתיות ומרושעות. בעיקר, הן רבות מדי. הן יוצרות רושם, שכל מי שנחקר תחת אוהרה אשם, אף שלא היתה הרשעה בבית-משפט, ואפילו כתב-אישום לא הוגש.

מתקבל הרושם - אני מקווה שאני טועה - שהפרסום בעיתונות לא נועד לקדם את חקירת האמת, אלא בא במקומה. הפרסום הוא העונש. החוקרים עיפים מדי, או עמוסים מדי, או מבוהלים מדי. הם יודעים שלא יהיה כתב-אישום, או שיהיה כתב-אישום חלש. הם יודעים שהסיכוי לנצח בבית-המשפט את סוללת עורכי-הדין הגדולים שישכור הנאשם קטן. אם לא יחטוף מהשור-פט, לפחות יחטוף מהעיתון. ויעזור העיזור לפיסח.

כל צד בעסקה הזאת נותן משהו. החוקרים משחררים פיסות אינפורמציה, ציטוטים מתוך חקירות, האשמות שמקורותיהם אנונימיים. הם מחזקים את ההנחות המוקדמות של העיתונאים, ומאפשרים להם להפוך את הגילויים שלהם למסע ציבורי, לקמפיין.

העיתונאים מתעלמים מהצורך להצביע על חולשתן הגדולה של חקירות המשטרה. החוקרים מוצגים בתקשורת כגיבורים, כסופרמנים. זוהי מלחמת בני-אור בבני-חושך. השוטרים-החוקרים והעיתונאים-החוקרים מצויים בצד אחד, והנחקרים בצד השני.

במקום שישמר מרחק בין העיתונאי לבין השוטר, הגבולות מיטשטשים. וכך יכולה כתבת הערוץ הראשון איילה חסון לאחל לחוקרים, בשידור, "בהצלחה", בעיצומה של חקירת פרשת בר-און, שחסון מילאה בה גם תפקיד של עד וגם תפקיד של כתב. הערוץ הראשון חש שהוא אבי הפרשה (אף שכפי שהסתבר אחר-כך, הערוץ היה רק בייבי-סיטר. האב האמיתי היה עורך-הדין אבי-יצחק). משחירים את הדימוי של עולי רוסיה, מתלונן ליברמן עוד. כל איש עסקים הוא מאפיה, כל עולה בלונדינית היא זונה.

יש אמת בטענה הזאת. ההשתקפות של העלייה הרוסית בתקשורת סובלת מצרות-עין, רשעות, שנאת-זרים וגזענות. לוקחים את האנשים האיכותיים האלה, שתרומתם לבניינה של החברה הישראלית עצומה, ומרססים אותם בדי.טי; ישראל הוותיקה לא למדה דבר ממשגי העבר, ולא שכחה דבר.

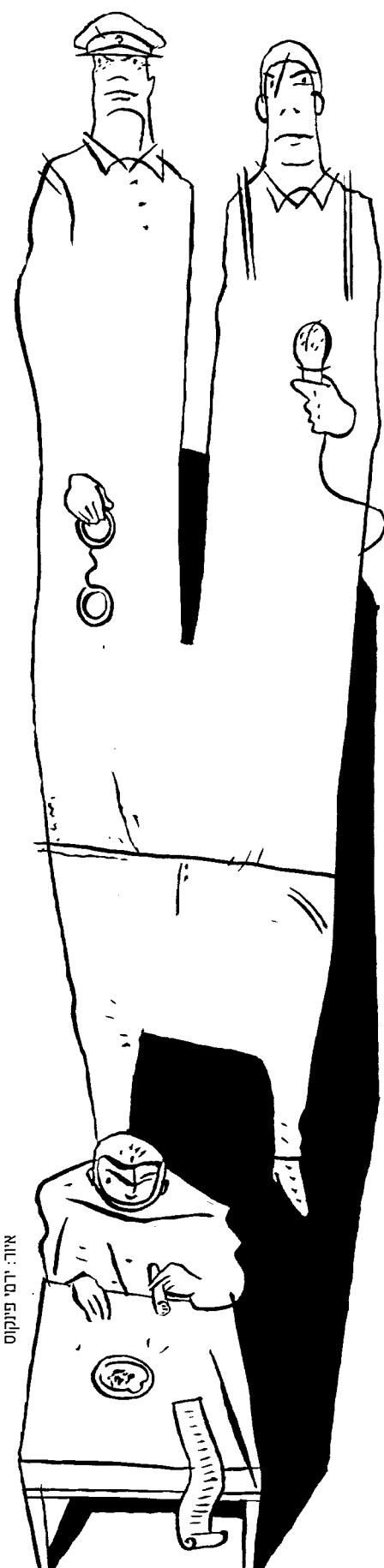
רק חטא אחד עולה כנראה בבורותו ובגזענותו על סיקור העולים מרוסיה בתקשורת הישראלית: סיקור ישראל הוותיקה בעיתונות הרוסית.

כל זה עצוב מאוד, ומביך מאוד, אבל לא פותר את הבעיה של אביגדור ליברמן. הבעיה שלו איננה רוסית. היא מאוד ישראלית. הוא היה מנכ"ל עמותה בשם "גשר עלייה". על-פי ספרי העמותה, הוא קיבל ממנה הלוואה בסך 111,155 ש"ח, והחזיר רק 30,000 (34,000 יחד עם ריבית והצמדה).

ללהקת הנח"ל היה פעם פזמון פופולארי, שסיפר על שלושה, אחד גבוה ושניים קטנים, שהסתבכו בכספים: "חסרים כאן סכומים: אחד גבוה ושניים קטנים. לה-לה-לה-לה. אחד גבוה - ושניים קטנים". הסכומים החסרים, זאת, בתמצית, הבעיה של ליברמן. הוא חייב לספק הסבר מתקבל על הדעת להיעדרם של 81 אלף ש"ח, סכום לא מבוטל. ליברמן אומר שנבדק בפוליג'רף, במכון פרסי, ונמצא דובר אמת. הוא לא הציג את הממצאים.

ללא הסבר של ממש ממיט ליברמן על עצמו את הטענה, שלא אפליית הרוסים מעניינת אותו, ולא הקשרים ההדוקים מדי בין חוקרי המשטרה לעיתונאים. כל זה איננו אלא פעולת הסחה, להפחיד את החוקרים והפרקליטים ולחלץ אותו מצרה. סיפור קשה, הכסף הזה, אבל לליברמן

יש ודאי הסבר. ■

איור: ירמי פינקוס

שמעתי טבע לך
מואזד מאזד
אהב את היסוד

את יבוא
שוב
האוז

שמואל בר שורת קרוז

תמונתה מוקדמת של ספר קול, לפי רוב הדעות נעשה באמצעות המצלמה של קרול, שהיא התחילה לכתוב את הספר. היא הייתה אז בת 18 והייתה נשואתו של סגן ארטור קרוז, שהיה אז סגן במספר 20. היא הייתה בת 18 והייתה נשואתו של סגן ארטור קרוז, שהיה אז סגן במספר 20.

כד אהב בגד בו"

שמואל בר שורת קרוז הוא סופר ישראלי, שחיבר את ספרו "כד אהב בגד בו". הספר מתאר את חייו של אדם, שמתחיל כקנאי, עובר להצטרף לצה"ל, ולבסוף מגיע לארצות הברית. הספר הוא דוגמה לפרויקט ה"כד", שבו כל חיל צה"לי חתם על קובץ שורות, ואלו הפכו לסיפורי חיים.

3 תושבי רמלה יולדו נעצרו כחשודים בגניבת יבנות

שמואל בר שורת קרוז הוא סופר ישראלי, שחיבר את ספרו "כד אהב בגד בו". הספר מתאר את חייו של אדם, שמתחיל כקנאי, עובר להצטרף לצה"ל, ולבסוף מגיע לארצות הברית.

צרת רבים

האבל הפרטי הופך לנחלת הציבור בגלל חדירתה הגסה של התקשורת. דיון על המציצנות ברגעים הכואבים ביותר

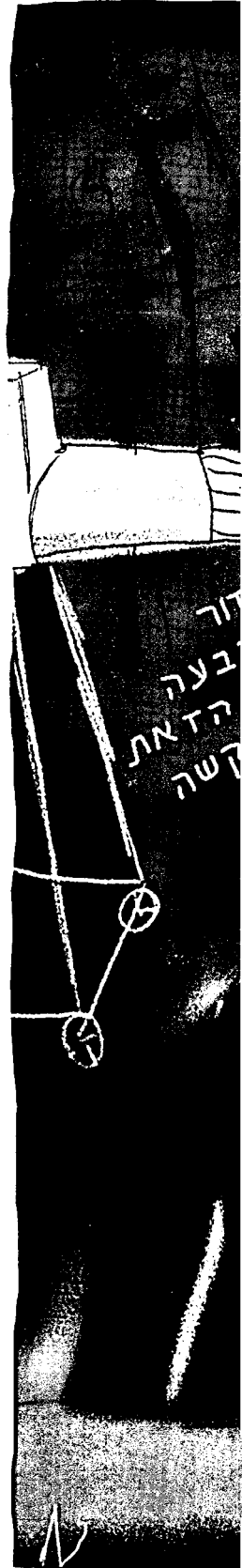
כל מיני מצלמות סביבי ובכלל לא ידעתי מה קורה. התמונות של החתונה שלי פורסמו בתקשורת ואת ההודעה על מציאת הגופות שמעתי ברדיו. זה היה מאוד קשה. לא הייתי רוצה שיפרסמו את סרט החתונה. צלם החתונה שלנו מסר את הסרט לטלוויזיה ואותי לא שאלו בכלל. הוא טען אחר-כך שזה יצא משליטתו. הוא בא לבקר אותי שבוע אחרי. אמרתי לו שזה מאוד הכאיב לי והיו לו דמעות בעיניים. לא כעסתי עליו, רק הרגשתי חסרת אונים".

הצלם שגשכר לתעד את החתונה בווידיאו וסטילס הוא יורם כהן, צלם תושב עפרה העוסק בצילום אירועים בדרך-כלל, ועובד מדי פעם גם עם צלמי העיתונות. כהן טוען שקיבל אישור לפרסום התמונות ממאיר אבנעים, דודה של קרן. "התנאי היחיד שלו היה שזה ייגזר ביום חול. זה היה חשוב להם. רק בדיעבד נודע לי שקרן לא ידעה על שידור הקלטת ואני פניתי אליה ובאתי אליה הביתה. אמרתי לה שאם הייתי חושב שזה יפגע בה, לא הייתי נותן את זה. האם יעלה על הדעת שהפגיעה בזכות הציבור לדעת עולה על הפגיעה בקרן?".

בדיוק בדילמה הזאת שבין זכות הציבור לדעת לבין זכותו של אדם לפרטיות דן תקנון האתיקה של העיתונאים בסעיף ב': "בקבלת החלטה בעניין פרסום שם, צילום או פרטים מזהים

סרט הווידיאו של החתונה של קרן אבנעים רץ בפעם הראשונה במהדורת "היומן" של הערוץ הראשון ביום שישי, ולא במכשיר הווידיאו הביתי, כפי שקורה בדרך-כלל. חתונתם של אורי פל וקרן אבנעים היתה אמורה להתקיים ב-5 ביוני, יום חמישי. שעות קשות וארוכות של מתח עברו על בני המשפחה עד שנודע להם בבוקר המחרת מדוע לא הגיע החתן. אורי פל, הוריו ושני חברים שהיו ברכב נהרגו בתאונת דרכים בדרך אל החתונה. בליל שבת שודר סרט הווידיאו וביום ראשון פורסמו תמונות הסטילס בעמודי האמצע של "ידיעות אחרונות". תמונות החתונה, שתיעדו את הכלה המחכה בשמלה הלבנה ואת החופה המיומתת, חשפו בפני הציבור את הרגעים הקשים והפרטיים ביותר של המשפחה. אלה היו תמונות קשות לצפייה, מפני שבזמן שידורן כבר היה ידוע לצופים שהכלה בתמונה ממתינה לאנשים שאינם בחיים.

ההצצה הגסה והבוטה אל מה שהיה אמור להיות אירוע פרטי והפך בעל-כורחו לאירוע חדשותי עוררה תחושה של חוסר נוחות. התחושה הזו גברה כשהסתבר שהכלה כלל לא ידעה על הפרסום בכלי התקשורת. "האירועים היו כל-כך קשים", אומרת קרן אבנעים, "שבאותו זמן לא יכולתי אפילו לכעוס או להתעצבן. היו

אורים: דיאלוג לונדון

אחרים של אדם שנספה או שנפגע באופן תמור במלחמה, בתאונה או באסון אחר, יתחשבו העיתון והעיתונאי בבקשת בני משפחת הקורבן שלא ליתן פרסום לפרטים אלה, וישקלוה כנגד העניין הציבורי בפרסומם. הפרסום יהיה באופן, במידה וברגישות הראויים.

מאיר אבנעים, מי שלטענת יורם כהן נתן את האישור לפרסום, מציג גרסה קצת שונה למושג "הסכמת המשפחה": "הצלם ואנשי ידיעות אחרונות' לא הפסיקו ללחוץ עלי.

קרן אבנעים: צלם

החתונה שלנו מסר את

הסרט למלווייה ואותי

לא שאלו בכלל

בערב החתונה הצלם הזמין מונית ושלח את התמונות לעיתונות. הרמתי לו טלפון שעה לאחר שהמונית יצאה ואמרתי לו שיעצור אותה מיד. מאז הם לא הפסיקו להתקשר, עד כניסת השבת למחרת. אמרתי להם עשרות פעמים – אנחנו באמצע טרגדיה, תורידו את הלחץ, אבל זה פשוט לא נפסק. בסופו של דבר, חמש דקות אחרי ההלוויה, בשיא החול-שה, אמרתי לו – תעשה מה שאתה רוצה. הוא סיפר לי כל מיני סיפורים, שהוא היה חבר של אורי (אורי פל ז"ל; ע"ב) ושהתפלל איתו באותו בית-כנסת. לא יכולתי יותר, הלחץ עלי היה כבד מדי.

אלי הרשקוביץ מזום-77, סוכנות צילום העובדת עבור "ידיעות אחרונות" בירושלים ומי שיצר את הקשר עם יורם כהן, שהוא מכר ותיק שלו, לא חושב שבפרסום התמונות היה פגם אתי. לטענתו, ההסכמה מהמשפחה התקבלה בלילה שבין חמישי לשישי, לפני שנודע מה עלה בגורלם של החתן, הוריו ושני החברים. "הם נתנו הסכמה, אבל התנו את זה בכך שהתמונות לא תפורסמנה ביום שישי. ברגע שנודע להם על האסון והבינו שהם כבר מתים, הם לא התעסקו עם התמונות. הם לא פנו לאיש כדי לבקש למנוע את הפרסום".

יש לך הרהורי חרטה כפרשה הזאת?

אין לי הרהורי חרטה. יכול להיות ששיקולי המערכת היו צריכים להיות שונים והיינו צריכים לפנות פעם שנייה ולבקש רשות אחרי שנודע מה קרה. זה סימן-השאלה היחיד שיש לי. פרופסור עמוס שפירא, ממלא מקום נשיא מועצת העיתונות: "אם צלם מוזמן לשמחה פרטית וקרה שאותה שמחה הפכה לאירוע בעל חשיבות ציבורית, יש לדעת, זכות לפרסם את התמונות. אם, לעומת זאת, קרה משהו לא צפוי במישור הפרטי, למשל תאונת דרכים, אני חושב שמבחינה אתית אין מקום לתת את

התמונות לפרסום. אם המשפחה מסכימה, מובן שאין מניעה לפרסם את התמונות בכל מקרה, אלא שזו צריכה להיות הסכמה נורמלית ותקפה, ולא כזו שניתנה תחת לחץ".

שאלת הלגיטימיות של שידור סרט החתונה לא היתה יכולה להתעורר לפני עשרים שנה. אז, כמובן, תיעוד אירועים בזמן אמת על-ידי מי שנקלע למקום היה הרבה פחות שכיח, אך נראה כי השינוי אינו רק טכנולוגי. השינוי המהותי התרחש בסימון הגבול בין מה שמוגדר אישי, פרטי וחסוי לבין מה שמוגדר כבעל עניין לציבור. את הקו הדק הזה מותר תקנון האתיקה לשיקול דעתו של העיתונאי, שיקול דעת שאינו מתיישב באופן טבעי עם רגשות משפחה שהיתה מעורבת בטרגדיה.

הדפים המצהיבים של גליון "מעריב" מה-12.4.77 הם עדות טובה לדרך הארוכה שעשתה העיתונות בעבודתה בסיקור אסונות ומשפחות שכולות. "לפני ההמראה נתגלתה במסוק תקלה – ותוקנה", כך נכתב בכותרת הראשית שבישרה על אסון הנ"ל. ב-10.4.77, יומיים לפני הופעת הכותרת, התרסק בבקעת הירדן מסוק יסעור וכל החיילים ואנשי הצוות, 54 במספר, נהרגו. זה היה האסון הכבד ביותר שידע חיל האוויר עד אז, והוא נותר כזה עד אסון המסוקים בפברואר השנה.

בעמוד הראשון של אותו גליון הופיעה תמונה גדולה של שבירי המסוק מרחוק. בחלק התחתון של העמוד הופיעה תמונתו של מפקד המסוק, סרן משה ויטנר. שני עמודים נוספים הוקדשו לסיקור האסון בעמודי החדשות, ובהם הופיעו, בין השאר, רשימת שמות הנופלים על-פי סדר הדרגות, ותמונתו של יור' ועדת החקירה. במוסף היומי "מעריב היום" הוקדשו לסיקור האסון שלושה עמודים נוספים. אף מלה באותו גליון לא הוקדשה לסיפורם האישי של ההרוגים, ופניהם, מלבד פניו של הטייס, נותרו אלמוניות. שאר עמודי העיתון עסקו בחדשות האחרות של היום, כמו הגיגות העשור לשחרור ירושלים. למחרת כבר עסקה הכותרת הראשית בהצהרה של נשיא ארה"ב, ג'ימי קרטר, בעניין ישראל.

התמונות שהגיעו מאסון המסוקים מעל שאר-ישוב ב-4 בפברואר השנה טריות הרבה יותר בויכרון, ומן הסתם יישארו שם עוד זמן רב. הדיווח הראשון הגיע זמן קצר לאחר ההתרסקות, במבוקים מיוחדים של שני הערוצים. מיד אחר-כך החלו לזרום התמונות בשידור חי והן לא פסקו במשך שבוע. בגליון "מעריב" של יום המחרת זעקה כותרת ענק: "המדינה בוכה: 73 חיילים נהרגו באסון הנורא". בכותרת רת הגג נכתב: "שני יסעורים התנגשו: המשפחות המתונו כל הלילה לבשרות האיוב". לא פחות מעשרים עמודים של אותו גליון עסקו באופן בלעדי בסיקור האסון, ורק ארבעת העמודים האחרונים הוקדשו לידיעות ספורות שעסקו בחדשות האחרות. גליון

המחרת הגדיל לעשות עוד יותר: העמוד הראשון הפך לקיר זיכרון ובו הופיעו תמונותיהם של כל הנופלים תחת הכותרת "מיטב בנינו". 33 עמודי החדשות הוקדשו לסיפוריהם האישיים של כל הנופלים, ומוסף "מעריב היום" הוקדש אף הוא בלעדית לאסון. תחושת האבל לא פחתה אף ביום השלישי: עמודי החדשות עדיין עסקו בידיעות על האסון ובסיקור הל-ויות שעוד נותרו, ומוסף השבת הוגדר כ"גיליון מיוחד" ועסק באסון באופן בלעדי.

השינויים מרחיקי הלכת שעברו כלי התקשורת בשנים האחרונות, ובמקביל ריבוי האסונות הכבדים שידעה ישראל, זימנו לצרכן התקשורת המקומי גיבור מסוג חדש – האדם הפרטי, עד לפני רגע אלמוני שאין בו כל עניין תקשורתי, שנקלע למרכזה של טרגדיה נוראה ואיבד את בן משפחתו או את חברו הקרוב. המשפחות השכולות, במרבית המקרים כאלו שבנו נהרג בצבא או בפגוע טרוו, הן כעת העומדות במוקד ההתעניינות וסיפורן האישי הוא הסיפור החדשותי. כל פרט מחיי-הן, אישי ככל שיהיה, שהיה שמור עד אתמול במגירות הבית, נפרש על עמודי ענק של עיתון המחרת.

לדעת דוד לביא, כתב "מעריב" שמעיד על עצמו כי בתוקף תפקידו היה בכמתיים הלוחות ובתי אבליים, השינוי ביחס התקשורת אל המשפחות השכולות החל בימי העיתון "חדשות": "ב'חדשות' הבינו שהפן האנושי הוא הרבה יותר מעניין וחייבים לתת לפחות מסגרת על האדם שנהרג. זה התחיל מחללי צה"ל ועבר אחר-כך לכל דבר – גם תאונות דרכים ומקרים של השתלת כליה. אני זוכר שבתקופה של 'חדשות' אנסו אותנו להביא פרטים ביוגרפיים על האדם ולא להסתפק בפרטים שמסר דובר צה"ל. החללים הפכו להיות בני-אדם, דבר שהיה קיים הרבה פחות לפני כן".

ברור, עם זאת, כי השינוי הדרמטי בסיקור המשפחות השכולות התחולל לאחר כניסתו של ערוץ-2 והקמתה של חברת החדשות. השי-

אלי הרשקוביץ: אין לי

הרהורי חרטה. יכול להיות

ששיקולי המערכת היו

צריכים להיות שונים

דורים הישרים הבלתי פוסקים מאורי האסון ואחר-כך מבתי המשפחות שינו את כללי המשחק. ההגעה המיידית אל בתי המשפחות היתה עד אז בעיקר נחלתם של כתבי השטח של העיתונות הכתובה. כשהחלה לפעול חברת החדשות, החלו כתבי הטלוויזיה לעבוד כמו כתבי העיתונים, והעיתונים מצדם עשו כל

מאמץ להדביק את התמונות הדרמטיות ששודרו בטלוויזיה שעות לפני הופעת הגיליון.

לביא: "הסיקור בטלוויזיה חושף את הטכניקה העיתונאית. התקשורת האלקטרונית התחילה לעשות את מה שכתבי העיתונים עושים כבר שנים, אבל עד אז אף אחד לא היה מודע למה שעשה כתב העיתון כדי להביא את האינפורמציה שהתפרסמה. כתבי העיתונים, בשל אילוצי הדד-ליין, ראינו לא פעם את בני המשפחה זמן קצר לאחר שנודע להם על האסון. פתאום התחילו להתייחס לזה והופיעו כתבות על איך רפי רשף פנה ללאה רבין להתראיין עוד לפני ההלוויה של בעלה".

הראיון שנתנה לאה רבין בבוקר ההלוויה של בעלה נחשב בעיני רבים לציון דרך בכללי "המותר והאסור" בסיקור משפחות הנמצאות באבל. הראיון הזה עורר תדהמה אצל עיתונאים רבים, ולא בשל הופעתה של לאה רבין אלא בשל ההעזה של רפי רשף לפנות אליה בבקשה להתראיין עוד לפני שנערכה ההלוויה. רשף מסרב היום להתייחס לראיון. אריה גולן, מגיש יומני הבוקר בקול-ישראל: "אנחנו בכלל לא פנינו אליה, ואז התבטאתי על כך בתדהמה. לא העליתי על דעתי שהיא תדבר איתנו ביום שבו קוברים את בעלה. רפי רשף העז וקיבל ראיון בלעדי. לא נדהמתי מפני שחשבתי שזה לא בסדר לפנות אליה, זה לגמרי לגיטימי בעיני. כעסתי על עצמי שלא אני חשבתי על זה ועשיתי את המהפך. זה היה ראיון מאוד מכובד ובהחלט במקום. מאז באמת השתנו הדברים ואנחנו מראיינים הורים שכולים ממש זמן קצר לאחר האסון. זה דבר מאוד קשה שלא הייתי צריך להתמודד איתו בעבר, אבל הוא לגמרי לגיטימי בעיני, אם המשפחה מסכימה לכך".

"אם המשפחה מסכימה לכך" - זהו כנראה הכלל היחיד המוסכם כעת בין כלי התקשורת בעבודתם בזמן אסונות, והמקרה של משפחת אבנעים מוכיח כי גם כלל זה יכול להיות גמיש. מלבד זאת, לא נותרו כללים בלתי כתובים המנחים את פעולתם של הכתבים ואין בקשה שנחשבת לא לגיטימית או בלתי מתחשבת כלפי המשפחות האבלות. מותר להגיע לבית המשפחה מיד לאחר היוודע האסון, מותר להזמין את האב השכול לדבר באולפן, מותר להתקשר למשפחה כדי לשאול "מיהו ישראלי" לדעתן, מותר לבקש מהן לבחור שיר, מותר גם לבקש בלעדיות.

איתן הבר, מי שסיקר מאות משפחות שכו"לות בשנים שבהן היה כתב צבאי, מתקומם נגד המצב הזה: "בשנים האחרונות יש חשיפה עצומה של ההורים. באסון המסוקים זה הגיע לידי כך שהורה שלא דיבר על ילדו, כאילו חילל את זכר בנו. ההורים רואים בכך מילוי של חובה לאומית כמעט. שינוי נוסף הוא צילומי המשפחות בטלוויזיה ממש בדקות שאחרי, כפי שקרה עם הורי הילדות מבית-שמש. זו תופעה מבחילה, חלאתית. אפילו אם

המשפחה מסכימה לשידור, לא צריך לשרד את זה. למשפחה ברגעים כאלו אין שום שיקול דעת לקבל החלטה כזאת. גם בזמן שאני סיקרתי את התחום הצבאי היתה חזירה לפרטיות, אבל היום זו חזירה מתועדת. אנחנו רואים אותה בהתרחשותה. כשהייתי בא למשפחה בבוקר, כשהאבא בפיג'מה והאמא בחלוק צורחים ודופקים על הרהיטים, אין ספק שזו חזירה לפרטיות ברגעים הכי נוראים שלהם, אבל אני הייתי לבד ואף אחד מלבדי לא ראה את זה. היום רואה את זה כל העולם. יש בני משפחה שמסכימים להגיע לאולפן הטלוויזיה כדי לתת ראיון.

אני לא מבין את התופעה הזאת. אני רואה אנשים שמתראיינים ב"ערב חדש" לפעמים עוד לפני הלוויה, ואני לא מבין את זה. הופעה כזאת צורמת לי מאוד, גם אם המשפחות רוצות את זה. זה חוסר טאקט לפנות למשפחה

חזירה גסה לפרטיותם של אנשים אינו ברור, ותלוי מאוד באופי המשפחה שאליה הגיע הכתב. לאנשים הקרובים המקיפים את בני המשפחה, כך מספרים הכתבים המרבים במשימת מות מסוג זה, יש נטייה להגן על בני המשפחה מפני העיתונאים ולמנוע את הגישה אל ההורים. דוד לביא: "ידוע בין כתבי השטח שזה מחסום שצריך לעבור אותו. צריך להגיע למשפחה עצמה, וכתב מיומן יודע איך לעשות את זה. אפשר לאתר את האמא או האבא לפי שפת הגוף. אני פונה ישר למשפחה עצמה ולא לאיזה שכן מבוזבז, אני מאמין שזה יותר נכון, מפני שרק כך ניתן להשיג את הפרטים המדויקים על מי שנהרג. למשפחות יש רגישות עצומה לדיקו בפרטים הביוגרפיים". כתבים אחרים מעדיפים לנהוג דווקא בשיטה הפוכה. דורית גבאי, כתבת "מעריב" שסיקרה בעבר את אזור תל-אביב: "אני פונה בהתחלה למעגל

הרחב. אני מתנצלת תמיד ואומרת שאנחנו מעוניינים לכתוב לזכרו. אני בודקת את מוכנות המשפחה דרך חברים ולא נכנסת ישר למעגל המשפחתי. נראה לי שאם דלת הבית פתוחה בגלל שכול, עיתונאי לא צריך לנצל את זה ולהיכנס פנימה".

לעומת ההסתייגות שמגלים פעמים רבות האנשים הקרובים, מפתיע להיווכח במידת שיתוף הפעולה שמגלים בני המשפחה עצמם עם התקשורת. בסופו של דבר, אומרים כל הכתבים, כמעט אין משפחה שאומרת לא מוחלט לסיקור התקשורת. באסון המסוקים, למשל, היתה רק משפחה אחת מכל 73 המשפחות, משפחתו של הטייס אבישי לוי, שסירבה לדבר עם הכתבים. לדעת דורית גבאי, זה חלק משינוי חברתי: "התקשורת השתנתה מאוד והאזור חים הרבה יותר חשופים. אתה רואה בטלוויזיה איך עובדים העיתונאים ואז כשלמישהו קורה

במצב כזה. אם המשפחה מסכימה זה עניין שלה, לדעתי זה נורא. כתבי השטח של כל כלי התקשורת מגיעים אל בתי המשפחות זמן קצר לאחר קבלת ההודעה. העיתונאים מתאספים בבית המשפחה פעמים רבות, במקביל להגעתם של השכנים והחברים הקרובים. המשימה הראשונה שלהם היא לקבל מבני המשפחה כמה מלים על מי שמת. כתבי העיתונים חייבים גם להשיג תמונה שמצולמת במקום ונשלחת למערכת. "תביא בוקסה ורפרודוקציה" הוא המשפט המסכם את מה שצריך הכתב להשיג. משימת הסיקור הראשונה יוצרת מפגש בלתי אפשרי בין משפחה, שלפני שעות מעטות חרב עליה עולמה, לבין מי שבא לעשות את מלאכת יומו, ובשל לחץ הזמנים צריך להשיג את מבוקשו כמה שיותר מהר ולחזור למערכת. במצב עיניינים כזה, הגבול בין בקשה עיתונאית לגיטימית לבין

אסון יש לו מוכנות גבוהה יותר להתראיין. ביקרתי עד היום בבתים של 53 משפחות שכר-לות, ומתוכן רק משפחה אחת סירבה להתראיין. ייתכן גם שההסכמה לשתף פעולה נובעת מהטריות של ההלם. באסון המסוקים הגעתי בארבע בבוקר למשפחה הראשונה וראיינתי אותה עד שש בבוקר. כשהגעתי שוב למחרת, הם כבר סירבו לדבר.

חן קוטס, כתבת "מעריב" שמרבה לכתוב על נושא השכול עבור מוסף "סופשבוע": "יש היום רצון מצד המשפחות שיכתבו על יקירן. הם רואים בואת דרך להנצחה, במיוחד כשמ דובר במוסף. משפחה היום יכולה לשאול אותי, כמה עמודים זה יהיה? פעם לא היו שואלים שאלות כאלו, כי לא היתה מודעות". דוד לביא: "זה שכיח מאוד שבהתחלה בני המשפחה אומרים, 'אנחנו לא רוצים לדבר'. זה ניסיון לבטא את עוצמת הכאב, ולכן שווה להתעקש ולהפעיל לחץ. אנשים מנסים להגיד, 'הכאב שלי הוא עצום ואיני מסוגל לדבר', וצריך לדעת לפרש את זה בצורה הנכונה. לאבל יש שפה משלו. ב-95% מהמקרים בסוף הראיון הם מעוניינים לשמור אתך על קשר, כי נוצרת קרבה גדולה במהלך השיחה. אתה בא ומדבר איתם על היקיר שלהם ולא סתם מנחם. זה מביא לאיזושהו סוג של פורקן פסיכולוגי".

מה חושבים בני המשפחות על עבודתם של העיתונאים בתוך ביתם? מפתיע לגלות את יכולתם לשחזר לפרטי פרטים את ההתרחשויות ואת הפניות שקיבלו מכלי התקשורת, גם חודשים לאחר האסון. אם בעיני השכנים נראים העיתונאים כחבורה אחת של מטרידנים שיש להרחיקם, בזכרון בני המשפחה נחרטים העיתונאים כמעט אחד לאחד, בשמותיהם ובדברים שאמרו. הם זוכרים היטב את אלה שפנו אליהם בנימוס והצליחו לדבר אל לבם וגם את אלה שלחצו והתנהגו, לתחושתם, בצורה פוגעת וחודרנית.

אלי בן-שם, אביו של קובי בן-שם ז"ל שנהרג באסון המסוקים, התראיין לטלוויזיה עוד לפני הלוויית בנו והרבה להופיע בכלי התקשורת בימים שאחרי. "הרצון להופיע בתקשורת הוא מאוד אישי. לי זה לא הפריע בכלל. הבן שלי היה ביחידת מודיעין ושירת בלבנון והיה לי רצון שישמעו עליו ועל כל החברים שלו ששירתו ביחידות מובחרות. רציתי שיזכרו אותם ויידעו מי הם היו, והעיתונות היא חלק מהעניין. היו עיתונאים שהתנהגו אלינו בצורה מזועזעת, מצד שני היו גם עיתונאים שנהגו בנו ברגישות רבה, כמו סימה קדמון וניצה רימון וגם אלון בן-דוד מערוץ-1. אני יודע שהיו משפחות שהפריעו להן שהכתבים הגיעו זמן קצר לאחר שקיבלו את ההודעה. אני חושב שצריך להתקשר לפני כן ולבקש רשות. צריך ללכת על קצה האצבעות בנושא השכול, כי הפיזיום של המשפחות האלו קצרים מאוד".

תמר זביצקי, אמה של חגית זביצקי, אחת משתי הצעירות שנרצחו בוואדי קלט באפריל, מתקשה לסלוח על הדרך שבה נודע להם כי בתם נרצחה. זמן קצר לאחר גילוי הגופות החלו השידורים הישירים ממקום הרצח. אביה של חגית, כמו אנשים רבים אחרים בכפר-אדומים הסמוך לוואדי קלט, ניגש לראות מה קרה ותוך זמן קצר הופיעה תמונתו בערוץ-2 מלווה בקציני המשטרה. "נעשה לנו עוול גדול", היא אומרת. "כל עם ישראל ראה את בעלי באזור האסון ואנחנו עוד לא ידענו. מיד אחר-כך החלו עשרות טלפונים. רק בעשר בליל אותו יום זיהו בני את הגופה וידענו שזאת היא באופן ודאי.

"אחר-כך כבר נהגו בנו בוהירות רבה מתוך חשש לפגוע בנו. נתקלתי בנימוס רב מצד הכתבים. עם זאת, ממה שקראתי בעיתונים ראיתי הרבה אי-דיוקים בפרטים הקשורים אלינו. בכיתובי התמונות נעשו הרבה שגיאות. למשל, באחת מהן בלבלו ביני לבין האם השנייה, וטעויות נוספות. למרות זאת, אני חושבת שיש בהחלט מקום לסקר סוג כזה של אירוע. סוג כזה של סיקור מאפשר לתת את

יפעת קסטיאל: כתבת

"ידיעות אחרונות" זינקה

לחדר והחלה לריב עם כתבת "מעריב" על התמונות

הדעת על הדרך שבה הממשלה צריכה לנהוג ועל המצב שבו אנו חיים".

יפעת קסטיאל, אחותה התאומה של ליאת קסטיאל, הצעירה השנייה שנרצחה בוואדי קלט, שומרת בלבה כעס רב על התנהגותם של אחדים מהעיתונאים שכתבו על הפרשה. "אנחנו הרגשנו שזה אסון פרטי שלנו, והיו הרבה אנשי תקשורת שנדנדו ואפילו אמרו, 'אני לא הולך מפה עד שאת לא נותנת לי תמונה'. אני זוכרת במיוחד את מה שקרה עם כתבת של 'ידיעות אחרונות'. היא הגיעה אלינו לעשות כתבה ויומיים אחר-כך הופיעה שוב והכריזה שהיא הגיעה רק כדי לנחם אבלים ולהשתתף בצער המשפחה. פתאום היא הוציאה עט ונייר והתחילה לכתוב. זמן קצר אחר-כך הופיע פתאום, כאילו במקרה, גם צלם. היא הציגה את זה כניחוס אבלים ובעצם זה לא היה. הצביעות שלה הגעילה אותי. לפני שהיא הלכה היא אמרה, 'אני רוצה שמשפט הפתיחה יהיה שלך' - מה יש לך להגיד לליאת?". היא חזרה על זה. זה היה כמו להוריד עלי פטיש חמש קילו. לא רציתי להגיד לה כלום. היה דבר נוסף שהכניס אותי ממש לשוק. בזמן שהיא היתה אצלנו הגיעה חן קוטס

שליוותה אותנו עוד לפני כן, כדי לקחת תמונות שהבטחתי לה. העיתונאית השנייה זינקה אל החדר והן התחילו לריב על התמונות. בכלל לא ידעתי שחן היא מ"מעריב", פשוט הרגשתי בנות במהלך השיחה אתה. הייתי פשוט בהלם. זה נגד את כל האווירה בבית. לא אכפת לי מהתחרות בין העיתונאים, זה עניין שלהם ולא עושים את זה בבית אבלים".

יהודית יחזקאלי, כתבת "ידיעות אחרונות" שמרבה לסקר משפחות שכולות וכתבה בעי-תונה גם על משפחת קסטיאל, מספרת: "אחר-תה התאומה של אחת הנערות היתה מאוד עוינת וקשה כלפינו. היא הסכימה להתראיין ל'מעריב' ועלי היא פרקה את כל הזעם. היה שם ריב נוראי והיא קיללה. אין לי טינה כלפיה, זה הרבה פעמים חלק מהעניין".

חן קוטס: "אני ממש רעדתי באותה סצינה. הכתבים האזוריים נתקלים לא פעם במקרים האלה. אלו דברים שאסור שיקרו והם קורים בגלל התחרות. התחרות והאגרסיביות חדרו גם אל בתי המשפחות השכולות. פעם המשפחות השכולות היו תחום קדוש והיום הן כבר לא. התחרות בפירוש נמצאת גם שם".

"אני זוכרת איך התנהג כל עיתונאי באופן אישי", אומרת יפעת קסטיאל, "אבל הרושם הכללי שנוצר אצלי הוא שהטלוויזיה, והעיתונות בכלל, מאוד מפריזה בפרטים כדי לגעת ללבם של האנשים ולסחוט דמעה מהקהל".

לאמירה הזאת מסכימה גם יהודית יחזקאלי, שכמעט גרמה למשפחת קסטיאל לשלוח מכתב תלונה לעורך "ידיעות אחרונות" (המכתב נכתב, אך לא נשלח בסופו של דבר): "התקשורת הפכה יותר מציצנית ופולשת והיא גם יותר אישית. יש דגש רב על הפרט ועל הסיפור שלו. פעם בעמוד הראשון היו פוליטיקאים. בשנים האחרונות משהו השתנה - מתייחסים בהגדלה ובמיקוד לאורח הקטן. הוא הפך להיות חשוב".

התבוננות בדפי הגיליון משנת 77' אכן מוכיחה את האבחנה הזו. באסון הנ"ד נכתב הרבה יותר על המסוק מאשר על האנשים שנהרגו בו. דפי העיתונים של 97' מקדשים את "הארם הקטן" ואת סיפור החיים האישי והמיוחד שלו. עיתונות כזו עושה, אולי, צדק חברתי גדול יותר בכך שהיא רואה חשיבות שווה למותו של נער בן 21 שרק חלם להשתחרר ולטייל במזרח ולמותו של איש ציבור מכובד, אבל היא עושה גם דברים נוספים: היא גורמת להפעלת לחץ גדול מאוד על המשפחות השכולות בזמן האסון ואחרי, ומזמינה חציה של קווים אדומים בתחום צנעת הפרט, כפי שאירע באסון של משפחות פל ואבנעיים.

אפשר היה, אולי, להקל במקצת על המצב לו היו העיתונים מגיעים להסדר שלא להתחרות ביניהם על צילומי הקורבנות. ■
נחם בארניו היא סטודנטית לפסיכולוגיה ולחונך האמונות ועיתונאית

פני עשרים שנה, כשהייתי ילד בן שש, רכשו הורי אלבום שליקט את העמודים הראשונים של "מעריב", מקום המדינה ועד מלאת לה שלושים. אימה גדולה נפלה עלי כשהייתי פותח את הספר הכבד, הגדול כמעט ממידותיי. צילום אחד מתוכו חרוט בזכרוני עד היום: אפלה גמורה, אוטובוס אגד חרוך, גופות שרועות למרגלותיו. הכותרת: "עקבות הרוצחים מובילות לירדן". אינני יודע מה משך אותי יותר - ידיעת המוות? החו"שך? אולי המסתורין האופף את השם "מעלה עקרבים"?

כך או כך, עמוד העיתון הוא, משנת '54, היה עמוד עיתון: כותרת ראשית אחת, כמה כותרות קטנות, צילום או שניים, מעט פרסומות לא גדולות. שלושים שנה אחר-כך, בהשפעת הטלוויזיה הצבעונית שנכנסה אז לכל סלון - בא "חדשות". צילומי ענק ובלוקים של כותרות גדולות החליפו את החומר הכתוב ומשטחי צבע הבליטו תכנים. הקורא נשלט על-ידי אמצעים ויזואליים מידיים ומניפולטיביים. "חדשות" נסגר אך השאיר מאחוריו השפעות ברורות על המראה ההיצוני של "מעריב" ו"ידיעות אחרונות", שמגיסיס את היצירתיות הגראפית למען המשימה האחת - למכור.

אבל הרעש הוויזואלי הזה עובר הרבה פעמים את גבולות הטעם הטוב, בעיקר בימים שלאחר פיגועים: גליונות פרושים, השמורים בדרך-כלל לסופי-שבוע וערבי-חג, משטחי צבע, כותרות רות באותיות קידוש לבנה, צילומי שבר וזעקה מסוף העמוד ועד סופו. בעיתון שלמחרת הפיגוע האחרון בשוק מחנה-יהודה היתה גם הפניה: "עוד צילומים בעמוד האמצעי", שם הופיע צילום אחד ענק, שלא הוסיף מאומה. בפיגוע הבא זה כבר יהיה "לקוראינו מצורף פוסטר". את הפיגועים האחרונים מעטר לוגו, סמל - הם מותג שיש למכור, למצוא לו סיסמה קליטה וקצרה כמו "מדינה בהלם", "מוות בשוק", "הילדים שלא יחזרו" ושלל כותרות שיכלו להישמע מע כלוח-שידורים של יום רע בערוץ הסרטים. אין פסול בסימן מאחד או בכותרת-על לעמוד עיתון שכל הכתבות בו משויכות לנושא מרכזי אחד, במקרה זה - לפיגוע רצחני. יש פסול בלוגו העושה שימוש באחד הקורבנות. בפיגוע באפרופו בתל-אביב היתה זו התינוקת המדממת, המחופשת לליצן, הנישאת בזרועותיה של השוטרת. השתיים היו לסמלו של האירוע גם בלי שנוקקו להיות משובצות בראש כל עמוד מעמודי החדשות של הימים שלאחר הפיגוע.

הטלוויזיה ממשיכה להשפיע על עיצובם התזויתי של שני העיתונים. בזמני אסון, מבוקי החדשות הראשונים נפתחים בכותרת הסתמית "מבוק חדשות". לא חולפת שעה עד שמעוצב פתית "מיוחד" העושה שימוש בחומר המצולם שהגיע עד כה למערכת, בלוגו ובמורסיקה דרמטית. שקופית עם אותו לוגו מתנוססת מאחורי גבו של הקריין שכמו אומר: "יש אסון בצפון", הצטרפו אלינו, כדאי לכם. זה הדבר הבא". הצורך הזה, לתת מיד סמל, לוגו, לכל אייטם - ובוודאי לאייטמים חמים כמו פיגועים - הוא תופעה שאפשר אתה ואפשר בלעדית, אבל שילוב הלוגו בדיוקניהם של קורבנות פצועים הוא שימוש בוטה באסונו של היחיד, בילד המדמם, בזעקתה של האשה. האם מישהו מהעורכים ביקש את הסכמתה לכך בעיתונים של ימי הפיגוע שאליו לוחקה?

שכפול של אנשים בצערם מוזיל וממסחר את הצילום העיתונאי, החד-פעמי, המנציח את הרגע. קורבנות הופכים לאלמנטים גראפיים, לעתים הם גם עוברים עיבוד מחשב וסביבם נרקמת הילה של כוכבים לרגע, בעל כורחם. בבוקר שאחרי הפיגוע בשוק מחנה-יהודה אזלו כבר בשעה שמונה כל העיתונים באזור השוק. גם בזירת האסון ממש היו זקוקים אלה שרק אתמול "היו שם" לאישור הזוועה בצילומים ובכותרות אדומות. לפעמים נדמה שכולנו חוששים מן הפיגוע הבא באותה המידה שאנחנו מצפים לו בדריכות. בסיפורה "הלפן" כתבה כבר דבורה בארון על האנשים הנמשכים ל"ריח אסון זולתם, כמו לזה של עשן השריפה, ממהירים לבוא למקום המעשה, נרעשים מזה אשר יראו אבל בו בזמן גם מתחממים במקצת לאורו". תמונה אחת הלמה בי בילדותי, היא הולכת אתי עד היום - האוטובוס במעלה-עקרבים. שכפול הזוועה שוב ושוב בעיתונים אוטם את הלב, מרחיק את הכאב. ■

צ'י אלח'יני

שכפול אנשים בצערם

שילוב הלוגו בדיוקנות של פצועים הוא שימוש בוטה באסונו של היחיד, בילד המדמם, בזעקתה של אשה

אור: דקפת כונו

הכותב הוא סטודנט במחלקה לארכיטקטורה בבצלאל, שוה חמישית

ב"מעריב" מעניין יותר כשעליו לחזור בו מפרסומים על אלוף מיל' אורי שגיא הנוגעים לחייו הפרטיים. דוגמה בסדרה האינסופית: כך הם מתוצלים

הצנוורה הפנימית שהפעיל "ידיעות אחרונות" לבין תוכניתו של שגיא להוציא לאור את ספרו בהוצאת "ידיעות אחרונות".
ב"ידיעות אחרונות" מסבירים כי העובדה שבתחילת ינואר שיתף אורי שגיא פעולה עם האם והבת החולה בכל הנוגע לתרומת מוח העצם הפכה את הטענות על יחסו לבלתי-

בתו. הכתבה נסבה על הסיפור האנושי הרמ" טי של אח ואחות שגילו בעצמם את הקשר הביולוגי ביניהם, ועל העובדה שתרומת האח, שנעשתה בפרוצדורה רפואית קשה ומכאיבה, הצילה את חיי אחותו.
ארגמן-ברנע טענה בדיעבד שהסיבה שנוגית הסכימה להיחשף איננה קשורה לסיפור אביה

בינואר '97 פרסמו כלי תקשורת אחדים מידע בעל אופי אישי מובהק הנוגע לאורי שגיא, מי שהיה ראש אמ"ן. תמציתו: לשגיא בת מחוץ לנישואים שחלתה ונזקקה לתרומת מוח עצמות. התורם היה בנו של שגיא. באח" דים מהפרסומים תואר שגיא כמי שהתייחס בניכור לבתו, ו"מעריב" אף טען ומבלי לבקוב

רלבנטיות. עוד טוענים ב"ידיעות אחרונות", שלפי מיטב ידיעתם, פרסום על תרומת איברים מחייב הסכמה של שני הצדדים - גם של התורם וגם של המקבל - ובמקרה הזה לא היתה הסכמה לא של אורי שגיא ולא של בנו התורם. ועוד אומרים ב"ידיעות אחרונות" כי אין הם מערכים שיקולים של הוצאת הספרים עם שיקולים מערכתיים. אילו היו נוהגים כך, טוענים שם, לא היה העיתון מסוגל לבקר את רוב הפוליטיקאים הישראלים, בכללם ראש הממשלה, משום שהם מפרסמים את ספריהם בהוצאת "ידיעות אחרונות". לטענת אנשי "ידיעות אחרונות", אין דומה הרווח של עיתון נמכר להכנסה מספר שיוצא בהוצאת הספרים, ולכן הטיעון של "צומת השרון" בעניין זה מגוחך בעיניהם.

הידיעה ב"מעריב" ב-27.1.97, תחת הכותרת "איש ציבור ידוע סירב לתרום מוח עצם לבתו מחוץ לנישואים", נתגלתה כמאוד לא מדויקת. הכתב ארוז רותם, שהיה חתום על הידיעה, ביסס אותה, בין השאר, על שיחה טלפונית שהיתה לו עם האם, כשהיתה טרודה וממהרת לדרכה במסדרון בית-החולים בממפיס. בידיעה ציטט רותם חלקים מדבריה. לאחר הפרסום אמרה חנה איסלר שהידיעה ב"מעריב" לא היתה מדויקת.

בידיעה של רותם, שהוא כיום כתב תחקירים ב"ידיעות אחרונות", נאמר: "אמה של הבת החולה פנתה לאיש הציבור וביקשה שיגיע עם ילדיו לעבור את הבדיקה בבית-החולים. לטענתה, הוא סירב לבקשתה ואמר כי אינו

אלא לעובדה שרצתה לעזור לחולי לוקמיה נוספים ולספר להם על סנט-ג'ורד, בית-החולים המוצלח בממפיס-סיטי. הכתבה אכן הוכתרה "מלאכי סנט-ג'ורד", והיא תיארה את בית-החור" לים והביאה את סיפור האח, האחיות ואמה. למרות אופייה האנושי של הכתבה, היא עוכבה לפרסום על-ידי העורכים ב"ידיעות אחרונות". ארגמן-ברנע השיגה על העיכוב וטענה

"צומת השרון" מצא את עצמו מתגונן בתביעת דיבה שתסוב בין השאר על נקודת המפגש שבין צנעת הפרט לזכות הציבור לדעת

שבכך מונע העיתון מידע רפואי ואולי גם מסכל הושתת עורה לחולים אחרים. הנמקתה של ארגמן-ברנע הניעה את אילון שלו, עורך "ידיעות אחרונות", להפוך את נוגית לב'.
לאחר פרסום הכתבה ב"שבעה ימים" התעור" רו עיתונאים רבים והחלו לפשפש במקרה. שני עורכי המקומונים של השרון הנחו את כתבי" הם להכין כתבה מפורטת ככל האפשר על המקרה. אחד ההסברים לאופן טיפולו של "ידיעות אחרונות" בכתבה נרמזו במקומון "צומת השרון" (רשת שוקן), בסוף אותו חודש. עורך המקומון העלה את הסברה שיש קשר בין

בשמו של שגיא) כי הוא סירב לתרום מוח עצמות מגופו. יותר מאוחר התנצל "מעריב" על פרסום שגוי זה. הדרך שבה טיפלה התק" שורת הישראלית בפרשה ראויה לעיון, משום שהיא מצביעה על גישות שונות של עורכי העיתונים לצומת שבו מתנגשת צנעת הפרט עם זכות הציבור לדעת. למעשה, מייצגת גישת העיתונים קשת רחבה של תגובות: ממתן חופש מוחלט לכתבים שהביאו את הסי" פור ועד להפעלה נוקשה של צנוורה עצמית. התגובות הללו הן נושא הסקירה שלהלן, והן מעניינות במיוחד משום שהמידע על שגיא ובתו היה ברשותה של העיתונות הכתובה כולה.

הראשונה שידעה על המקרה היתה עיתונאית "ידיעות אחרונות" עמליה ארגמן-ברנע. ארגמן-ברנע היא חברה טובה של אם בתו של שגיא, חנה איסלר, כבר שנים רבות, והיא עשתה רבות כדי לסייע לה לטפל בבתה. מטבע הדברים נחשפה העיתונאית לגרסת האם על יחסו של שגיא אליה ואל בתה. חצי שנה לאחר שבנו של שגיא תרם לרא" שונה מוח עצם לנוגית, בתה של איסלר, נסעה ארגמן-ברנע לבית-החולים סנט-ג'ורד שבממפיס-סיטי כדי לבקרה. הבת היתה מוכנה לספר את סיפורה, ואף להתיר את פרסום שמה. הנימוק שנתנה להחלטתה: רצונה שאנשים יידעו איזה טיפול מסור ומק" צועי מקבלים שם. ואכן הכתבה שהגישה ארגמן-ברנע לעורכיה לא עסקה ביחסו של שגיא לבתו החולה. לא הוזכר בה כלל שהיא

הגיון חרוט דם

האשה עם הזקן

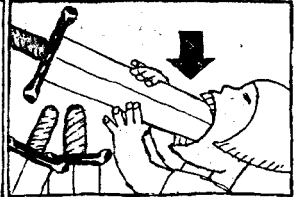
הגיבן חרוט דם

הענק הכי נמוך והגמד הכי גבוה

הילדה אשר בולעת 3 חרבות לארחת בוקר

איש הפייל

קופה

החליטו בינתיים לגנוז את המידע, אך למרות זאת אמר להם ארזו שהוא מעוניין בסיפור. רותם: "לכולם היתה ברורה הבעייתיות - האם נמצאה בארצות-הברית. אחד הרעיונות שהועלו היה שהכתב בארצות-הברית ייגש לדבר איתה". בסופו של דבר נתבקש רותם על-ידי העורך לדבר עם האם בשיחה טלפונית. רותם: "התקשרתי אליה, היא סיפרה לי את הסיפור ונתנה לי חיווקים. הסיפור שכב שבוע בתל-אביב". לאחר מכן הפנה ארזו את רותם לאמנון רבי, עורך "סופשבוע", ואמר לו שהסיפור יכול לעניין את המגזין. רבי הגיע למסקנה

גורמים. נוצר קשר ביני לבין אם בתו של שגיא. היא סיפרה לי את כל הסיפור וחיוקה אותו בכל מיני דרכים. זאת היתה הבדיקה הראשונית. לפני שדיברתי עם אם הילדה, שהיתה בארצות-הברית, פניתי לראש מערכת החדשות עמוס רגב ושוחחנו על הסיפור. שנינו הגענו יחד למסקנה שיש בו בעייתיות, במובן של חזירה לפרטיות. הסיפור ירד מהפרק. "מעריב" מספרים כי בשלב מאוחר יותר פנה עורך העיתון, יעקוב ארז, לעמוס רגב והעלה בעצמו את הסיפור, שהגיע אליו ממקורותיו. רגב סיפר לארז כי הוא ורותם

אילורם דיווס יארוב

מעוניין בכל קשר עם בתו. היא נאלצה לפנות ישירות לבנו ולגלות לו בפעם הראשונה שיש לו אחות חורגת. הידיעה הזאת (תוצר שיחה הטלפון החפוזה) אינה נכונה לא בכל הקשור להסכמתו של שגיא לעבור את בדיקת הדם ולא בעניין הדרך שבה גילה בנו של שגיא שיש לו אחות. בדיעבד מציג רותם את הגרסה הבאה לשאלה כיצד הגיע למידע הזה: "ככתב לענייני ביטחון, קבלתי טיפ ממקור בטחוני שאמר לי: למה אתם לא בודקים את פרשת שגיא? בדקתי וקיבלתי חיוק (לעיקרי הידיעה שפורסמה) מעוד כמה

מעוניין בכל קשר עם בתו. היא נאלצה לפנות ישירות לבנו ולגלות לו בפעם הראשונה שיש לו אחות חורגת. הידיעה הזאת (תוצר שיחה הטלפון החפוזה) אינה נכונה לא בכל הקשור להסכמתו של שגיא לעבור את בדיקת הדם ולא בעניין הדרך שבה גילה בנו של שגיא שיש לו אחות. בדיעבד מציג רותם את הגרסה הבאה לשאלה כיצד הגיע למידע הזה: "ככתב לענייני ביטחון, קבלתי טיפ ממקור בטחוני שאמר לי: למה אתם לא בודקים את פרשת שגיא? בדקתי וקיבלתי חיוק (לעיקרי הידיעה שפורסמה) מעוד כמה

מעוניין בכל קשר עם בתו. היא נאלצה לפנות ישירות לבנו ולגלות לו בפעם הראשונה שיש לו אחות חורגת. הידיעה הזאת (תוצר שיחה הטלפון החפוזה) אינה נכונה לא בכל הקשור להסכמתו של שגיא לעבור את בדיקת הדם ולא בעניין הדרך שבה גילה בנו של שגיא שיש לו אחות. בדיעבד מציג רותם את הגרסה הבאה לשאלה כיצד הגיע למידע הזה: "ככתב לענייני ביטחון, קבלתי טיפ ממקור בטחוני שאמר לי: למה אתם לא בודקים את פרשת שגיא? בדקתי וקיבלתי חיוק (לעיקרי הידיעה שפורסמה) מעוד כמה

שאם אף אחד לא נפגש עם האם והבת, אי-אפשר לפרסם את הסיפור ככתבה מגזינית. בסופו של דבר התבקש רותם להעביר את הסיפור לעמודי החדשות. הוא אומר שלפני הפרסום בסוף ינואר הוא ניסה לקבל את תגובתו של שגיא, כדי שתפורסם בגוף הידיעה. לטענת רותם, בעיתון הוחלט לפרסם את הידיעה גם ללא תגובתו של שגיא: "המערכת ידעה שאין תגובה ממנו. כל העורכים עברו על הסיפור לפני שהוא פורסם".

ב"מעריב" הוחלט לפרסם את הידיעה החדשה תחת ללא שמו של שגיא. שגיא היה כבר לאחר שחרורו מצה"ל והתשובה לשאלה אם חלה עליו ההגדרה של איש ציבור לא היתה חד-משמעית. לא זו בלבד שהידיעה היתה שגויה בלא מעט מפרטיה, אלא שגם הכותרת שניתנה לה במערכת החדשות של "מעריב" לא שיקפה באופן מדויק את תוכנה. הכותרת אמרה: "איש ציבור ידוע סירב לתרום מוח עצם לבתו מחוץ לנישואים". מלבד העובדה שהדבר איננו נכון בעליל, הרי שגם מבחינה רפואית, בתרומת מוח עצם עדיפה תמיד קרבת האח מקרבת האב. יודגש כי ארו רותם לא כתב בידיעה במפורש את הדברים שנבחרו לכותרת; המלים הקרובות ביותר לכותרת שנכללו בגוף הידיעה היו: "אמה של הבת החולה פנתה לאיש הציבור וביקשה שיגייע עם ילדיו לעבור את הבדיקה בבית-החולים. לטענתה, הוא סירב לבקשתה ואמר כי איננו מעוניין בכל קשר עם בתו". גם על מלים אלה התנצל בסופו של דבר עורך "מעריב" בפני אורי שגיא.

ב"מעריב" מספרים כי פרסום הידיעה עורר פעלתנות במערכת. יעקב ארו קרא לארו רותם לחדרו. רותם הופתע לפגוש בחדר את אורי שגיא. שגיא הטיח ברותם מלים קשות וזה הרגיש שאין הוא זוכה לגיבוי ממשי מיעקב ארו. ארו ביקש מרותם לשבת ולנסח ידיעה לפרסום ביום המחרת ובה תגובה מלאה של שגיא. לאחר ששגיא הלך התלקח ויכוח גדול בין רגב, ארו ורותם. בידי ארו היה מסר מהאם, שהצביעה על אי-דיוקים קשים בידיעה. בדיעבד שב רותם ומדגיש שלא הוא ניסח את כותרת הידיעה. במהלך הדיון במשרדו של ארו עלה הוויכוח לטונים גבוהים. בשלב מסוים פיטר ארו את רותם, אך חזר בו. גרסה זו על השתלשלות הדברים לא אושרה על-ידי עורך "מעריב" ל"העין השביעית", אך גם לא הוכחשה.

למחרת פרסם ארו רותם ידיעה תחת הכותרת הבאה: "משתפר מצבה של הבת שעברה השתלת מוח עצם. איש הציבור: 'אני עברתי בדיקת דם ונמצא שאיני מתאים לתרומה'". הידיעה שיקפה מאמץ מצד "מעריב" להביא את תגובתו של שגיא ולשכך את כעסו. בפתיח היה כתוב: "במצבה של בתו של איש הציבור הידוע, שעברה השתלת מוח עצם בבית-חולים בארצות-הברית, חל אתמול שיפור והיא החלה לקבל טיפולים פזיותרפיים. אמה של הצעירה

מסרה כי השיפור נרשם הודות לתרומת הדם שהעניק בנו של איש הציבור, שהגיע בפעם השנייה במיוחד לארה"ב". בהמשך הידיעה נאמר: "כפי שפורסם אתמול ב'מעריב', הגיע בנו של איש הציבור יחד עם אביו לבית-החור-לים, לאחר שבבדיקת דם שנערכה בארץ התברר כי קיימת התאמה רפואית בינו לבין אחותו. לפני כחמישה חודשים נסע הבן לראשונה לארה"ב, כשהוא מלווה על-ידי אביו, ותרם מוח עצמות שהציל את חיי אחותו. לאחר רונה חלה הידרדרות נוספת במצבה של הצעירה, ונדרשו מנות דם נוספות מגופו של התורם". מי שלא קרא את הידיעה הראשונה, היה יכול להתרשם כי תואר בה כיצד אורי שגיא ובנו נרתמו במהירות להצלת הבת. בידיעה השנייה לא הוזכר, ולו במלה אחת, ה"סקופ" השגוי של יום האתמול - סירובו כביכול, של אורי שגיא לתרום מוח עצם. הידיעה השנייה הכילה ברובה את תגובתו של אורי שגיא. הוא היחיד שהוזכר בדבריו את שנכתב ביום הקודם. בין השאר צוטט כך: "אני מבקש להבהיר שאני רואה בחומרה את החדירה לתחום הפרט שלי ושל משפחתי, ובעיקר בשל העובדה שזה עלול לגרום נזק לתוצאות הטייפול הרפואי. עלי להציר כי טרם פרסום הכתבה

"הארץ" בחר להימנע מכל פרסום, ואילו "ידיעות אחרונות" הסתיר את עוקב הסיפור ואת זהות גיבוריו

היה ראוי לבדוק את העובדות כהלכה". באותו שלב נמנע "מעריב" מפרסום התנצלות מפורשת והסתפק בפרסום הידיעה המתקנת שניסתה לטשטש את מעידתו בידיעה הראשונה. בסוף השבוע כבר התפרסם הסיפור בווריאציות שונות במקומוני השרון. אורי שגיא הוזמן לתוכנית "תיק תקשורת" ונענה. יעקב ארו, שהוזמן אף הוא, סירב. ב"מעריב" מספרים כי ביום ששי התקשר ארו לארו רותם וביקש ממנו לצפות ב"תיק תקשורת". הוא ידע לספר לרותם ששגיא הולך לתקוף אותו (את יעקב ארו) אישית. ארו ביקש מרותם להכין כתבה גדולה ל"מעריב היום", המוסף היומי של יום ראשון, שתכיל את כל הסיפור. ביום שישי ה-31.1 הופיעו אורי שגיא ויוסי אשד, עורך "צומת השרון", להקלטת התוכנית "תיק תקשורת" שתשודר בשבת בהינכוחית-2. הכתבות על הפרשה במקומוני השרון (שהופצו גם במקומונים אחרים של רשתות שוקן וידיעות-תקשורת) היו חושפניות בהרבה מהפרסום ב"מעריב". אלו היו כתבות מגזיניות וט גדולות, מלוות בתמונות ובשמות המלאים של הנוגעים בדבר. למרות זאת, כפי שצפה

יעקב ארו, התמקד שגיא ב"תיק תקשורת" בהטחת דברים קשים בעורך "מעריב" ולא במי שישב לצדו באולפן, עורך "צומת השרון". בין השאר כינה שגיא את העיתונאים "כלבי ציד עם ריר בפה". על ארו אמר שהוא צריך "לתלות את נעליו ולהתפטר". שגיא טען בתוקף: "הפרסומים טענו שלא רציתי לתרום. אני רציתי לתרום, אך נמצאתי בלתי מתאים". שגיא שיבח את חנוך מרמרי ואילון שלו, עורכי "הארץ" ו"ידיעות אחרונות", שנמנעו מלפרסם את הדברים השקריים, לטענתו. הוא סיפר כי דרש את התנצלות "מעריב" ואת פיטורי ארו רותם על הפרסום הפוגע. לגרסתו, העורך הסכים איתו, אך התחמק בטענה שעליו לגבות את הכתב.

בבית "מעריב" מספרים שבשבת, שעות אחדות לאחר שידור "תיק תקשורת", התקשר יעקב ארו לארו רותם ואמר לו שעופר נמרו-די הורה להפסיק את הטיפול העיתונאי בפרשה. ארו הכחיש ל"העין השביעית" מכול וכול את הגרסה הזאת.

לאחר שידור "תיק תקשורת" לא שמע ארו רותם דבר נוסף על הפרשה עד ה-17.3. באותו יום הוא היה אצל יעקב ארו ובדרך-אגב שמע שלמחרת עומדת להתפרסם התנצלות. בדיעה בד אומרים ב"מעריב" שהחלטה להתנצל התקבלה בגלל רתיעה מלהיכנס למאבקים משפטיים עם אורי שגיא.

ב-18.3, קרוב לחודשיים לאחר הפרסום הראשון, לאחר דיון בין בא-כוחו של שגיא, עו"ד אמנון זכרוני, לעורך "מעריב", יעקב ארו, פרסם העיתון התנצלות בוו הלשון: "לאחר בדיקות נוספות שעשה 'מעריב' התברר, שבניגוד לכתבה שפורסמה ב-27.1.97, האלוף אורי שגיא ובני משפחתו נרתמו כדי לסייע לבתו בהתמודדות עם מחלתה, מיד עם גילוייה. 'מעריב' מתנצל על הפרסום ועל עוגמת הנפש שנגרמה למשפחת שגיא". כשבדיקת תגובה מ"מעריב" לשאלה כיצד נקלע למצב שבו היה עליו לפרסם התנצלות כה גורפת, טענו באוזני שההתנצלות שפורסמה היתה מוגבלת. בפועל, מי שקורא את התנצלות "מעריב" נוכח שהיא מוחלטת ומקיפה וחלה אפילו על טענות מתונות נגד שגיא שהופיעו במקומוני השרון.

באמצע חודש מרס (לאחר פרסום ההתנצלות), פוטר ארו רותם מ"מעריב". רשמית, אין קשר בין פרשת שגיא לפיטוריו. לגרסת רותם, תגובתו הבוטה בפני עורך "מעריב" על פרסום ההתנצלות היתה אחד הורזים העיקריים לפיטוריו.

יצוין שארו רותם הוזכר גם בפרשת בר-און-חברון כמי שטען באוזניהם של אנשי פרקליטות המדינה שעופר נמרודי פעל, לכאורה, למנות את דן אבי-יצחק למשרת היועץ המשפטי לממשלה. נמרודי תבע את הערוץ השני על כך שפרסם טענות אלו של רותם.

כשביקשתי את גרסתו של יעקב ארז להשתלשלות הפרשה, הוא ביקש את השאלות מראש ובכתב. אל ארז נשלחו 14 שאלות, שכיסו את כל הטיפול העיתונאי של "מעריב" בפרשה. למחרת התקשר אלי ארז ואמר שהחליט לא לענות, כי נזכר שהסיכום שלו עם אמנון זכרוני, בא-כוחו של שגיא, היה שאין להתייחס יותר לפרשה. על כן, אמר ארז, החליט לא לענות על שאלות 1-13 ורק על שאלה 14 היה מוכן להגיב:

שאלה: האם נכונה האינפורמציה שעופר נמרודי הוא שהחליט בסופו של דבר לרדת מהמשק הטיפול בפרשה?
תשובה: בשום פנים ואופן לא נכון.

•••

נחזור לשבוע שבין ה-26 ל-31 בינואר (הש"ב) שבוע פורסמה הידיעה הראשונה ב"מעריב". תשומת-לבה של המדינה היתה נתונה לפרשת

בר-און, עובדה שדחקה הצדה נושאים אחרים שהיו על סדר-היום. ביום רביעי, זמן נעילת מקומוני סוף-השבוע, הגיעו לתיבות-הדואר של תושבי השרון פרסומים צבעוניים של העיתון "צומת השרון", ובהם מידע על מה שהם עתידים לקרוא בסוף השבוע. ה"פלאייר" היה כמעט זהה לשער סוף-השבוע: "רק אחרי לחצים הסכים האלוף שגיא לסייע לבתו מחוץ לנישואים החולה בסרטן". גם בעיתון "על השרון" של ידיעות-תקשורת היתה מוכנה כתבה מגויזת בענייניו של שגיא, אך בעלת אופי שונה. "על השרון" גם נמנע מלהפיץ בתיבות-הדואר "פלאייר" פרסומי המבשר על תוכנו של הגיליון.

כשהגיעה השמועה לשגיא ובאי-כוחו על הכוונה לפרסם את הכתבות במקומונים, פנה עורך-הדין אמנון זכרוני

לביית-המשפט וביקש צו-מניעה שיאסור את הפרסום. הבקשה נענתה בתחילה אך בסופו של דבר, לאחר שעו"ד מיבי מוזר, פרקליטם המשותף של שתי רשות התקשורת, ניסח טיעון נגדי, הגיעו הצדדים לדיון לילי בביתו של השופט אפרים שלו. השופט פסק כי עקב העובדה שהעיתון כבר הופץ בחלקו אין טעם לאסור את הפרסום, והמליץ לשגיא, שאם הוא מעוניין שיפנה לערכאות משפטיות מאוחר יותר.

ואכן ביום שישי ה-31 הופיעו המקומונים עם הכותרת הענקית מרוחה על השער. כתבתן של חנה קלימן ויפה גליק ב"צומת השרון" טענה ששגיא התנכר לבתו במשך כל השנים ושרק לאחר לחצים סייע לה במחלתה, ואילו לכתבה של עוגן שפירא מ"על השרון" בחר העורך בכותרת: "רק כשחלתה בלוקמיה התהדק הקשר בין נוגית לאביה". הביקורת על

שגיא בכתבה של עוגן שפירא היתה מתונה הרבה יותר. במשנה לכותרת נכתב: "אלוף במיל' אורי שגיא הכיר בבתו שנולדה מחוץ לנישואין, בעקבות רומן עם פקידתו לשעבר חנה איסלר, ושילם עבורה מזונות עד הגיעה לגיל 18, אבל במשך כל השנים כמעט שלא נפגש עמה...". מלבד הסיפור האנושי על נוגית שגיא, הכתבה ב"על השרון" טענה ששגיא כמעט לא נפגש אף פעם עם בתו.

בשתי הכתבות הופיעו השמות המלאים של כל המעורבים בפרשה. הואיל והכתבות הודפסו גם במקומונים אחרים של שתי הרשתות, בחר כל אחד מהעורכים בדרך משלו כיצד להציגן לקוראים. עורך "כל העיר" (ירושלים, רשת שוקן), למשל, נמנע מלפרסם את שמה המלא של הבת.

בסופו של דבר, לאחר שעורך "צומת השרון" לא הסכים להתנצל בפומבי על הפרסום, מתנהל כיום משפט על טענות דיבה ותדירה לפרטיות של אורי שגיא נגד מקומוני שוקן.

עבדו על הסיפור בערך כשבוע וחצי. אנשי "צומת השרון" תכננו לצאת עם הסיפור ב-24.1, בשבוע שבו אמור היה שגיא ללוות את בנו לארצות-הברית למתן תרומה נוספת לבת, אולם הם נמנעו מכך בעקבות פנייה של האם, שהביעה חשש כי הפרסום עלול לגרום לשגיא לבטל את נסיעתו.

שלמה מן, עורך "על השרון", מסביר שהחליט על מדיניות פרסום אחרת משום שהעריך כי עלולה להתעורר בעיה משפטית הנוגעת להגדרת צנעת הפרט של איש ציבור.

והיה גם מי שחשב מלכתחילה שהסיפור איננו ראוי לדפוס. עקיבא אלדר מ"הארץ" היה מעורה בפרשה משלביה הראשונים וגם הוא פנה בתחילה לעורכו ובדק איתו את האפשרות לפרסם את הסיפור. אלדר: "אורי שגיא נסע לארצות-הברית. הסיכום היה שהחלטתה תתקבל סופית אחרי שהוא יחזור, כדי שנוכל לפרסם את תגובתו. החלטנו לא לפרסם ללא תגובה". אלדר מסביר את ההחלטה הסופית: "היה נראה לנו שמדובר בסיפור שהוא על גבול הצהבהבות. לא מסוג הדברים שיש בהם עניין לקוראי 'הארץ'". בדיעבד, אלדר שלם עם החלטת עורכו.

חנוך מרמרי, עורך "הארץ", מבהיר את החלטתו: "באופן כללי הפרשה לא עמדה במבחן העניין הציבורי. לא היתה מספיק אינפורמציה על כך שמדובר ביותר מקונפליקט משפחתי. היה צד אחד שנתן גרסה משלו וצד שני שהפריך את רוב הטענות והציג אחרות. לפי דעתי, צריך להיות מעשה מאוד ברור כדי שהוא ייצא לתחום הציבורי". מרמרי מסביר כי ההחלטה התקבלה עוד לפני שהשאלה אם שגיא הוא איש ציבור עמדה למבחן: "ההנחה היתה שמדובר באיש ציבור, אך המבחן הראשוני שלא עבר הוא שמדובר בגרסה שלא נתמכה. מדובר בגרסת צד אחד". עיתונאי נוסף שהיה בידו המידע היה

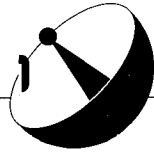
המשפט יסוב על אמיתות הפרטים שנכללו בכתבות וכן על השאלה אם אורי שגיא, כמי שפרש מצה"ל ועדיין לא נכנס לשום תפקיד ציבורי אחר, הוא בגדר איש ציבור. שאלות נוספות שידונו, מן הסתם, יהיו: האם היה ראוי לציין את שמה של הבת? כיצד יש להתייחס לפלאייר שהופץ באותו שבוע - האם הוא בגדר עיתון או כרוזה? הרי לצד הכותרת הבוטה לא הופיע שום טיעון שיבסס את המלים הקשות.

עורך "צומת השרון", יוסי אשד, מספר שהמידע על הפרשה הגיע ל"צומת השרון" כבר לפני שנה, אך העורך לא הצליח לאשר אותו ולכן הסיפור גווע. הסיפור חזר לאשד, לאחר פרסום הכתבה של עמליה ארגמן ברנע. אשד מסר את סיקור הפרשה לכתבות יפה גליק וחנה קלימן. השתיים, יחד עם העורך,

אמנון אברמוביץ'. אברמוביץ', כמו עמליה ארגמן-ברנע, הכיר שנים רבות את אם בתו של שגיא. לאחר שנוגית חלתה, ביקשה ממנו חנה איסלר לפנות לאורי שגיא כדי שיעזור לבתו. אברמוביץ' לא התלהב לשליחות אבל עשה זאת ממניעים אנושיים. שגיא השיב לאברמוביץ' שהוא איננו זקוק למתווכים והוא ייחלץ לעזרת הבת בכל מקרה.

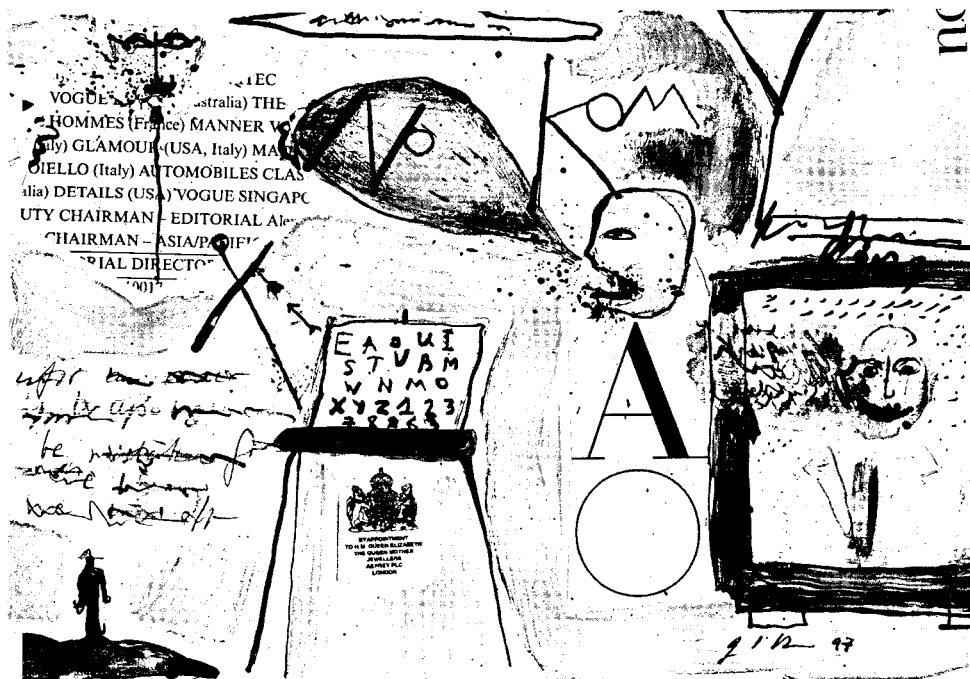
עמליה ארגמן-ברנע ואמנון אברמוביץ' הבינו באופן שונה את תפקידם העיתונאי. ארגמן-ברנע חשבה כי למרות, או אולי אפילו דווקא, בגלל מעורבותה האישית יש לתת לסיפור זה, גם אם הוא יתמקד רק בצדדים מסוימים ולא יכלול את הלוו שבתוכו. אברמוביץ' החליט כי מידע שהגיע אליו כאדם פרטי יישאר כזה ולא יהפוך למידע עיתונאי. ■ ברוך קרא הוא בוגר לימודי תקשורת

יון בינלאומית

בשנת 1987 עשה "הניו-יורק טיימס" היסטוריה, כאשר פרסם בחלק העליון של עמודו הראשון ידיעה בכותרת: "תיקון: ה'טיימס' טעה באשר לעדות נורת' על הקרן הסודית". מתחת לכותרת הודה העיתון כי שגה כאשר דיווח ימים אחדים קודם לכן כאילו איש המועצה לביטחון לאומי, אוליבר נורת', מגיבוריה של פרשת איראנגייט, העיד בחקירתו כי יחד עם ראש סוכנות הביון המרכזית דאו, ויליאם קייסי, תכנן להסתיר מן הנשיא רונלד רייגן את דבר הקמתה של הקרן הסודית, שנועדה להעביר את הכנסות מכירת הטילים לאיראן למימון של פעולות השאיות.

ההחלטה על פרסום התיקון היתה של עורך העיתון דאו, מקס פרנקל. איש לא התלונן על התוכן השגוי של הידיעה המקורית, אבל "הטיימס" החליט כי השגיאה בדיווח היתה כה מהותית וחמורה, שראוי להבהיר זאת לקוראים - ובמקום בולט. משום כך הורה העורך פרנקל שלא להצניע את התיקון, אלא להציגו לעיני כול, בעמוד הראשון. גם בימים של שגרה אין "הניו-יורק טיימס" מנסה להעלים את טעויותיו או להצניען מעיני הקוראים: מדי יום הוא מפרסם, בתחתית עמודו השני, את המדור הקבוע, הנושא את הכותרת

רפי מן

פגע וברח

האחידה "תיקונים והבהרות". בפגינה הקבועה הזו מתפרסמים מדי יום תיקון אחד, שניים או שלושה, ופעם אחת אפילו מניתי שם שבעה פריטים של תיקון, ובצד הפניה לתיקונים נוספים המתפרסמים במדור הכלכלה. כמו בתחומים אחרים, יש ל"ניו-יורק טיימס" סגנון ענייני ותכליתי משלו, גם בדרך שבה הוא מתקן ומתנצל על תקלות ושיבושים, כולל טעויות מביכות כהחלפה בין איראן לעיראק או מיליונים במיליארדים, או סתם מידע שהתברר כשגוי בשל שיבוש בהליכי איסוף המידע.

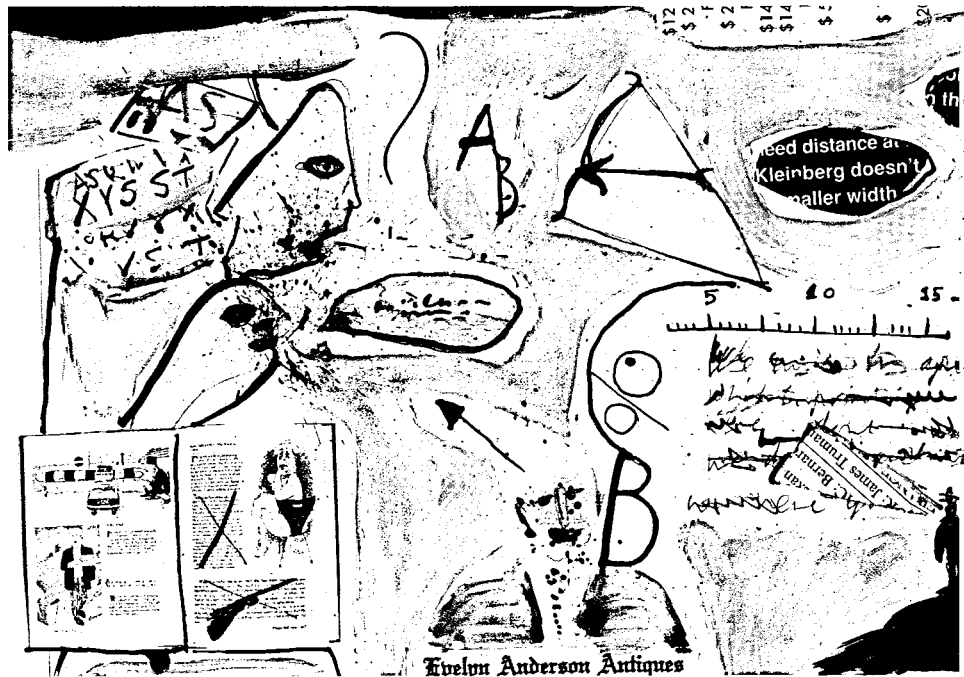
התנצלות בעמוד הראשון היא מאורע נדיר למדי, ורק לעתים רחוקות מאוד מוצא עצמו עיתון נאלץ לנקוט צעד כזה. כתב-העת "קולומביה ג'ורנליזם ריבין", המופיע בניו-יורק, העניק בשנה שעברה צל"ש לעיתון במדינת ארקנסו, אשר לא רק הודה בטעות, אלא אף התנצל בעמוד הראשון בפני פוליטיקאי מקומי, שניסה שנה קודם לכן להתמודד על ראשות עיר. הכותרת בעמוד הראשון קבעה "התנצלות באיחור ניכר", ומתחתיה הודה העיתון כי ניהל מערכת השמצה "כמעט פתולוגית" נגד המועמד. זו היתה מחווה כה נדירה ויוצאת דופן מצד עיתון, עד שלא רק הקוראים נדהמו, אלא אפילו המועמד עצמו, והוא תהה באוזני כתבים אם אין כאן תקדים שעלול לשנות את גישתם של עיתונים בכל רחבי ארצות-הברית לתיקונים והתנצלויות. לפחות רשמית, יש עיתונים רבים בעולם המקפידים לתקן את שגיאותיהם באופן סדיר וקבוע לעיני הקוראים (גם אם לא בעמוד הראשון), לא רק כאשר הם מקבלים מכתבים רשמיים

מעורכי-דין מאיימים. הנה כך מסביר זאת העיתון האמריקאי "בוסטון גלוב" בחוברת הסברה שהוא מפיץ לקוראיו:

"עיתונים מיוצרים על-ידי בני-אדם, ובני-אדם עושים שגיאות, במיוחד תחת לוח זמנים דחוס ושעת סגירה מחייבת, למרות כל המאמצים לבצע את הדברים כראוי. לפעמים זו שגיאה בדי-ווח, לעתים - בעריכה. יש שגיאות בכתיב או בדקדוק, וזו יכולה להיות גם שגיאה במידע שנמסר לנו לפרסום. ולפעמים, בכנות, שיקול דעת גרוע". "ברגע שאנחנו מגלים שגיאה", מוסיף העיתון הבוסטוני, "אנו עושים כל מאמץ לפרסם תיקון מהר ככל האפשר. עורכי ה'גלוב' מאמינים שיש להם מחויבות להדפיס תיקון כאשר נעשית שגיאה". לקורא התוהה כיצד נופלות שגיאות בעבודה מקצועית, מסבירים ב"בוסטון גלוב" כי כאשר מדובר בעיתון המפרסם מדי יום כ-125 אלף מלים, ובגיליון סוף השבוע 375 אלף מלים, עלולות ליפול שגיאות. עם זאת, התמונה איננה כל-כך ורודה: אמצעי תקשורת רבים, גם בארצות-הברית, מעדיפים להצניע את הפשלות הגדולות והקטנות מעיני הקוראים, המאזינים והצופים. כל עוד אין הצד הנפגע מן הפרסום השגוי תובע זאת כחלק מהסדר משפטי המיועד למנוע תביעת דיבה או פיצוי מסוג אחר, מעדיפים עורכים ומו"לים שלא לתת לכך פומבי. כך, למשל, בחרה לנהוג רשת הטלוויזיה האמריקאית אן.בי.סי. בפרשת ריצ'ארד ג'ול, שנחשד בטעות כאילו הניח את מטען-החבלה בפארק האולימפי באטלנטה בשנה שעברה.

רשת הטלוויזיה, שדיווחה כי בידי הבולשת הפדרלית יש ככל הנראה חומר מספיק להעמיד את ג'ול לדין, נאותה בסופו של דבר לשלם לו פיצוי נדיב - חצי מיליון דולר - על הפרסום השגוי. ג'ול עצמו בא על סיפוקו ("הוא העדיף כסף, לא התנצלות", אמרו באן.בי.סי.), אבל מה באשר

רק מיעוט מכלי התקשורת
האמריקאיים יודע להתנצל
כהלכה על שגיאות. בארה"ב
ממליצים לעיתונאים ללמוד
מחברות כלכליות הממהרות
להצהיר על תקלות בייצור

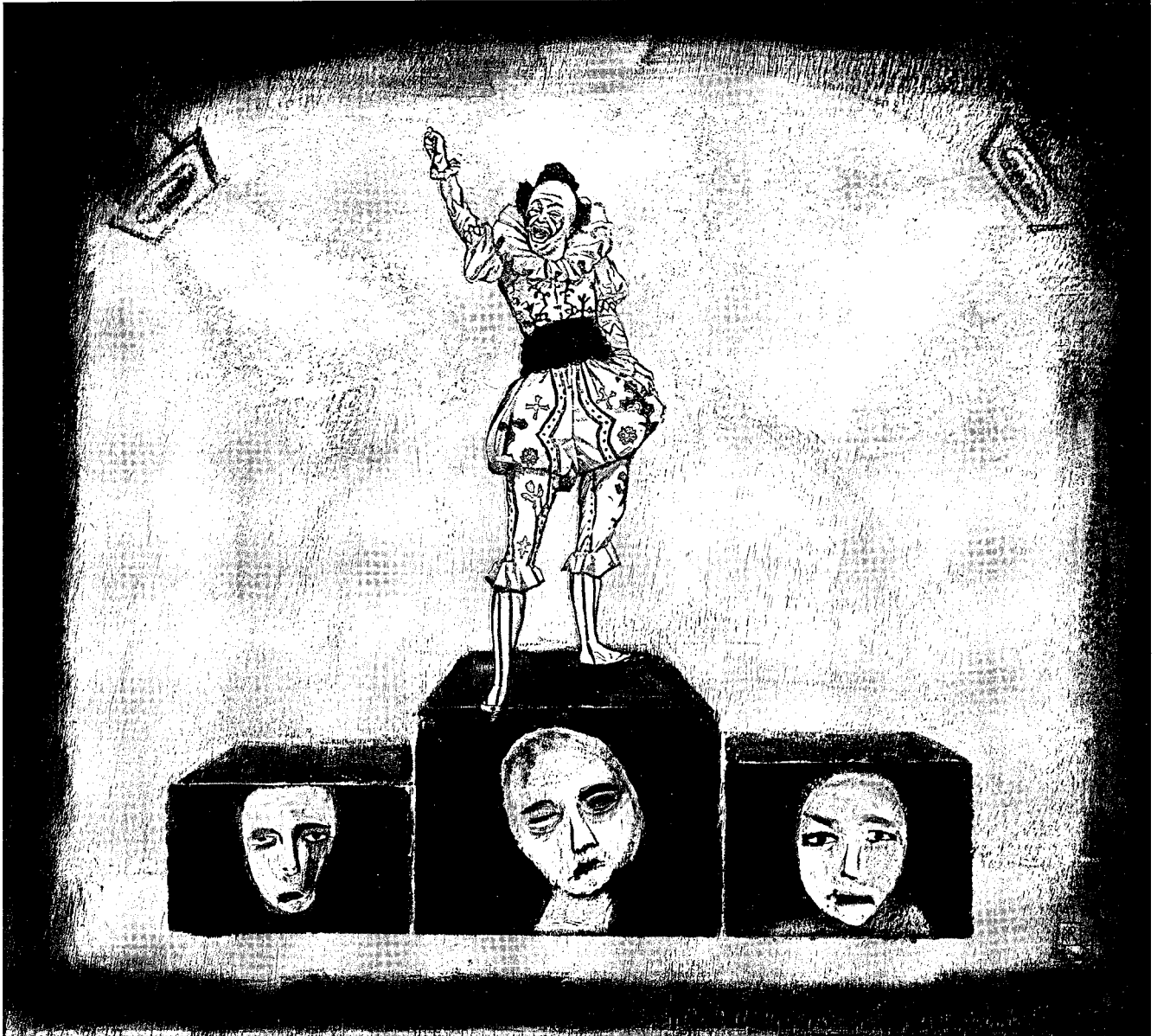

איור: נורית אשד

לצופים? אלה לא זכו לשמוע במקביל תיקון פומבי ואף לא זכו להתנצלות על המידע המוטעה שהוצג בפניהם. במאמר חריף שפורסם לאחרונה ב"קולומביה ג'ורנליזם ריביו" נוזף מי שהיה נשיא חדשות אן.בי.סי. ואחר-כך נשיא הטלוויזיה הציבורית, לורנס גרוסמן, בעורכים שנמנעו מתיקון טעות פומבי, כמקובל בעיתונים. מבחינתו, זו עדות נוספת למצב שבו אין הטלוויזיה חשה כל צורך להתנצל בפני הצופים או להגיש להם מידע מתוקן, כאשר מתברר כי נפלה שגיאה בדיווח. גרוסמן סיפר כי כאשר עמד בראש רשת החדשות ביקש להעלות לאוויר מעין מדור מכתבים למערכת, שבו יציגו צופים את תגובותיהם ותלונותיהם על תוכן שידורי החדשות. אבל המפיץ קים והמגישים של תוכניות החדשות התנגדו להצעה, והצליחו לטרפד אותה עוד בטרם יצאה אל הפועל, מן הסתם משום שחששו מחשיפה של טעויות ושגיאות. גרוסמן מצטט עורך ומוציא-לאור התיק המתאר את הסתייגותם המתמדת של עיתונאים מפני תיקוני טעויות, אולי מפני שאלה עלולים לגלות לקוראים שהעבודה המקצועית לא נעשתה, לעתים, ביסודיות הנדרשת. "אולי זה קשור לסגנון הפגע וברח' של חלק מן העיתונות בימינו", אמר העורך.

לדעת גרוסמן, טוב יעשו אמצעי התקשורת אם ינהגו כמו חברות כלכליות נבונות, ויזכרו כי הודאה מהירה בטעות איננה פוגעת באמינות אלא להפך. ממש כשם שחברה שאחד ממוצריה נמצא לקוי יכולה לשפר את דימויה בעיני הציבור ולצמצם את הנזק שנגרם לה באמצעות התנצלות כנה ומהירה, כך גם עיתונאים חייבים לדעת, לדבריו, את התועלת הטמונה ב"סליחה, טעינו".

אור: דקפת כנען

מ'ק'ר'ו'ת'פ'י'ה

דודו טופז האכיל נערה אנורקטית בחוכניתו ויוסי סיאס החזיר אשה מוכה לבעלה.

על הנזקים שגורמים שדרים שלוקחים על עצמם את תפקיד האלוהים

היוצאת מפיהם, מתקבלת כמי מעיין חיים, ומי היה מוותר על עמדת סמכות שכזו? הרייטינג חוגג ואין מי שיעצור וישאל, מה גורמת החשיי פה למרואיינים, או לצופים. יצאנו לחפש אחר הגבולות והקווים האדומים המדריכים - או אמורים להדריך - את העיסוק התקשורתי

נרקומן משוקם, נערה אנורקטית או נאנסת חושפים את פצעייהם והופכים את כל הצופים והמאזינים לקהל מטפלים-בכוח. המנחים עוטים על פניהם ארשת אוהדת ומעוניינת ונהנים ממעמד של אלוהים בכורסה. כל מלה, ולו גם המטופשת וחסרת האחריות ביותר

שלומית טור-פו וכרמית גיא

מה עוד אפשר לומר על תוכניות האירות עתירות המשתתפים ועל המקום השמור בהן לנציג מודמן של מוכי הגורל. אשה מוכה,

בסוגיות אישיות וחברתיות כואבות. מטפלים ושדרים נשאלו וחשפו ממצאים קשים של חדירה באצבעות גסות לתחומים רגישים, המחייבים טיפול מתוך דיסקרטיות מוחלטת, במקומות שגם אנשי מקצוע חוששים להיכנס בשעריהם. כמה מן המנחים, המחמטים בבכני הנפש של מרואיינים, ישבו ולו שעה אחת והקשיבו לגורם מקצועי? מי מהם למד אילו פצעים מותר ואילו פצעים אסור לפתוח, אילו שאלות אסור לשאול, מתי ללחוץ ומתי להרפות? אנשי מקצוע נדרשים לשבת שנים רבות על ספסל הלימודים, הם מתמחים בתחומים מוגדרים, תחת עינן המפקחת של הרשויות המוסמכות, הם נושאים באחריות לתוצאות מעשיהם ומקיימים קשר מתמשך עם הנזקקים לשירותיהם. כך עובדים סוציאליים ופקידי סעד, פסיכולוגים ופסיכיאטרים, ומתנדבים.

רק בפני אנשי התקשורת פתוחה הדרך להגיע לתחום הטיפולי, כשאין בידם ולו כלי עזר אחד, לבד משכלם הישר במקרה הטוב, מצלמת מות ורצון עז להוציא תוכנית טובה ואטרקטיבית בכל מחיר. וגם הטובים שבהם אינם מעמידים דים לנגד עיניהם אך ורק את טובת המרואיין. הדרמה הזאת אינה יכולה להתקיים בלא צופה מסוקרן, הכוסס ציפורניים בעצבנות ומחכה לרגע השיא, שבו המרואיין יתקלף מכל הגוף תינו, יעמוד חשוף מול המראיין המוכשר, היודע לפרוט על נימי הנפש, ויוציא מפיו דברים, שאולי לא היה רוצה לאומרם, ואולי יתחרט עליהם אחר-כך. אך עד אז כבר תחלוף הדרמה, ואז הוא כבר לא יעניין איש.

מדוע הם בוחרים לחשוף את סיפוריהם הקשים והכואבים ברבים? מי מאתנו לא היה שמת להופיע בטלוויזיה, לזכות בתשומת לבו של המנחה המפורסם ולומר את המשפט הנצחי "שלום רפמי"? ואם אפשר לקבל גם בילוי של סוף-שבוע במתנה, מדוע שלא נספר את סיפור מצוקותינו או אהבתנו הראשונה? המנחה מהלך קסמים על אורחיו ויוצר אשליה של אינטימיות. בייחוד אמורים הדברים ברדיו, בשעות הקטנות של הלילה. המאזין חש כי מישהו מתעניין בו באמת, למישהו אכפת, והוא נפתח בלא מעצורים. העובדה כי מדובר בבני-אדם בוגרים, שאין כופים עליהם לעשות זאת, אינה גורעת מהזמרת השימוש הציני, המסחרי, במצוקותיהם. ובעינה נותרת השאלה, מי שם את המפיקים, העורכים והמנחים, מוכשרים ככל שהיו, להכריע מתי אדם נתון בשיאה של מצוקה ומתי הוא יכול להפיל עיל שיקול דעת; מי מהפונים נתון בעיצומה של הטראומה ואינו שולט בתגובותיו, ומי כבר השתקם ומסוגל לסקור את מה שעבר עליו בריחוק סביר.

מסלול הייסורים של מי שבוחר להיחשף מתחיל בחקירה קשה ומפורטת בידי תחקירנים. הם מעוניינים לדעת בדיוק מה אירע, מתי והיכן, כמה ואיך. ממצאי התחקיר מובאים אל

המפיקים והעורכים, והם המחליטים אם הסבל הספציפי של האיש חדשני או מועזע דיו כדי לזכותו בתואר הנכסף "איטם". אך מה קורה, כאשר העורכים מחליטים שלא לבחור במתווה קר? עבורם זו אחת ההכנות השגרתיות לתוכנית, אולם עבור מי שנחשף, זו לעתים חוויה מחודשת של טראומה. הוא נדרש להחלטה אמיצה, לרצון עז בשיקום או לרצון לזעוק באוזני העולם כולו, "כך וכך עשו לי". חשיפה שאין בעקבותיה מימוש בתוכנית היא קשה ומאכזבת. גילי שגיא, מנהלת מרכז סיוע לנפגעות אונס ברעננה, מספרת על נאנסת שעברה תחקירים קשים ותודרניים "כמו חקירה משטרתית", לקראת הופעה בתוכניתו של גבי גזית. סוכם מועד, סוכמה שיטת ההסתרה – פאה, הצללה או טשטוש הקול – אך אז מצאה ההפקה מישהי אחרת, שהיתה מוכנה להיחשף לחלוטין, בלא אמצעי הסתרה, והשתתפותה של הראשונה בוטלה. עוד אשליה נופצה בפניה של הנאנסת. סיפור דומה הביא אברים בלום, יועץ התקשורת של הרשות לשיקום האסיר. עורכי תוכנית כלשהי ברשת ב' של קול-ישראל ביקשו לראיין אסירים משתקמים. לאחר מאמצי שכנוע רבים הסכימו המשתתפים מים לספר על הקשיים ועל ההצלחות הקטנות שבדרך. בהגיע המועד התכנסו כולם במועדון,

אברי גלעד: המרואיין שירת אותי, עזר לי ליצור תוכנית טובה – אז אני חייב לו משהו

אלא שאז הסתבר שמישהו במערכת החליט שהנושא אינו מעניין די הצורך, והשירור נדחה למועד בלתי ידוע. בלי ספק, חוויה מרגינה ומעודדת למי שמנסה לבנות יחסי אמון חדשים עם התברה.

ומה עולה בגורלם של בני המזל, שנבחרו לעלות לשידור? האם עצם ההחלטה להיחשף, פירושה חשיפה מלאה ופרטנית, או שמא זכותם של המרואיינים לקבוע את גבולות החשיפה, הטכנית והתוכנית? החוק אסר פרסום פרטים מזהים של קורבן, בייחוד אם הוא קטין, אך במסגרת הכנת הכתבה שמענו תלונות על אי מימוש הבטחה להסתרת הזהות או לטשטוש הקול. וגם אם ההסוואה ניתנת, לא די בה. המרואיין התמים מאמין שהטשטוש אכן ינעם את זיהויו, אך ההסוואה פועלת רק לגבי מי שממילא לא הכיר אותו, בעוד שסביבתו הקרובה של הנפגע מסוגלת לזהותו. לפעמים מדובר בסכנה של ממש, כמו במקרה של אשה מוכה, שבעלה מזהה אותה בטלוויזיה ועלול לחפשה במקלט ולנקום בה.

הדוקטור יצחק קדמן, מנכ"ל המועצה

הלאומית לשלום הילד, מספר על ילד בן עשר מאשקלון, שניסה להתאבד משום שלא זכה לתגינת יום-הולדת. במקומון "כל הדרום" הופיעו גילו המדויק, שם בית-הספר שבו למד, מוצאה של משפחתו ופרטים דומים. העיתון לא עבר על החוק, כך שאין עילה לתביעה או לטיפול, אך לילד ולמשפחתו נגרם נזק כבד, ובמרכז הסיוע לנפגעות אונס סיפרו על מקרה מתוקשר אחר של אונס נערה בידי דודה. הדוד שכר חוקר פרטי, שיחזר אחרי הנערה ויוציא ממנה הודאה, כאילו שיקרה בתלונתה למשטרה. בית-המשפט העליון כבר הוציא מאז את צדקתה לאור, אולם העיתונים, שהיו מנועים מלפרסם את שם הנערה, לא היססו לפרסם את פרטיהם של הדודים בלוויית צילומים מפתח הבית. כך קרה גם לדו"חות רפואיים ופסיכיאטריים של הקטין שאנס ילדים ברמלה והתעלל בהם.

על מידת כשירותם של המנחים לראיין נפגעי טראומות יעידו מטפלים רבים, היוצאים נגד הירידה לפרטי הפרטים העסיסיים והמוזעזעים ביותר. "אותי לא מעניינים הפרטים הטכניים, איפה הוא נגע ואיך הוא נגע", מסבירה אביטל הוכשטיין, מהמרכז הירושלמי לסיוע לנפגעות אונס. "אותי מעניינת אך ורק תחושתה של הנפגעת, מה ייתן לה כוח או נקודת אחיזה, וכיצד עלי לסייע לה להשתקם". אך דווקא הפרטים הציוריים הללו הם המעניקים לסיפור את עוצמתו התקשורתית. חוקרי משטרה המטפלים בחקירות של מקרי אונס והתעללות מינית למדו זה כבר להיזהר מלהעמיד את קורבן התקיפה בעמדת התגוננות שתגביר את רגשות האשם שהוא או היא סובים לים ממנה ממילא. אך חובת הזהירות הזאת אינה חלה על המרואיינים. להם די בהבעה חמורה ובקול עמוק ונגרש. "אם מראיין שואל, מדוע עלית לדירה, או למה לבשת מיני, זה מכניס את המתלוננת לעמדת התגוננות ופוגע בה, בסיווי שיקומה ובמאבק הציבורי כולו", אומרת נוגה שילוח, מנהלת מרכז הסיוע הירושלמי. גם הנימוק שבלי פירוט וחזרה צהובה לפרטי הפרטים הציוריים ביותר של האונס, לא תתעורר בקהל הצופים והמאזינים אותה מידת אמפטיה לקורבן, מקוממת את המטפלים בנפגעים. סימה גורן, יושבת ראש המחלקה למעמד האשה בוויצ"ו, מזהה בחזירה הפרטנית הזאת יחס מתנשא של התקשורת אל הציבור, כאילו מדובר בחבר אינפנטיליים, שאם לא יראו להם בדיוק מה קרה ואיך, לא יבינו את חומרת המעשה. "לא שווה לי לחשוף אשה כדי שהציבור יפרוץ בבכי, ואחר-כך יידרשו שעות וימים כדי לשקמה".

ואולם גם המוסדות המטפלים, המטיחים ביקורת נוקבת בדרך הטיפול של התקשורת באנשים במצוקה, מכירים בכוחן של התוכניות האלה ובכך שהן מאפשרות לאנשים במצוקה לראות שהם אינם לבדם, שיש אחרים כמותם,

יש גם כאלה שהצליחו להיחלץ מהמצוקה. הארגונים הללו גם ממהרים לשלוח נציגים לכל תוכנית, על מנת לקדם את המודעות הציבורית והפוליטית בנושאים שעל הפרק ואף לעודד מעין שדולה לפעילותם מול הממסד, בסכנת קיצוצים בתקציבים וכיוצא באלה. כאן הם נתקלים בצורך למצוא "אלכוהוליסט שגאנס בילדותו ואנס את ילדותיו", משום שנתקומן סתם כבר לא מעניין אף אחד, או "אשה מכורה קשה, שהיא אשכנזייה ואם לילדים". המוסדות המטפלים היו אמנם מעדיפים לשלוח אנשי מקצוע מומחים במקום מטופלים, אך מודעים לצורך של התקשורת בסיפור אישי במקום להרצאה מלומדת על הנושא.

גם הפתרון המקובל, מפגש בין מטפלים למטופלים, רחוק מלתת מענה הולם. בתוכנית ות הלילה של יובב כץ ברשת ב' מקשיבים פסיכולוגים למאזינים ועונים לבעיות ספציפיות, ורובי פורת-שוכל, שלה עצמה רקע מקצועי בעבודה סוציאלית, מספרת שכשהביי אה מכורים להימורים או לסמים, או גברים מכים ולצדם מטפלים ומדריכי סדנאות טיפוליות, שילמה מחיר טלוויזיוני למען העקרונות הטיפוליים. אך קשה לתת תשובות אמיתיות לבעיות אמיתיות בשלושים שניות, מה גם שהופעה של עובד סוציאלי או פסיכולוג מוגבלת מטבעה מסיבות של סודיות מקצועית או דרישות אתיות, ולא אחת מנצלים הנזקקים את הבימה החד-פעמית ליישוב חשבונות עם הגורמים המטפלים, ואלה מוצגים כחסרי לב וכאדישים לכאב.

סכנה אחרת, חמורה יותר, של טיפולי ה"אינסטנט" הללו טמונה באשליה שהם מציגים, כאילו כל בעיה יכולה להיפתר בן רגע, במטה הקסם של המנחה, ואף להציע גמול כספי קורץ. הסכנה הזאת קשה במיוחד כאשר עוסקים בבעיה נפשית חמורה, המחייבת הליך טיפולי ארוך ומייגע, רצוף קשיים וכשלונות. מקרה שנתון עדיין בהליכי בירור אתיים התרחש בתוכניתו של דודו טופז "ראשון בבי" דור", שבה הופיעה נערה אנוקסטית בת שש-עשרה, שביקשה את עזרתו של טופז. המנחה האכיל אותה בשידור חי לקול צהלות הקהל והבטיח לה פרס מיוחד, תפקיד בסדרת טלוויזיה זיה פופולרית, אם רק תעלה במשקל. מראה טופז המאביס את הנערה עורר חלחלה, לא רק בגורמי הטיפול המקצועיים, שידעו כי במקרה הטוב, הנערה הקיאה את כל העוגות שהוחררו לגרונה מיד לאחר שיצאה ממעגלי הורקורים והמצלמות, ועל המקרה הרע יותר מוטב לא לחשוב. הדוקטור יצחק קדמן מיהר להתלונן אצל נציב תלונות הציבור של הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו, יואל רקם. "גם אם הדברים נעשו מתוך כוונות טובות לסייע, יש בכך צעד מוטעה וחסר אחריות", כתב. יואל רקם הקפיד לציין, שבמקרה הספציפי הזה התקבל אישור של ההורים, ולא היתה התנגדות מצד

הפסיכיאטר המטפל, הדוקטור שפיץ. עם זה הוא מפקפק במניעיהם של הורים הנותנים הסכמה שכוון, ובמניעיו של היום בטלוויזיה. זה אחד המקרים המסמנים, לדעתו, קו אדום שאסור לתקשורת לחצות. אגב, ממילא, במצבה של הנערה, ספק אם היא עצמה היתה מסוגלת לנצל את הפרס שקיבלה מטופז בעבור המופע שנתנה.

ביקורת מהיבט אחר מעלה יושב ראש איגוד העובדים הסוציאליים, אלי בן-גרא. הוא מפנה את חציו כלפי תוכניות מסוג "קטן עלינו" בהנחיית אברי גלעד בערוץ השני. תוכניות אלה אמורות לספק פתרונות מעשיים למצוקות כלכליות ונפשיות, אך בן-גרא מביע את החשש, שמא אין בכך משום פתיחת הדרך להסרת אחריותה של המדינה ממימון ניתוחים יקרים, ממצאות שיכון לזוגות צעירים ומהמצאת פרוטזה לילד שרגלו נקטעה, משום שהנזקקים יכולים להופיע אצל מני או אברי ולגרוף סימפטיה ותרומות מהקהל הנרגש. "זו חזרה לתקופה קדומה בביטחון הסוציאלי, תקופת הצדקה וקיבוץ הנדבות". אברי גלעד מסכים לביקורת, אך אומר שממילא המדינה אינה עומדת באחריותה, ולכן הוא מתפשט אחר

יוסי סיאס: לא כל דבר צריך קליניקה, ואם השידור משפר את הרגשתם ומשכיח לרגע את כאבם, מה טוב

פתרונות חלופיים ומעדיף מתן בסתר. גלעד מכיר בבעיות האתיות שמעוררת תוכניתו, והוא ראוי לציין על גילוי לב על הגדרת יחסי חושף-גחשף: "המראיין שירת אותי, עזר לי ליצור תוכנית טובה - אז אני חייב לו משהו". מכירת נשמתך בראש חוצות בתמורה לביטוי שבוע בבריכת שחייה עם דולפין לילד החשוף להתעללות, שיפוץ גן משחקים בשכונת מצוקה, בניית חדר מחשבים ברהט, או רישון נהיגה יקר במיוחד לנכה. אך האומנם יסכים אדם חזק ועצמאי להפקיר את אישיותו תמורת?

מני פאר, בערוץ הראשון, התגייס באחת התוכניות לחפש משפחה מאמצת לילדה בודדה. שם שימשה התקשורת, כהגדרתו, "עדת שכנים טובי לב או בני משפחה טורדניים", שהנמצא במצוקה וקוק לתמיכתם לא פחות מאשר לתמיכת רופא. אך הליכי האימוץ הממושכים והכללים הנוקשים המקובלים במדינה אינם בהכרח שרירותיים ומרושעים להכעיס, והאם ישלח מני פאר את צוות התחקירנים שלו למשפחה המאמצת כעבור זמן, לבחון האומנם נקלטה הילדה היטב ומצאה את מקומה, או שמא הצטרפה חלילה לסטטיסטיקה

הקשה של כשלונות שיחייבו התערבות נמרצת יותר מצד הרשויות? ואם יקרה כך חלילה, האם ישתף פאר את קהל הצופים שלו בסיפור ויעיד על קוצר ידו הוא?

את המקום הראשון בטבלת הסימפטיה תופס בלי ספק יוסי סיאס, "העובד הסוציאלי הלא-מיי", כפי שמכנה אותו בציניות מוטי וינטר ממשרד העבודה והרווחה. הוא רואה בתפקידו חבר המשותח שיחת סלון או מנהל שיחה בתור לאוטובוס. "לא כל דבר צריך קליניקה", הוא אומר וחושף את כל המכשלות שבעבודתו: "ממילא אין פתרונות מעשיים לאנשים הללו, ואם זה משפר את הרגשתם ומשכיח לרגע את כאבם, מה טוב". סיאס מדגיש, שהוא אינו רוצה לעורר התמכרות לסיפורים סוחטי דמעות, לכן הוא מקפיד "ללוות את האנרגיה ות" ולשלב גם מאזינים שבעיותיהם מתמצות במציאת נעל לחורף, רצועה לכלב או סיגריה ברגע אומלל. "שסתום לשתרור לחצים", מכנה זאת מנהל הרדיו, אמנון נדב. אך מה קורה, כאשר יוסי סיאס מנצל את מעמדו לעודד אשה שנמלטה מאגרופי בעלה לשוב הביתה, לאחר שהוא מעלה גם את הבעל לשידור, וזה כמוכן משמיע דברי חרטה ואהבה בלי גבול ומבטיח שזה לא יקרה יותר? ואם האשה, שהצליחה לגייס כוח לאחר תקופה ארוכה של התעללות ונמלטה למקלט לנשים מוכות, שומעת את הדברים ואת דברי העידוד של המנחה הפופולרי, ומשתכנעת ושובה הביתה, ואחרי יום או שבוע היא חוזרת לשידור ברשימת הנשים שאושפזו בגלל שברים או חלילה נרצחו, האם אז יזכור יוסי סיאס את השיחה, והאם יעבור במוחו ולו הרהור חולף על מידת אחריותו?

למרות שרשרת ההאשמות הקשות, אין להתעלם מהחשיבות החברתית של המשרדים הללו, ביכולתם להביא למודעות בעיות וקבוצות שמתקשות לתדור לסדר היום הציבורי העמוס שלנו, ואכן, לא מעטים מאנשי הטיפול שעמם שוחחנו מעדיפים חשיפה תקשורתית - ותהא גם שלילית - על פני שתיקה.

ניסוח של קוד אתי, המחייב התחשבות לא רק בשיקולי רייטינג והכנסות אלא גם בטובת הנוקד ובהגנה עליו, נשמע חיוני, אלא שקשה להגיש שגורלו יהיה שונה מגורלם של מיני קודים ונורמות בתחומים אחרים, שאפשר להתהדר בהם, אך אין שום חובה להתחשב בהם. עם זה, שום שעה משערות ראשם של השדרים לא תיפול, אם ייעזרו בשיקול הדעת של אנשי חינוך, סעד, רפואה ואתיקה. לא די ברצונו הטוב, בשכלו הישר ובמידת האכפתיות של שדר מודמן. היום אנחנו כבר יודעים, ששום מופע של התעללות ושימוש ציני ובוטה בסבלם של אנשים לא יסבול מחשך במראייה נים ובקהל, ומה שנמוך יותר, טוב יותר.

שלומית טור-פז היא סטודנטית למשפטים ופילוסופיה

מחקי לי שפם. שלום תקווה במדור הספורט של "מעריב"

שלום תקווה במדור הספורט של "ידיעות אחרונות"

קוראי המגזין "נשיונל ג'יאוגרפיק" שביקרו אי פעם במצרים שפספו את עיניהם: בצילום השער נראו הפירמידות, אבל משהו לא נראה הגיוני - הן היו קרובות זו לזו, קרובות באופן מעורר חשד. התלונות הרבות שהגיעו למערכת הניעו אותה לפרסם שהצילום עובד בעזרת מחשב, כדי להתאים את גודלו לגודל העמוד. לשם כך היה צורך "לכווץ" את המרחק בין שתי הפירמידות. ההודאה חשפה את ה"נשיונל ג'יאוגרפיק" לחשד מתמשך שמה לא כל התמונות המרהיבות המופיעות על דפיו מציגות את המציאות כפי שהיא.

השימוש בטכנולוגיות מחשב לשם עיבוד צילומי עיתונות רווח בארץ זה שנים. השאלה המתבקשת היא עד כמה הקוראים והמתבוננים מודעים לכך שכיום תמונה כבר לא שווה אלף מלים, משום שבעזרת לחיצה קטנה על העכבר ניתן לשנות פרטים קטנים, אבל גם משמעויות גדולות. האפשרויות, מסתבר, הן בלתי מוגבלות. "כל צילום שמודפס היום עובר עיבוד מחשב", אומר רוני, צלם מגזין בעיתון "ידיעות אחרונות". "עיבוד מחשב נותן אפשרויות חדשות, לראות דברים שלא רואים אחרת, להתקרב לצילום". אבל גם יותר מכך - בעזרתה הנדיבה של טכנולוגיית שנות האלפיים ניתן "לכופף" את האמת שבצילום לטובת מטרות שונות.

מדור הספורט של "מעריב" הציג בפברואר '96 את תמונתו של שלום תקווה, שחקן הפועל תל-אביב, לאחר שגילה את שפמו. "ידיעות אחרונות", יום לאחר מכן, פרסם שהתמונה ב"מעריב" היתה עיבוד מחשב. רוני זמקי, עורך מדור הספורט ב"מעריב", מודה שמדובר בצילום ישן יותר של תקווה, שבעזרת מחשב "גולח" ממנו השפם המיתולוגי: "אני לא מתבייש בזה. לפעמים, בתור עניין הומוריסטי, אפשר להשתמש בעיבוד מחשב. ב'ידיעות' לקחו את זה קשה כי הם חשבו שהיתה להם בלעדיות על הצילום ללא שפם. אבל אנחנו לא עושים זאת בדרך-כלל, לא כשיטת עבודה". במלים אחרות: ל"ידיעות אחרונות" היתה תמונה בלעדית של שלום תקווה מיד לאחר שגילה את שפמו - סקופ עיתונאי מהסוג הישן והטוב שלא היה ב"מעריב". כדי לעמוד בתחרות נקטו ב"מעריב" פתרון קל ופשוט שלא הצריך יותר מדי עבודה: לחיצה על כמה קלידים במחשב, והעניין פתור. אגב, אם מדובר בבדיחה, אולי רצוי לציין שמדובר בעיבוד מחשב? ב"מעריב" לא חשבו כך, ולפחות חלק מהקוראים הולכו שולל.

לא שווה אלף מלים

חמונה בעיחון זה לא מה שהיה פעם

עדיין לא נקבעו כללי אתיקה מדויקים בתחום עיבודי מחשב של תמונות. צביקה רייך, חבר מערכת "ידיעות אחרונות", טוען שלא פעם עולה הסוגיה כדילמה מקצועית אתית. "אי-אפשר לומר שמה שרואים הוא מה שהיה. נכון, גם לפני השימוש במחשב ניתן היה לבצע מניפולציות בצילום ובעריכה, כמו למשל הוצאת תמונה מהקשר האמיתי שלה, אבל כיום נוספו אופציות של הדמיה ממוחשבת, כך שניתן לעשות בצילום שינוי מלא, מבלי להשאיר כל עקבות". כמו צלמים נוספים, גם זיו קורן, צלם "ידיעות אחרונות", מודע לבעייתיות שבאפשרויות הרבות שמעניק המחשב: "אני מתנגד התנגדות חריפה ביותר לשימוש מסיבי בטכנולוגיית מחשב בצילומים. לפעמים עושים ריטוש קל כדי למנוע זיהוי, או מטשטשים בצילום פיגועים כדי לא לזעזע, וזה נסבל, אבל השאלה היא

מי קובע מה אסור ומה מותר. הרי הכל פרוץ, ובסופו של דבר, כל אחד עושה מה שמתחשק לו".

התופעה המדאיגה ביותר נוגעת לשאלה, עד כמה מנוצל בפועל פוטנציאל ההדמיה הממוחשבת בצילומי חדשות. במקרים אחרים ניתן אולי לעשות שימוש במחשב לצרכים אסתטיים, אבל כשמדובר בצילום חדשות לשמו, שאמור לייצג את העובדות כהווייתן, אסור לעשות הנחות לאמת. עורכי צילומי החדשות ב"מעריב" וב"ידיעות אחרונות" מכחישים התערבות באמצעות עיבודי מחשב. שחר מלמד, עורך הצילומים ב"ידיעות אחרונות", מאשר שנעשה שימוש במחשב, אבל רק לתיקוני צבעים ברמה בסיסית, לטשטושי פנים כשמדובר בקטין או בהוראת צנוורה. לדבריו, לעולם לא קיימת התערבות בתוכן התמונה. "כל נגיעה כזו לא תיעשה באף עיתון חדשות בעולם, ואם כן, תמיד יצוין שמדובר באילוסטרציה".

עם זאת, כשצופן ההתנהגות אינו מוגדר באופן מוחלט, קשה לצפות שינהגו תמיד כשורה. צלם בכיר ב"ידיעות אחרונות" מספר ששינויים משמעותיים בעזרת מחשב מתבצעים כמעט בכל יום בצילומי חדשות ובצילומי מי מגזין: "הרבה פעמים אין קשר בין הצילום המקורי לבין מה שהתפרסם. לעתים גם עיני מקצועיות לא יכולה להבחין בשינויים, לכן אף אחד לא מגיב. עורך הצילומים הוא זה שאחר-אי על ההחלטות, ואם אין לו חומרים, הוא משתמש במה שיש. אף על פי שהגישה היא

צובעים את חברון. צילום מעמוד השער של "ידיעות אחרונות", 17.1.97

לשנות עד כמה שפחות, יש מצבים של חוסר ברירה, ואז עושים את השיקול של לשפר את מה שיש, לפעמים שיפור משמעותי".

בינואר '97 הנציחו רבים מהצלמים את ימיה האחרונים של חברון תחת שלטון ישראל. מסתבר שהצילום המוצלח ביותר ביום פיגועי העיר, לדעת עורכי "ידיעות אחרונות", היה דווקא צילום בשחור-לבן של סוכנות הידיעות הצרפתית. כיוון שבעמוד השער של העיתון לא ניתן להסתפק בצילום שחור-לבן, בחרו העורכים באפשרות שלפני עשר שנים לא היתה כלל עולה על הדעת: הם "צבעו" את הצילום כולו בעזרת המחשב. מנקודת מבטם של אחדים מצלמי החדשות בעיתון היתה בכך חציית קו מיותרת ואף מסוכנת. "עורך לוקח על עצמו אחריות מסוימת", אומר אחד מהם, "ואני סומך על גבולות המוסר העקרוניים שלו, אבל מי מבטיח לי שבעתיד עורכים לא ישנו דברים משמעותיים יותר בתמונות? עד לאן זה יכול להגיע?". גם עינו החדה של צלם מקצועי לא יכולה היתה להבחין ב"טיפול" שעבר הצילום שהופיע בעמוד השער.

התהרות בין העיתוננים על הצילום הטוב ביותר, המעניין ביותר, והכי חשוב - המוכר ביותר, היא הסיבה העיקרית לשימוש הרב בעיבודי מחשב בצילומים. נוסף להטעיה, יש שימושים אחרים להתערבות ממוחשבת בצילומים, כמו למשל הכפשת שמם ודמותם של אנשים. הנה דוגמה: אטי אגוזי, כתבת מקומון "כל הדרום", פרסמה ידיעה שכנראה הרגיזה את בעליו של מקומון אחר, "יבנתון". תמונתה החלה להופיע ב"יבנתון" מדי שבוע, בעיוותים שונים - לעתים הושחרו פניה, נוצרה

מה תאמר למחשב זדוני. אטי אגוזי מתוך "יבנתון" כפי שמוחזרה ב"מעריב", 22.2.96

פזילה בעיניה ואפה הוגדל. המקרה עורר הדים כשפורסם לפני כשנה ב"מעריב", ועורך "יבנתון" הגיב מעל דפי העיתון, באומרו כי אינו רואה שום עיוות בתמונה. גם כאן הפעולה היתה פשוטה והתוצאה יעילה ומהירה: מי שלא ידע כיצד נראית אטי אגוזי האמין לצילום, ומי שידע, עדיין יכול היה לצחוק על חשבונה. אגוזי הגישה תביעה אזרחית, והמקרה עדיין נדון בבית-המשפט.

בעיתונות בחו"ל מקובל לציין כשמדובר בצילום שעבר עיבוד מחשב, וכך לפתור חלק מהבעיות האתיות שהתערבות זו מעוררת. אולם עיבוד כזה יכול להתבטא רק בשינוי צבע קל. גם אם היתה מצורפת לתמונתה של אגוזי ב"יבנתון" ההערה הקטנה "עיבוד מחשב", לא היינו מסוגלים לדעת מה היה עומק השינוי שבוצע בצילום, ועד כמה מה שאנו רואים הוא האמת. גם זיו קורן חושב שאיזכור צדדי על כך שמדובר בעיבוד מחשב הוא פתרון קל בלבד, ואינו עונה על כל הבעיות הנוגעות לסוגיה זו: "זה בסדר כשמדובר בצילומי אופנה, שם מוכרים לך אשליה, אבל כשזה נמצא

בעיתונות זה אחרת. לא תמיד המטרה, שהיא הצילום הטוב ביותר והאיכותי ביותר, מקדשת את כל האמצעים".

מצד שני, יש לזכור כי לא כולם מקבליים את הנחת המוצא שצילומים, גם ללא התערבות מחשב, מייצגים אמת מוחלטת. "צלם אמור לתת את זווית הראייה שלו דרך המצלמה, כמו עיתונאי, ובשני המקרים אין אמת אובייקטיבית", אומרת רלי אברהמי, צלמת "מעריב". רזי מוסיק שאפילו ציוד צילום אחר יוצר הבדלים בין צילום לצילום, שלא לדבר על השקפת עולם. "אפילו הבחירה של צלם מה לצלם מעוותת את האמת. כשאני מצלם אני מסתכל על העולם דרך המצלמה שלי, ולא רואה מה שקיים שני סנטימטרים מימין. יכול להיות שמה שנמצא שם היה יכול לשנות את המשמעות של הצילום".

במקרה של צילומי מגזין, נכון אולי לגלות סובלנות לעיבודי מחשב, שהרי לא מדובר בחדשות והשימוש בעיבוד גרפי בולט יותר, אבל גם בתחום זה לא חסרות בעיות אתיות. בעיתון "העיר", לדוגמה, חשבו שיהיה מעניין להראות את מסגד אלאקצא מתפוצץ, כדי להדגיש נקודה מסוימת בכתבה. נכון, כולנו יודעים שמשגד אלאקצא עומד על תלו, אבל מה שאין אנו יודעים הוא שהנערים המתרוצצים בחזית המסגד המתפוצץ נלקחו

מתמונות אינתיפאדה, שצולמו כמה שנים קודם לכן. על כל פנים, האופציות לשכתוב ההיסטוריה עדיין קיימות, ומה שנהיר לנו היום אולי לא יהיה ברור בעוד מאה שנה, מה גם ששוב לא צוין שמדובר בעיבוד מחשב. המעצב הגרפי של הצילום, רונן מזרחי, מודה שאינו זוכר מי צילם את הצילומים המקוריים.

הקו המטושטש בין אמנות לעיתונות, הבא לידי ביטוי בצילומי מגזין, מבלבל לעתים אותנו, הקוראים, כשאנו מנסים להבחין בין אמת לפיקציה. הצילום של סיגל עשת, נכדתו של המשורר אברהם שלנסקי, אולי נראה לא מציאותי מבחינת המסר שלו, אבל הקורא בכל זאת מניח הנחות, שמתגלות כלא נכונות. רזי: "צילמנו את סיגל בשדה פתוח, ואחר-כך הלכנו לבית-הקברות בקריית-שאול, צילמנו את המציבה, ואז שתלנו את המציבה בצילום שלה. סיגל הסכימה, וגם התוצאה היתה טובה. הצל שלה ממש נופל על המצבה, וזה נראה באמת כאילו המצבה היתה שם", מספר רזי.

לדחוק קיצוניים לפינה שהמוצא ממנה הוא פיצוץ מסוגי הר הבית.

פרופ' אהוד שמרינצק

אלאקצא בלהבות. "העיר", 11.3.94

זכויות יוצרים על צילומים

בשוק פרוץ כמו זה, גם השמירה על זכויות יוצרים הופכת להיות מסובכת. עיתונים מנצלים לעתים את חוסר התמצאותם של צלמים בחוקי זכויות היוצרים ועושים שימוש נוסף או חוזר בצילומים שכבר פורסמו. על-פי החוק, הזכות על היצירה, כשמדובר בצילום, שייכת לעיתון, אם הוא המעביד של הצלם. כשהצלם אינו עובד של העיתון (פריילאנס), היצירות שייכות לו. זכות היוצרים על צילום שהוזמן מראש שייכת למזמין. בניגוד לכך, צלם פריילאנס המציע את תמונתו לעיתון נותן לו זכות שימוש חד-פעמית בו, או על-פי הסכמות שנעשו מראש. מלבד זאת, מציין עורך-הדין ד"ר שלמה כהן, קיימת גם זכות מוסרית, וזוהי זכותו של הצלם לקרדיט, כפי שמצוטט בחוק, "באופן ובמידה המקובלים". הצלם שבתאי טל צילם בזמנו את בן-גוריון, ומכר את הזכויות ל"יד דוד בן-גוריון", שאפשרה לחברה מסחרית להכין פוסטרים מן הצילום. טל התקומם כי לא צוין שהוא הצלם, ולאחר דיון משפטי שילמה החברה פיצויים והתחייבה להעניק לו קרדיט להבא. גם שינויים בצילום, דוגמת אלה המבוצעים במחשב, שייכים לאותה זכות מוסרית, שהיא מעבר לזכות כלכלית-חומרית: שלא תיעשה פגימה בצילום העלולה לפגוע בזכותו של היוצר. יש זכויות עריכה, מדגיש ד"ר כהן, אולם ישנם דברים שאסור לשנות גם בעריכה - שינוי הקשר הצילום או הפיכת תמונה דרמטית לבדיחה.

בימים אלה תובע הצלם דייוויד רובינגר את "גלובס" על שעשה שימוש בצילום ההיסטורי שלו, הצנחנים בכותל, והוסיף בין הצנחנים גים את דמותם של ערפאת ונתניהו. לטענת רובינגר, "גלובס" עבר בכך שתי עבירות: גם עשה שימוש בצילום ללא רשותו וגם הכניס לתוכו מסר פוליטי שאינו לרוחו. מצד שני עשויה להישמע טענה, כי ההתערבות הגרפית לגייסימית ונכנסת לתחום חופש הביטוי שמקבל במקרה מעין זה ביטוי בפרודיה ובסאטירה.

למי שמתבונן בצילום אין כל אפשרות לדעת איך הוא נעשה: לפי הדוגמה הזו, אפשר להניח שחלק מצילומי המגזין מורכבים מכמה צילומים, שכל אחד מהם מורכב מכמה צילומים, וחוזר חלילה. תיאורטית, יכול להיווצר מצב שבו כל תמונה בעיתון מורכבת מעשרות צילומים, ואז אין כמוכן שום ערך עיתונאי-תיעודי לתמונה. גם אם קטנה ההסתברות שתושקע השקעה כה רבה בצילום אחד, אין היא מופרכת לחלוטין. שימוש בעיבודי מחשב לא נעשה רק לשם האמנות, אלא גם לשם מטרת כשרות פחות.

התופעה מתגלית לעתים לא בדרמות הגדולות, אלא דווקא באזורים האפורים, שבהם מסתרת המניפולציה. יוסי אלוני, צלם "מעריב", צילם את אלינור גבריאלי בתנוחה. העורך חשב שעדיף לתת לתמונה רקע שונה, מתאים יותר לטעמו. נכון שמשמעות התמונה לא שונתה, אולם גבריאלי הוצאה מההקשר שבו רואיינה וצולמה. האם אין הקוראים זכאים לדעת מהי סביבתה הטבעית של גבריאלי?

בסופו של חשבון, השימוש בעיבודי מחשב מקטין את חשיבות הצלם. אם בעבר כל צילום מיוחד נחשב להישג עיתונאי, כיום יפקפק הקורא אם מה שראות עיניו הוא צילום מהשטח או להטוט מחשב. רוי ושותפו, עומר כלב, שאחראי לעיבודי המחשב, הפסיקו זה מכבר לציין כשמדובר בעיבוד, משום שהרגישו שהצילומים המקוריים מאבדים את החשיבות שהיתה להם בעבר: "בפריימריז לפני שנתיים צילמנו את פלאטו שרון בבגדי סופרמן, ואף אחד לא האמין לנו שזה באמת מה שהוא לבש. כולם אמרו שהדבקנו את הבגדים באמצעות מחשב. ואנחנו כל-כך התאמצנו להשיג את הבגדים של סופרמן ולשכנע אותו ללבוש אותם, ואחר-כך באו אלינו בטענות. זו היתה נקודת השבירה שלנו". ■

רוני דגן היא חוקרנית ב"פלעד"

המצבה

סיגל עשת

ההשתלות של רזי. התוצאה הסופית

לא שווה אלף מלים

לא שווה אלף מלים

לא שווה אלף מלים

לא שווה אלף מלים

פני שבועות אחדים נתבקשתי על-ידי מערכת "הארץ", העיתון שבו אני עובד, לצלם הפגנת הזדהות עם שרה נתניהו. ההפגנה נערכה ליד בית המטפלת של ילדי משפחת נתניהו סמוך לשעה שאשת ראש הממשלה מסיעה את הילדים הביתה.

המפגינים מנו כשבעה איש, בתוכם שלושה ילדים מתחת לגיל שש. מספר העיתונאים שבאו לסקר את האירוע היה גדול בהרבה. קשה לומר שחשנו את משק כנפי ההיסטוריה מול עצרת המונים זו. שקלתי אם להסתלק מהמקום בלי לצלם דבר, רצון שהתחזק בי ברגע שהמפגינים גם הניפו כרזה גדולה נגד התקשורת. במחשבה שנייה החלטתי להישאר דווקא בגלל כרזה זו. הרי אני עיתונאי "אובייקטיבי". בסופו של דבר, ההפגנה סוקרה. למחרת הופיעה תמונה בכל העיתונים, אבל רק כיוון ששרה נתניהו נאותה להצטלם עם המפגינים. ההפגנה הפכה לפוטו-אופ מאולתר עם שרה נתניהו.

בין צלמי העיתונות קיימת מעין הסכמה מגלומאנית שאומרת: "מה שלא צולם, לא היה". אנשי יחסי-הציבור מאוד מודעים ל"אמת" הזאת, ולצדדי הרב היא גם משתקפת בעיתונות. שבידת הפסיכולוגים, למשל, זכתה למעט מאוד פרסום בעיתונות, בחלקה גם בגלל חוסר היכולת או הרצון של הפסיכולוגים השובתים ליצור גירויים ויואליים שידברו אל הצלמים. הגימיק היחיד שידעו לייצר היתה איזו דמות לא ברורה, גזורה מקרטון, שעליה היה כתוב "ציפור הנפש". ביום ראשון אחד, בתחילת חודש יולי, נערכו מול משרד ראש הממשלה ארבע הפגנות. אחת של מתנחלים המזדהים עם היישוב היהודי בחברון, אחת של תומכי אחד שוקי לוי שפוטרו ממס-הכנסה, אחת של מחוסרי-דיור, ואחרונה - של הפסיכולוגים. הצלמים השקיעו יותר בהפגנת המתנחלים, כי אלה "מצטלמים טוב": טליתות, ציציות, כיפות סרוגות, ביניהם איש מוור עם כובע בצורת קוביית קרטון ובו תקועים דגלי המדינה. בקיצור, כל מה שהצלמים אוהבים. אין לי ספק שעורך צילומים לא יהסס לרגע בבחירת תצלום מאותו מקבץ אקראי של הפגנות. למחרת התפרסמו כמובן בעיתונות תמונות מהפגנה זו, בעוד שאיש לא התייחס כלל להפגנת הפסיכולוגים.

הנושא הזה מטריד אותי לא מעט. עד כמה אני, כצלם, מתפתה למניפולציות של אחרים. עד כמה הפגנה שקטה לא תזכה לשורה אחת בעיתון, אלא אם כן לשבריר שנייה ירים שוטר אלה על אחד ממשתתפיה, ומישהו יצלם. ואחרי שאמרתי שאם אין צילום, האירוע לא היה, אני ממשיך ושואל: ואם משהו צולם, האם הוא אכן התקיים? האם לחיצת יד מחויכת של ביבי עם ערפאת, כמו שכל העיתונים אהבו לפרסם, מלמדת על היחסים ביניהם?

האם תמונות העמודים האחוריים של עיתוני הערב, בנוסח שלושה צנחנים נושאים על ידיהם ילדה קטנה חבושה בכומתה אדומה, מייצגת את הבילויים של שני ילדי המפקדים בצנחנים בקייטנה של האגודה למען החייל באשקלון, כמו שמופיע בכיתוב מתחת לתמונה ("מעריב" 24.7.97)? אין לי ספק שזו תמונה שבוימה על-ידי הצלם. יש אינספור דוגמאות לסיטואציות כאלו, שהצלמים מתבקשים לשלוח למערכת. באותו יום, ב"ידיעות אחרונות", מופיע תצלום של כמה עשרות בני-נוער עומדים בתור לקניית כרטיסים למופע רוק של יו-2, תמונה משעממת לכל הדעות, שכל עיקרה קידום מכירות של הלהקה שתופיע בארץ רק ב-30 בספטמבר - מה שמעלה חשד באשר למניעי המערכת בפרסומה.

הבעיה מהריפה והנושא טעון דיון מעמיק יותר, כאשר בעיתונים מופיעות תמונות שמסופות קות על-ידי שני משרדי יחסי-הציבור והדוברות הגדולים בארץ: לשכת העיתונות הממשלתית ודובר צה"ל, שהם מוסדות הממונים על-ידי משלם המסים ולא פעם מייצגים בלעדית את הגוף פים הציבוריים שעומדים מאחוריהם. למשל, תמונה ב"מעריב" מאותו יום (24.7.92) ובה נראה הרמטכ"ל שחק משוחח עם חיילת יפה בעת ביקור בבית-הספר לשריון. האם זה היה נושא ביקור-רו של שחק? או אולי תמיד עדיף לפרסם תמונה סתמית עם חיילת יפה?

אני יודע שאנו, הצלמים, שבויים בתוך קונספציה מאוד שמרנית של צילומי עיתונות, אבל אנחנו מקבלים את כללי המשחק: אנחנו מנצלים ומנוצלים בעת ובעונה אחת. אביגדור אסקין חיכה לצלמים כדי לסטור על פניו של נהג אוטובוס מול כלא באר-שבע, ביום-הולדתו של הרוצח יגאל עמיר. אסקין, שהוא דמות קיקיונית קיצונית ומבחילה, זוכה ליחסי-ציבור מעל ומעבר לממדיו. אבל איזה צלם יעמוד בפיתוי לצלם את הסטירה, שזכתה לעמודים ראשונים בעיתונות? נלך צעד אחד רחוק יותר: המהומות של יולי בחברון. עד כמה שיהקו זורקי האבנים ובקבוקי התבערה מצד אחד, והחיילים הישראלים מצד שני, לידיהם של מעצבי המדיניות הישראלית או הפלסטינית? האם באמת איימו עשרות הצעירים הפלסטינים על קיום היישוב

אלכס ליבק

אבל ראו את זה בטלוויזיה!

אפילו לעצמנו איננו מאמינים: צילומים בזמן אמת ותפסים כשקר, כמזימה, וצילומי דוברות ותפסים כאמת

היהודי בחברון ועל תהליך אוסלו? הרי הסיקור בעיתונות הישראלית היה נרחב ביותר, אבל כל מי שהיה בחברון יודע שלבד מכמה אירועים חריגים, רוב ההצגה יועדה בלי ספק לתקשורת וממנה הלאה: מצד אחד להמשיך להפחיד את הישראלים מפני הערבים, בהתאם למדיניות הממשלה הנוכחית, ומצד שני לעודד את הפלסטינים, המוכיחים בפעם המי יודע כמה שהם מסוגלים לצאת באבנים מול כדורי המתכת העטופים בגומי. ואנחנו הצלמים ממשיכים בשלנו: מה מצטלם טוב יותר מחייל בוער שבעצם לא קורה לו כלום? והאבסורד הגדול: כאשר סוף-סוף צילם צלם פלסטיני אירוע בשעת אמת - מטען חבלה מתפוצץ ליד שני חיילים - האשיר-מו אותו שידע על כך מראש. אפילו לעצמנו איננו מאמינים: צילומים בזמן אמת נתפסים כשקר, כמוזימה, וצילומי דוברות נתפסים כאמת.

עלינו, הצלמים, ובעיקר על מערכות העיתונים, לנסות להיות קצת יותר יצירתיים, לצאת קצת מהאימג'ים הקולקטיביים השבלוניים והמסורתיים של הערבי על החמור, המתנחל עם העוזי והכיפה הסרוגה, של לחיצות הידיים האינסופיות בין יריבים פוליטיים, ושל ישיבות הממשלה (כמה שרים סביב שולחן) - תמונות משמימות חסרות כל ערך אינפורמטיבי ובוודאי אסתטי, שהעיתונים מלאים בהן. השינוי חייב לבוא מתוך מערכות העיתונים, ולו רק מהסיבה

איור: מיכל בוננו

שהעורכים בדרך-כלל לא יוצאים לשטח אלא יושבים בחדרים ממוזגי-אוויר, ורואים את המציאות רק דרך מסך הטלוויזיה.

הצלמים הם אנשים מאד מוכשרים ויצירתיים, אבל המערכת בדרך-כלל לא מעודדת אותם. המערכת רוצה איור לקונספציה שכבר קיימת. הצילום, לצערי, חייב להתאים למה שחושב העורך. אומרים שתמונה שווה אלף מילים, אבל לא בעיתונות שלנו. צילומים שיש מאחוריהם מחשבה ויצירתיות נדחקים החוצה לעתים קרובות. במקום שהצלם ישתדל להביע את דעתו דרך הצילום, רואים אותו העורכים לכל היותר כמשלים את הידיעה או כפקק לחור שנוצר בעמוד או כפתרון לבעיה גראפית. צריך לשבור את המוסכמה הוויזואלית הכל-כך צפויה מראש. אסור לשכוח: הטלוויזיה מביאה את האירועים הביתה בעוצמה ואינטנסיביות רבות יותר - לא ייתכן ששבירי אירו-עים שראינו אמש בטלוויזיה יופיעו בעיתונות של הבוקר שאחרי ולא זווית חדשה ומעניינת.

באמצע חודש יולי, לרגל תגיגות ההתיישבות בקצרין שברמת-הגולן, הגיעו לשם ראש הממשלה ויושב-ראש האופוזיציה. צלם של סוכנות הידיעות הצרפתית צילם תמונה של ביבי מניח כיפה על ראשו, כשלידו יו"ר מועצת יישובי רמת-הגולן מתעסק בפדחתו בפווה דומה. תמונה משעשעת, קצת אחרת. במערכות העיתונים, כפי שסיפרו לי הברים, דרשו מהצלמים את לחיצת היד בין ברק לביבי. כשהצלמים טענו שלא ראו את לחיצת היד, תשובת העורכים היתה חד-משמעית: אבל ראו את זה בטלוויזיה. ■

עבודתי העיתונאית אני נעזר לא פעם במה שלמדתי בשיעורי המשחק בחוג לתיאטרון. יש לא מעט דמיון בין שני המקצועות. בשניהם אתה מעבד חומר-גלם ליצירה מוגמרת ומציגה לפני קהל. אבל הקו המשותף הבולט ביותר הוא עקרון ההתחפשות. המטמורפוזה שעובר שחקן כשנדלקים אורות הבמה אינה שונה בעיקרון מן השינוי שעובר השדר מן הרגע שבו פתח את המיקרופון. יש רווח בין האני שלו לבין דמות העיתונאי שהוא מגלם. רווח צר אמנם, אבל חשוב מאין כמותו. זה הדבר היחיד שעוצר אותנו לפעמים מלצרוח משעמום, לתלוש את האוזניות בועם או לשלוח את המראיין לטיפול דחוף במוסד מתאים. אמנם אי-אפשר לצפות, למשל, משדר רדיו שניצב מול שרידיו המפויחים של אוטו-בוס שהתפוצץ, שיכבוש לחלוטין את רגשותיו גם אחרי שהפעיל את "הטייס האוטומטי", כלומר נכנס למצב הנדרש של ריחוק נפשי. זה לא יהיה אנושי. אבל אם יעמוד וימלמל, "אני מזועזע, אין מלים לתאר את מה שאני רואה", הוא הרי לא ימלא את תפקידו. חזקה על המאזין שישמע את הוועזע בקולו גם אם לא יכריז על כך.

חשבתי על כך בעת שראיתי את התמונות מ"אסון המכבייה". קשה להיזכר, לפחות בשנה האחרונה, בשידור שהמחיש בעוצמה כזאת את הפוטנציאל הדרמטי של התמונה המשודרת, גם אם מזווית חלקית ומרוחקת. המסך החצוי בין שני צדי חומת האיצטדיון הוסיף ממד סוריאליסטי מצמרר. שוב נוכחנו כי הפער בין מה שיועד הצופה לבין מה שיועדו הגיבורים בעל-כורחם (במקרה הזה עשרות אלפים, הן ביציעים והן על המגרש) הוא המרכיב הבסיסי בכל יצירה דרמטית. אלא שעד מהרה התמקד השידור בסוגיה, אם צריך להמשיך בטקס, בכלול או במקצת, תו, ובשאלה הבלתי נמנעת, הסממן המובהק של כל "פרשה": "מי נתן את ההוראה?". הועם הקדוש ניתך על ראשו של דובר המכבייה האומלל והצופה נותר תמה: אם ההחלטה להמשיך בטקס היא כה חסרת-טעם ומבישה, מדוע לשדר את הטקס כולו בשידור ישיר? (למעשה, צוותי הצילום, לפחות רובם, נותרו במקום שנקבע להם מראש גם כשכבר היה ברור שההתרחשות האמיתית היא מחוץ לאיצטדיון). ובכלל, מה ההבדל העקרוני בין ההחלטה להמשיך את הטקס בעת "שבני-אדם נאבקים על חייהם" לבין הוויכוח בשידור חי על ההחלטה בשעה "שאנשים נאבקים וגו'" (ואת מאבקם, אגב, מנציח דווקא צלם חובב).

אולי אין זה אמור להפתיע את מי שעוקב אחר החלחול המתמיד של התבניות הנהוגות במדור רי הספורט לעמודי החדשות. כשכל הפסד של נציגינו בעולם הוא "בושה" ואחרי כל ניצחון "היינו כחולמים", הכל נצבע בשני גוונים מוחלטים. גם הפעם ניכר סממן מובהק של "איך אנחנו נראים בעולם" בדרך שבה הודרוו השדרים לתבוע את עלבון התדמית של ישראל, שהת-יימרה לארגן אירוע ברמה בינלאומית גבוהה ולשדרו בשידור חי גם לחוץ-לארץ. עורכי העיתונים בלילה שבו קרס הגשר נקלעו ודאי להתלבטות קשה בעת שבאו לבחור את הכותרת הראשית: "גשר אל המוות" או "הביזיון"? למרבה המזל עמד לרשותם גם עמוד השער של מוסף הספורט, וכך אפשר היה למצות את כל הווריאציות של "מוות", "ביזיון" ו"אסון" (זו המלה שבה בחר חיים יבין לתאר את התאונה עוד לפני שהיה ברור כמה נפגעים יש ומה מצבם).

אפשר לתמצת לשתי מלים, בלשון ה"מגנה כרטא", את הסעיף הראשון באמנה שבין השדר לבין צרכן החדשות: "הביאס קורפוס". תן לנו את גוף העובדות. אלוהים הוא בפרטים. את הקביעות הנחרצות ב"סוגיות ציבוריות" מוטב להשאיר לציבור או לנציגיו הנבחרים, ומשני הסוגים הללו היו די והותר באיצטדיון רמת-גן. אפשר וצריך לשאול שאלות נוקבות, אבל מן הראוי לזכור תמיד שאנו עושים זאת בשמו של המאזין או הצופה וכי העיקר הוא התשובה ולא השאלה. הבלבול בין עובדות לפרשנות, שכבר דובר בו רבות, נובע לא מעט מן הפיחות במעמדו של הכתב-המדווח, איש השטת. במקום כתב לענייני מפלגות, למשל, מקבלים "עורך פוליטי" שמעדיף לשבת באולפן ולהישיר מבט בוטה אל המצלמה. הכתב-פרשן הוא גם מגיש וגם מראיין ואת ההצלחה הוא מודד במספר החריצים בקת אקדחו, כמספר הפוליטיקאים שהצליח לכסח בשידור חי (או "לנקנק" כהגדרתה של מרואיינת ידועה). בזירת האיגרוף הזאת העיתונאי הוא כבר לא הכרוז, אפילו לא שופט הקו, אלא מתמודד שווה מעמד. תוצאת הקרב אינה חשובה. העיקר הוא ה"שואו", ה"אקשן", ה"לוק" ה"קליפ" בקיצור – החשש מפני האצבע העצבנית של הצופה על השלט.

גם בעידן העיתונאי-הכוכב, שהוא "אייטם" בפני עצמו ונושא למסיבות-עיתונאים, לא תזיק לכולנו מידה רבה יותר של ענווה. ■

רון נשיאל הוא כתב ועורך חדשות בקול-ישראל

רון נשיאל

מה הסיפור שלך

אסון המכבייה המחיש שוב שהעיתונאי הוא כבר לא הכרוז, אפילו לא שופט הקו, אלא מתמודד שווה מעמד

כדבר רפיק אל אביב

אביב בושינסקי משיב למוטי קירשנבאום
וחושף הקלטות

באחת התוכניות האחרונות של "שטח הפקר", בערוץ הראשון, הופיע דיקן הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית, אוריאל פרוקצ'יה. פרוקצ'יה נשא בשורה חדשה בתחום האתיקה העיתונאית כשקבע כי גם אם עיתונאי מפרסם סיפור שכל פרטיו אינם נכונים, אין הדבר פוגע באמינות התקשורת. אותי לימדו דברים אחרים. כדי שלא נידרדר למצב שבו התאריך הוא הדבר היחיד הנכון בעיתון, טוב היה לו מנהל חטיבת החדשות בערוץ הראשון היה נוטה לדייק בדי ווחיו בפרשת בר-און כמו בתיאור השיחות שהוא מקיים עם כתבים. את פרוטוקול השיחה שתובא להלן הגדיר רפיק חלבי כ"שיחה שנוע" דה להעמיד את בושינסקי על טעות בדיווח". הנה האמת שטרם סופרה: רפיק: אם אני אתפוס אותך בפניה חשוכה אני פשוט אפליק לך סטירות ומכות... אתה עושה דברים לא נכונים, אביב, אני אומר לך זאת כעיתונאי לעיתונאי, יש לי יותר ניסיון ממך בדברים האלה. אביב: למה?...?

רפיק: אם קהלני וחפץ אומרים לך דברים על החקירה – תגיד את זה בשמם. כי אני יודע מן הגורמים הכי בכירים בחקירה דברים אחרים. את זה שאמרת שהוכח שהיתה שחיתות פוליטית וסרחון, אין ספק. אבל עכשיו יש קרב על כתיב-אישום!! קרב בין כל מיני גורמים אינטרנטיים במשטרה ובפרקליטות. העבודה שאתם עושים אולי יכולה לחזק צד זה או אחר... תקפוץ אלי מחר בבוקר, אשרטט לך כל מיני דברים שאתה לא יודע אותם. חיפשתי אותך בשבוע שעבר, אמרתי לשלום (שלום אורן, מנהל חטיבת החדשות בקול-ישראל; א"ב) שתקפוץ לחדשות בטלוויזיה כדי לעדכן אותך ברוב הפרטים האינטימיים של החקירה... האמת היא שלא היתה לי "טעות בדיווח". לחלבי פשוט כאבה האמת.

ביומן הצהריים של קול-ישראל ב-21.2.97 שידרתי כך: "בתלוף ארבעה שבועות של החקירה לא נמצאו ראיות לעסקה פלילית – בר-און תמורת חברון, או מינוי בר-און תמורת עסקת טיעון. גורם משטרתי בכיר אמר שהעניין נגוע והכוונה לסירחון הפוליטי ולא הפלילי. בנוגע למעשיו של אריה דרעי הצוותים סבורים שניתן יהיה להגיש נגדו כתב-אישום".

חלבי כנראה לא האמין או לא רצה להאמין שאין הוכחות ל"עסקה" שפרסמה חסון. "עכשיו יש לי קרב על כתיב-אישום", אומר לי העי-תונאי חלבי, ומאיץ בי לשנות את דיווחי ברדיו, כאילו קיבלתי צו-8 במסגרת מלחמתם של גייסות חסון.

(המשך השיחה) רפיק: אני אומר לך, כמי שכל-כך מקורב לחקירה, ושולח לך כל הזמן מסרים: אתה טועה ומטעה. לא בקטן – בגדול. אם אתה עובד ברשות-השידור, או לפחות לא לחפש. מלא אם היית "בידיעות" או "מעריב", מה שהם לא עושים הייתי מבין שיש לך אינטרס. אבל מה האינטרס שלך?

אביב: אין לי שום אינטרס. אני פועל על-פי היושר שלי. בעניין הזה אני די קונסיסטנטי. תראה מה כותבים ב"הארץ" וב"מעריב" – זה בדיוק מה שאני אומר. לא מוסיף ולא גורע. יכול להיות שהם ניזונים מאותם מקורות שמהם אני ניזון.

רפיק: המשטרה דוחפת לך הרבה דיסאינפורמציה בכוונה. אבל תקרא את מוטי גילת שמקורב לחקירה. אביב: אולי הוא לא מקורב. אולי יש לו אינטרס? רפיק: אה... כן, טוב.

אביב: בחיין, רפיק, אני לא עושה ממוצע של עיתונים ואז משדר. רפיק: אני מדבר איתך כרפיק אל אביב. רק ככה. בסוף אתה חייב את הדין-וחשבון בפני המנהלים שלך. אין לי אחריות עליך – לא ניהולית ולא עיתונאית. אני פונה אליך אחרי שדיברתי עם המנכ"ל, עם מנהל הרדיו ומנהל החטיבה, כבר יותר מפעם אחת. גם היום חיפשתי את אמנון נדב. יש לי תחושה שנתת דיווח מאוד מעניין ומאוד אינפורמטיבי, הכנסת בסוף: "אבל גורם בכיר במשטרה אמר..." שמעתי אותך ב"ערב חדש" ואמר את זה, טוב, אם אתה חושב כך תמשיך לעשות את זה.

אביב: אני לא חושב ככה. אני משדר את מה שאמר לי המקורות, שלא מהיום אני עובד אתם. תראה, ברור שאני ארגיש לא בנוח אם בסוף יתברר אחרת ואני אשמח אם יתברר אחרת – בשביל הסיפור שלך. גם אז אני מקווה שאף אחד לא יאמר: "הנה, אתם רואים, הוא זה שנשא את הדגל נגד הסיפור ואכל אותה". אני לא ממציא. אנשים מאוד רציניים אומרים לי את זה ואני בודק את עצמי שוב ושוב, במיוחד בגלל הרגישות שבה אני נמצא.

•••

בעוד הנהלת הרדיו נותנת לי גיבוי מוחלט, בהנהלת הטלוויזיה ממשי-כים לשלוח מסרים. הם אמרו שאני טועה, אבל לא מצאו את הטעויות. אחרי שדיווחתי את הדיווח הבא ("יומן הבוקר", קול-ישראל, 11.3.97, חמישה שבועות לפני סיום החקירה), הם עברו לטקטיקה חדשה.

"אם אני אתפוס אותך בפניה חשוכה אני פשוט אפליק לך סטירות ומכות... אתה עושה דברים לא נכונים, אביב" (רפיק חלבי)

הדיווח: "מסתמן שנגד רוב הנחקרים לא יוגשו כתבי-אישום, והכ-וונה לראש הממשלה שגם לא ייחקר שוב, למנכ"ל משרדו וליועץ שהתפטר, רוני בר-און. במקום כתיב-אישום (וכאן באה ידיעה בלע-דית; א"ב) עומדת פרקליטת המדינה לכנס מסיבת-עיתונאים שתנתח את השתלשלות מינויו של בר-און, תוך העברת ביקורת על תהליך קבלת ההחלטות ומינהל ציבורי לקוי בממשלה. החוקרים עדיין מתלב-טים באשר להמלצות שיימסרו לגבי שר המשפטים וח"כ אריה דרעי, תוך ניסיון לתרגם את מעשיהם לפלילים".

"בושינסקי מקנא, בושינסקי מתחנף לשלטון", היתה הטקטיקה מאז הדיווח האמור.

•••

בחטיבת החדשות (וזה לא טעות כתיב) של הערוץ הראשון לא מיהרו להפיק לקחים מהפזיזות שבה שודר סיפורה של חסון והמשיכו ב"תחקיר העיתונאי" בשני מסלולים: ראשי הערוץ חיפשו בכוח אימו-נים לסיפור המקורי, אפילו חודש לאחר הפרסום, ובמקביל העמידו פנים שכל ההוכחות בידיהם: החוקר הפרטי רפי פרידן, המואשם בפלי-לים, נשכר בידי חסון כדי לצלם בסתר פגישה שקיימה עם דוד אגמון, יהיה מי שישאל את השאלות האתיות: מי הזמין, מי באמת מימן ולמה כל זה, אחרי שרפיק חלבי אמר: "יש לנו בטון יצוק". מסתבר שחלבי המשיך לערבב את הטיח הרבה אחרי שהראה לצופים את הבניין, סיקור הפרשה בערוץ הראשון יכול לפרנס את ועדת האתיקה של

מחטיבת החדשות של הערוץ הראשון התלוננו שחסון מצנורת כתבות התורגות לדעתה מהקו הרצוי. מתחילת הפרשה הבטיח חלבי עוד גילויים. "יהיה שלב שני ושלישי", הוא אמר, אבל נמנע מלתקן את ליקויי השלב הראשון. כך, לדוגמה, ראש עיריית ירושלים, אהוד אולמרט, שהוזכר בדיווח המקורי כשושבין המזימה, נתן בסופו של דבר עדות בת חצי שעה בלבד. ועוד הערה בענייני אתיקה. בתחילה אמר קירשנבאום למנהלי קול-ישראל שעליהם לסקר את הפרשה כאילו מדובר בעוד סיפור עיתונאי. אחר-כך הגדיל ואמר, כשכולו גאווה: "הוריתי לכל המנהלים שלא צריך להתיישר לפי קו דיווח אחד... הפלורליזם הוא סוד כוחה של רשות-השידור" (קירשנבאום ב"תיק תקשורת"). לאיזה פלורליזם התכוון בדיוק קירשנבאום?

מועצת העיתונות עוד זמן רב. דוגמאות לא חסרות. למשל, הראיון עם עורך-הדין דן אבי-יצחק, שנערך יום לאחר התפטרותו מייצוג אריה דרעי. במהלך ה"ראיון", נוף אבי-יצחק בשידור חי ב"מר טלוויזיה", חיים יבין, ובכתב המשפטי של הערוץ על כך שהם שואלים שאלות בניגוד למה שסוכם מראש. הנוזיפה חשפה שלמעשה מדובר בראיון בתנאים מוקדמים!

זאת ועוד, הסיקור של הערוץ הראשון את חקירת הנוגעים בפרשה נעשה בתיאום עם החוקרים. חסון לא נזהרה וחילקה ציונים לנחקרים: "זה נתן עדות טובה, זה נתן עדות מסויגת, זה סייע וזה הרס". היא גם חילקה מחמאות לחוקרים: "נבונים ואינטליגנטים". לסגנון מזורז היא צעקה "בהצלחה" כשנכנס לחקור את ראש הממשלה, כאילו היה איש שב"כ שבא לנטרל "פצצה מתקתקת".

איור: צחי פרבר

קירשנבאום, שלא הסתפק בהישג העיתונאי של חסון וציפה גם לשלושה כתבי-אישום וחזוה אפשרות שהממשלה תיפול כתוצאה מסיפוריה של חסון (כפי שהתבטא בשיבת ההנהלה לפני סיום החקירה), מסתובב, לדעתי, עד היום מתוסכל מתוצאות הפרשה. אחרת קשה לי להסביר מדוע הוא רץ לתקשורת ואמר: "בושינסקי אובססיבי לגבי חסון". טוב היה לו הודה שנפל לידי סיפור עיתונאי ממדרגה ראשו-נה שטופל בצורה חובבנית. ■

אביב בושינסקי היה כתב קול-ישראל לענייני משטרה בזמן פרשת בר-און. היום הוא הכתב המדיני של גלי-צה"ל

מצד שני, השתיקו בערוץ הראשון את עובדת חקירתו הראשונה של דן אבי-יצחק. אפשר גם לתהות כיצד ביקשה חסון את תגובתו של בר-און ל"פשיטה המשטרתית" שנעשתה במשרדו, הרבה לפני שהגיעו אליו החוקרים. קשה לשכוח שחסון הכחישה בעקשנות שיש חילוקי דעות בין הפרקליטות למשטרה. היא גם התעלמה ולא דיווחה על פרישתו של אחד מבכירי צוות החוקרים בגלל חילוקי הדעות. זאת ועוד, הערוץ הראשון לא דיווח על חקירת מח"ש שנפתחה נגד סגן ראש צוות החקירה והתייחס בביטול לפרסום בערוץ השני ששפך אור חדש על התנהגותו של עו"ד דן אבי-יצחק ועדותו של כתב "מעריב" ארו רותם.

כאשר הנסיונות להשפיע על האחות הקטנה מקול-ישראל עלו בתוהו התמקדה מחלקת החדשות של הערוץ הראשון במגרש הביתי. כתבים

ההחמזה הגדולה

הפרשנויות והדיווחים התקשורתיים על החלטת

בג"ץ בפרשת בר-און החטיאו את העיקר

האם ממלאת התקשורת את תפקידה כעיניו ואוזניו של הציבור באולם בית-המשפט? בחנו שאלה זו ביחס להכרעת בג"ץ בפרשת בר-און בנוגע לראש הממשלה. בפרשה בכללותה וגם בפסק-הדין היה עניין ציבורי רב, בין השאר עמד למבחן שיקול דעתו של היועץ המשפטי לממשלה, ועלתה השאלה אם בפועל נהג היועץ בראש הממשלה כבכל חשוד אחר, כפי שהצהיר, או שמא זכה ראש הממשלה ביחס של העדפה לטובה בהשוואה לאזרחים מן השורה. תוצאתו הסופית של פסק-דין זה ידועה לכול והיתה גם צפויה מראש

– בג"ץ החליט לדחות את העתירה להעמיד את נתניהו לדין, וזאת לאחר שלא מצא שהחלטת היועץ המשפטי לממשלה (שלא להגיש כתב-אישום) לוקה בחוסר סבירות קיצוני. עם זאת, תוכנו ודרך הנמקתו של פסק-הדין, ובו כמה קביעות חשובות שחלקן אף עומד בניגוד לטיפולם של היועץ המשפטי טי ושל פרקליטת המדינה בפרשה זו, נותר מחוץ לרוב הדיווחים ולפיכך גם סמוי מעין הציבור. נפנה ראשית אל פסק-הדין עצמו. פסק-הדין המרכזי של שופטי הרוב ניתן על-ידי השופט אליעזר גולדברג. בהנמקתו חידד השופט גולדברג את ההבחנה בין שני היבטים נפרדים בפרשה, שבמסגרת כל אחד מהם באופן עצמאי ניתן, תיאורטית, לבסס חשד להפרת אמונים פלילית מצדו של ראש הממשלה: הראשון הוא המניע שהוביל את ראש הממשלה להחליט למנות את עו"ד בר-און לתפקיד, והשני – ידיעתו של ראש הממשלה על קנוניה מסוימת שנקראה בין דרעי לבר-און.

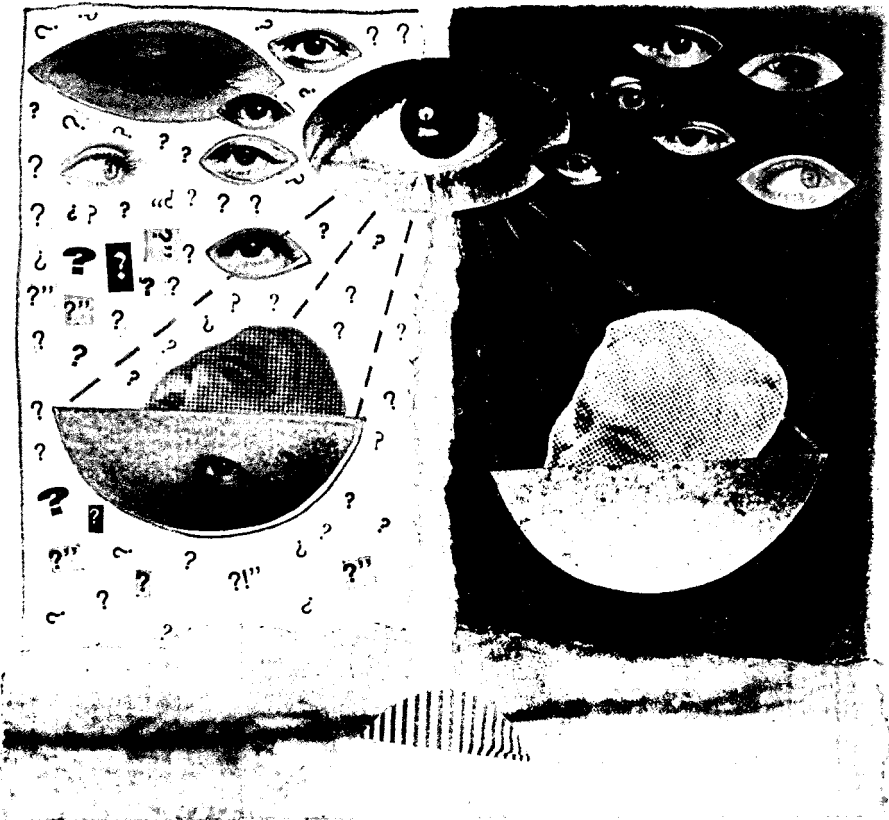
על הדיבט הראשון כתב השופט גולדברג, תוך התייחסות ביקורתית לדו"ח רובינשטיין: "לצורך גיבוש יסודות העבירה אצל ראש הממשלה בהיבט זה, אין כלל הכרח להוכיח שנקשר קשר פסול בין חבר-הכנסת דרעי ובין בר-און. מכאן גם ברור מדוע אין

חשיבות, במסגרת הדיבט הראשון, לשאלה אם ראש הממשלה 'הפנים' את אוהרתו של עורך-הדין אבי-יצחק בדבר קיומו של קשר כזה. חשיבותה של שאלה זו היא רק בהיבט השני עליו עמדה פרקליטת המדינה". קרי: בניגוד לדו"ח רובינשטיין, אפשר לדידו של גולדברג שמניעו של ראש הממשלה למנות את בר-און היה פסול ונגוע בהפרת אמונים, אפילו לא ידע על הבטחה כלשהי שניתנה על-ידי בר-און לדרעי.

בהמשך הדברים מוכיח השופט גולדברג את רובינשטיין וארבל על שלא התעמקו מספיק בשאלת המניע למינויו של בר-און: "נקדים ונציין כי שאלת מודעותו של ראש הממשלה למניעיו של חבר-הכנסת דרעי לא לובנה עד תום בחוות-הדעת של פרקליטת המדינה ובהחלטתו של היועץ המשפטי לממשלה. דומה כי גישה זו נבעה מן התפיסה

שהנחתה אותם, שיש להוכיח מודעות לקיומו של קשר פסול בין חבר-הכנסת דרעי לבר-און. זאת על אף שדי היה במודעות (או עצימת עיני-ים) של ראש הממשלה לציפייתו של חבר-הכנסת דרעי שהמינוי יסייע לו בהליך הפלילי המתנהל נגדו".

המחלוקת בין גולדברג לבין רובינשטיין וארבל חודרת אף לגוף דיונו של השופט בשאלה, אם נמצאה תשתית ראייתית מספקת להעמיד את נתניהו לדין במסלול המניע למינוי. גולדברג קובע כי תשובה חיובית על שאלה זו חייבת להתבסס על תשובה חיובית לשתי שאלות נפרדות. השאלה הראשונה: האם הראיות שנמצאו מצביעות לכאורה על כך שראש הממשלה מינה את בר-און כדי לספק את האינטרס האישי של חבר-הכנסת דרעי כנאשם פלילי? גולדברג מעיין בדו"ח ארבל ומפיק ממנו תשובה חיובית לשאלה זו. השאלה השנייה: האם סביר שהסבריו של ראש הממשלה למינוי בר-און (המלצת שר המשפטים והתרשמותו האישית) יתקבלו על דעת בית-המשפט? כתב השופט: "דומה כי עמדתם של היועץ המשפטי לממשלה ופרקליטת המדינה היא כי הסבריו של ראש הממשלה לא הניחו את דעתם, וכי אף אם נקבלם ייותר סרח עודף של ראיות נסיבתיות ללא הסבר". אין יסוד להנחה כי הסברו של ראש הממשלה, שלא הניח את דעתם של רובינשטיין וארבל, היה מניח את דעתו של בית-המשפט. ומכאן קביעתו של גולדברג לגבי

איוה: עדי רחוב

מסקנת היועץ והפרקליטה, שאין די ראיות להוכחת המניע הפסול במשפט פלילי: "ניתן לחלוק על מסקנתם זו של היועץ המשפטי לממשלה ופרקליטת המדינה, וניתן אף להגיע למסקנה אחרת, אולם לא ניתן לומר כי מסקנתם חורגת ממתחם הסבירות באופן קיצוני". מה שמשמע בבירור מביטוייו העדינים של השופט גולדברג הוא כי אילו הלכו רובינשטיין וארבל בדרך הניתוח ששרטט, היה מקום להגשת כתב-אישום נגד ראש הממשלה.

הדיווחים התקשורתיים על פסק-הדין העלימו רובם ככולם את ביקורתו זו של גולדברג על רובינשטיין וארבל. בדיווחו של משה ריי-נפלד מ'הארץ' לא היה לה זכר, וכך גם בדיווחיהם של עדנה ארטו מ'ידיעות אחרונות', רותי שילוני מערוץ-1 ודנה וייס מערוץ-2. יש

לציין לשבח את שמואל מיטלמן מ"מעריב", היחיד מבין הכתבים שהביא בהרחבה קטעים מפסק-הדין, לרבות כמה מקטעי הביקורת על החלטת היועץ. שוחחנו עם כל הכתבים הללו, ורובם הצביעו על מגב-לות המקום (עיתונות כתובה) והומן (עיתונות משודרת) שחייבו אותם להתרכז בדיווח התוצאה הסופית של פסק-הדין.

אין אנו מתעלמים מן האילוצים הטכניים שנתונים בהם כתבי המשפט, ואנו רחוקים מלצפות מהם לדווח על כל תוכנו של פסק-הדין. כך, למשל, ניתן לגלות הבנה מסוימת להעדרו של דיווח על הקביעה העקרונית שניתנה בפסק-הדין של השופט גולדברג, שלפיה אין להב-חין בין אישי ציבור לבין בני-אדם מן השורה לעניין בדיקתה של התשתית הראייתית המספקת להגשת כתב-אישום. בהחלט ניתן למקם דיווח שכזה במשבצותיהם של הפרשנים לענייני משפט, ומצער להי-ווכח כי כל הפרשנים שפרסמו דברים באותו יום – משה נגבי ותיים משגב ב"מעריב", זאב סגל ב"הארץ" ורון שפירא ב"ידיעות אחרונות" – התעלמו לחלוטין מקביעה חשובה זו, כשם שהתעלמו מסוגיה חשובה אחרת שנדונה בפסק-הדין; מהו משקל הראיות המצדיק הגשת כתב-אישום בפלילים.

יחד עם זאת, כשמדווחים כתבי המשפט על פסק-דין בעל חשיבות ציבורית, בהחלט ניתן לצפות מהם לדווח עליו באופן שישקף את מהלכיו העיקריים ויעניק תמונה מהימנה על דעת השופטים בשאלות החשובות שעלו בו. ואילו סוגיות חשובות שהן מורכבות יותר ומחיי-בות ניתוח משפטי מדוקדק, ניתן לצפות כי תבואנה לידי ביטוי במאמריהם של הפרשנים המשפטיים. נראה שבמקרה הנדון ניתן היה לעמוד במשימה זו אף במסגרת האילוצים הטכניים השונים שהיו נתונים בהם כתבי המשפט, ולראיה ברצוננו להציג דיווח תמציתי אפשרי על פסק-דינו של השופט גולדברג:

"בג"ץ החליט היום לדחות את כל העתי-רות בפרשת בר-און. בעתירה להעמיד לדין את ראש הממשלה קבע השופט גולדברג בדעת הרוב שהחלטת היועץ בעניין נתניהו איננה לוקה בחוסר סבירות קיצוני שמחייב לבטלה. עם זאת גולדברג מבקר את הנחתו של רובינשטיין, שלפיה נחוץ היה להוכיח

קשר בין דרעי לבר-און לשם העמדת נתניהו לדין, וקובע שמספיקה לכך הוכחת ידיעתו של נתניהו שנאשם בפלילים לוחץ למינוי בר-און לתפקיד מתוך אינטרס אישי."

משה ריינפלד מ"הארץ" טוען שאין לראות בעובדה שהשופט גולדבר-רג סבור שהיועץ שגה בהנחותיו הבסיסיות משום מתיחת ביקורת. הבחנה סמנטית זו נראית לנו לא משכנעת, אך אפילו אם נאמץ אותה – עצם שלילתו של גולדברג את הנחת העבודה הבסיסית של רובי-נשטיין לא בא לידי ביטוי בדיווחו של ריינפלד. ריינפלד אומר שאינו זוכר מי אחראי לכך.

לעתים הופיעו בדיווחים התקשורתיים על פסק-הדין כמה טעויות. "הארץ" יצא בכותרת גדולה: "בג"ץ: ההחלטה שלא להעמיד את נתני-הו לדין – סבירה". כותרת דומה, "מסקנה סבירה", היתה בראש אחת הפסקאות בדיווח שב"ידיעות אחרונות". גם כתב קול-ישראל, מיכאל טוכפלד, שירד כי "השופטים פסקו ברוב דעות שהחלטת היועץ המשפטי איננה חורגת ממתחן הסבירות". להגנת דיווחים אלה יש לציין כי היה שותף להם בריכוך ניסוחי של השופט גולדברג גם השופט אור, שבשלהי פסק-דינו כתב על החלטת היועץ המשפטי לממשלה: "משהגעת למסקנה, כמו חברי השופט גולדברג, שהחלט-תו היא אחת ההחלטות הנופלות במתחם הסבירות, די בכך כדי שבית-משפט זה יימנע מלהתערב בהחלטתו". יחד עם זאת, שריר וקיים פסק-הדין של גולדברג עצמו, שבו, כאמור, לא זו בלבד שאין כל תיאור של החלטת היועץ כ"סבירה", אלא שהיא אף זוכה לביקורת

כמצויה בתחום האפור, ומשתמע כי היתה שגויה. טוכפלד, בתגובה, אינו מביע חרטה ומסרב להבחין בין אפור ללבן: "קביעה כי התנהגות מסוימת מצויה בתחום האפור אינה מהווה בהכרח ביקורת על החלטה או על התנהגות. אדרבה, מבחינה משפטית, כל עוד ההתנהגות מצויה בתחום האפור ואינה מגיעה לתחום 'השחור' הרי היא כשרה לחלוטין. זו משמעותה של חזקת החפות. מה שאינו שחור – הוא לבן."

טוכפלד עיוות בדיווחו את פסק-דינו של השופט גולדברג פעם נוספת כשציטט ממנו, כביכול לגבי שאלת המניע של ראש הממשלה למינוי בר-און, את המשפט: "נחה דעתנו כי אין תשתית ראייתית מספיקה לכך, כמפורט בחוות-דעתה של פרקליטת המדינה והחלטתו של היועץ המשפטי". דא עקא, שמשפט זה של גולדברג נאמר בפסק-הדין לגבי שאלה נפרדת לחלוטין – שאלת ידיעתו של ראש הממש-לה על קנוניה כלשהי בין דרעי לבר-און. לגבי שאלת המניע המשיך השופט גולדברג, לאחר המשפט המצוטט על-ידי טוכפלד, והראה כי היתה תשתית ראייתית להעמדה לדין – ההפך מדיווחו של טוכפלד. תגובתו של טוכפלד: "נכון הוא שדברי השופט גולדברג, 'נחה דעתנו כי אין תשתית ראייתית מספקת לכך', מכוונים לשאלה אם היה ראש הממשלה מודע לקנוניה בין ח"כ דרעי לבין עו"ד בר-און ולא לגבי השאלה אם המניע למינוי מבחינת ראש הממשלה היה סיפוק רצונו של ח"כ דרעי, ואז אכן די היה במודעותו או בעצימת עיניו לטיב מניעיו של דרעי כדי להוות בסיס להרשעה בפלילים. אולם הקביעה כי משתמע בבירור כי לשיטתו של גולדברג יש תשתית ראייתית מספקת להעמדה לדין עומדת בניגוד מוחלט לדבריו, כי אין לראות את הערכ-תם של היועץ ושל הפרקליטה כבלתי סבירה באופן קיצוני". תגובה זו מעידה על חוסר הבחנה בין השאלה אם החלטת היועץ והפרקליטה הינה בלתי סבירה באופן קיצו-ני, ובין השאלה אם יש תשתית ראייתית מספקת להעמדת נתניהו לדין. על השאלה הראשונה אמנם השיב השופט גולדברג בשליחה, אולם על השנייה – בחיוב.

אלא שההחמצה התקשורתית הגדולה ביותר בנושא זה היתה של פרשני המשפט. להוציא את ד"ר רון שפירא ב"ידיעות אחרונות", שהבליט יפה את חוסר שביעות-רצונם של שופטי הרוב משיקול דעתו של היועץ המשפטי בפרשה, לא היה כל איזכור לאותה מחלוקת אצל זאב סגל, וכן אצל חיים משגב, שבין דבריו שפורסמו ב"מעריב" ("מלכתחילה לא היה כלום בסיפור הזה") תחת התיאור "פרשנות" לבין התייחסות משפטית רצינית לפסק-הדין אין כל קשר. משה נגבי ציין אמנם בעניינו של נתניהו שבג"ץ "אינ-נו ממחר לאמץ את מסקנתו של רובינשטיין, כי אין די ראיות לביטו-סו של החשד הזה בבית-המשפט", אך לא הוסיף ביאור לקביעה נכונה זו. אצל זאב סגל לא נמצא ולו רמז לכך שבג"ץ הביע אי-שביעות רצון מטיפולו של היועץ המשפטי בפרשה. סגל אמנם הקדיש לפרשה מאמר מפורט ימים ספורים לאחר מכן, אבל מהיבט אחר, החביב עליו ביותר – חופש המידע. הוא תקף שם את סירוב בג"ץ להתיר את פרסום חומר החקירה של המשטרה וחוות-הדעת של שלושת פרקליטי המיעוט כהחלטה ה"מקפחת את האפשרות של הציבור להכיר את כל הרלבנ-טי בפרשת בר-און". לאמיתו של דבר, גם סגל ועמיתיו קיפחו את אפשרות הציבור להכיר את כל הרלבנטי בפרשת בר-און, ופגעו בכך בנכות הציבור לקבל מידע, שהיא כידוע "זכות שברירית, שחובה להיאבק עליה בכל פעם מחדש" (סגל). ■

מרדכי קרמיצר הוא פרופסור בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים ועמית בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה. אביאל לינדר הוא סטודנט למשפטים באוניברסיטה העברית

ההשתמעות הברורה מהנמקתו של השופט גולדברג היא כי אילו הלכו רובינשטיין וארבל בדרך הניתוח ששרטט, היה מקום להגשת כתב-אישום נגד ראש הממשלה

איך ביספסתי [כמעט] את איראנגייט

צבי בראל

התפרצותה של פרשת איראנגייט בארצות-הברית היתה נכס עיתונאי בלתי גדלה שכמעט פוספס לגמרי. תחילתה בעיתון לבנוני קטן, "א-ספיר", אשר פרסם ידיעה קטנה שלפיה מכרו ארצות-הברית וישראל טילים לאיראן בתמורה לשחרור בני-ערובה. דוברי מחלקת המדינה והבית הלבן ביטלו תחילה את הידיעה במשיכת כתף. עיתון לבנוני? זה המקור המהימן שלכם? כך הם וכך גם אני.

באותם ימים הייתי שליח "הארץ" בארצות-הברית, וכדרכם של שליחים הוזמנתי באותו יום היסטורי לשאת הרצאה נשגבת בפני קהל יהודי מצומצם בניו-יורק, שהיה מוכרח לדעת את החדשות האחרונות על הסכסוך הישראלי-פלסטיני. כדרכם של שליחי העיתונות העברית בארצות-הברית גם אני טרחתי לדאוג שעמיתי, שעבד עבור עיתון מתחרה שכבר איננו בחיים, יכסה עבורי את עיקר החדשות. ימים רגועים היו אלה, מה כבר יכול לקרות? משבר דיג בים יפן? פליטת פה של שגריר ישראל? מה הם לעומת אחר-צהריים מרענן בניו-יורק כשכל ההוצאות משולמות מראש.

השעה היתה שתיים אחר-צהריים, תשע לפי שעון ישראל, בעוד שעתיים שלוש יירד הגיליון לדפוס ומארצות-הברית לא תהיה בו אפילו ידיעה אחת. יום יבש עבר על המעצמה. כך זה נראה מניו-יורק למי שלא עוקב אחרי החדשות. בווישינגטון כבר החלה ההתפוצצות. דוברים אחוזי טירוף התרוצצו בין הבוסים שלהם כדי להתייחס למהי התגובה ההולמת לידיעה על איראנגייט שכבר צברה נפח ומהירות. יועצים משפטיים שעטו במנהרה המחברת את הבית הלבן עם בניין המועצה לביטחון לאומי, מקור הרע, ולישראל כבר הועברו שדרים מבהילים. אבל בניו-יורק היה מזג-אוויר נפלא ומבחר יוצא דופן של הצגות.

איוז גחמה מזורז, בלתי מוסברת ובלתי הגיונית, דחפה אותי בכל זאת להתקשר לעמיתי ממלא מקומי בווישינגטון כדי לברר אם יש משהו חדש. הסיפור ששמעתי ממנו היה פנטסטי כיהא

למספר סיפורים מופלא. "לא שמעת?", הוא פתח. הרגשתי איך זעמי מתחיל להתפתח. הרי רק רציתי לדעת שאין כלום, שיגיד שאין כלום, שלא יטריד אותי עם איוז מעשייה חדשה. "אני בטלפון ציבורי, עזוב עכשיו מהסיפורים", כמעט התחננתי. "לא, לא, זה סיפור יפה", הוא מתעקש, "עכשיו הודיעו בטלוויזיה שאמריקה וישראל מכרו טילי הוק לאיראן, ובכסף השתמשו כדי לממן את הקונטראס בניקרגואה". סבלנותי התחילה לפקוע: "טוב, אני מבין שאין שום דבר". אבל הוא בצד השני צוחק בקול גדול: "אני לא צוחק", הוא אומר לי, "זה הסיפור, סיפור ענק, תעביר אותו למערכת".

לעמיתי, הלא הוא אמנון דנקנר, כבר היו הרבה סיפורי ענק, אבל לא כל אחד מהם מתאים להתפרסם בעמודי החדשות. ההמצאה הזאת, שישראל מוכרת טילים לאיראן ומוסרת את הכסף לארה"ב ושארצות-הברית ההגונה משתמשת בכסף כדי לממן את הקונטראס, היתה יכולה לשמש בסיס מצוין למחזה, לצייבובט, ובמקרה הטוב לתרחיש שיוצא מאחד ממכוני המחקר. זו איננה יכולה להיות אמת, וגם הצחוק הגדול של דנקנר העיד כי משהו לא טוב עבר עליו באותו אחר-צהריים. אתה רוצה שאני אעביר את הסיפור לעיתון?", הוא מציע. "לא, אני כבר אעשה את זה". רק זה חסר לי, שההמצאה הזאת גם תתפרסם. ברבע השעה הבאה הייתי עסוק בניסיון להתקשר למערכת העיתון בארץ בשיחת גוביינא. המרכזנית הניו-יורקית, ששמות עבריים אינם שונים באוזן ניה משמות של גבינה, ביקשה מהמרכזנית ב"הארץ" לקבל שיחה מבראל. "בראל לא פה", אני שומע את המרכזנית שלנו עונה למרכזנית שלהם, "הוא בווישינגטון", וניתקה את השיחה. "אדוני, היא חושבת שאתה בווישינגטון", מוסרת לי המרכזנית האדיבה. גם היא חושבת שאני בווישינגטון.

שוב ניסיון להתקשר. הפעם הוא עולה יפה. "היום אין מה לדווח", אני מוסר בקצרה לראש דסק החדשות. "אתה עושה צחוק", אומר לי ראש הדסק, "לא שמעת על פרשת הטילים שמכרנו לאיראן?". שמעתי, בטח שמעתי, ומה? לא שמעתי? איפה הטלפון של דנקנר? ■

צבי בראל הוא חבר הנהלת מערכת "הארץ"

זה רק ספורט

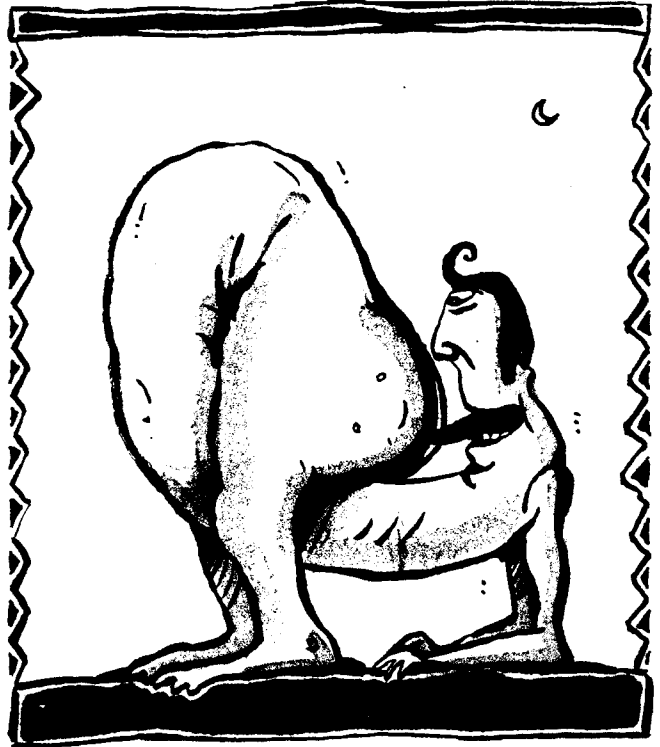
למה? דפנה דקל יודעת את התשובה: זה רק ספורט, זה רק ספורט, זה רק ספורט, לה-לה-לה. ספורט, כלומר הדבר הזה שבו עשרים ושניים חוליגנים רצים אחרי כדור אחד, בשעה שהחוליגנים האחרים מתפרעים ביציע. ספורט, שבו מאמנים, עסקנים, שחקנים, אוהדים ועיתונאים תופסים כפי יכולתם וחובטים זה בזה בכל הבא ליד. ספורט, אותם עמודים בעיתון היומי המשותתפים לחלוטין מכל נורמה מערכתית, מקצועית או אתית, שבהם עיתונאים מקדמים בגלוי אינטרסים של שחקנים, ועורכים חולקים שבחים למקורביהם ומחסלים חשבונות עם יריביהם. ספורט, נו, אותה פעילות נחותה-משהו שאינה ממש ראויה לתשומת-לבם של אבירי הדמוקרטיה. צבי שרף אמר על עיתונאי "שיודיין" בשידור חי? לא ציפינו ממנו ליותר. וחוזר מזה, הוא בטח צודק. וחוזר מזה, מי זה בדיוק צבי שרף, תזכיר לי?

...

זה רק ספורט? לא בדיוק, זה גם מוסיקה. או, ליתר דיוק, הכתיבה על מוסיקה ישראלית בעיתונים היומיים. אם גורמים בתעשיית הקולנוע המקומית (ויש דבר כזה, נניח) קובלים בשיטתיות על הביקורתיות התוקפנית והמוגזמת שהם זוכים לה מצד העיתונות, לתעשיית המוסיקה המקומית אין שום סיבה להתלונן. הכתיבה על מוצריה, ממש כמו בעמודי הספורט, השתחררה מזמן מכל נורמה מקצועית ואתית, והעמידה עצמה כמעט לחלוטין לרשות מחלקות יחסי-הציבור של היצרנים. ניקח לדוגמה את אביתר בנאי. הבחור הזה נורא מוכשר. איך אני יודע? קראתי את זה בעיתון. מה כתוב בעיתון? שהוא בן למשפחת בנאי, שהיא, כידוע, נורא נורא מוכשרת. איך אני יודע? קראתי גם את זה בעיתון. ואיך העיתון יודע? את זה אני באמת לא יודע. אני רק יודע שכבר הרבה שנים העיתון מספר לי כמה שבני משפחת בנאי מוכשרים, או יכול להיות שהעיתון צודק, אבל אף פעם הוא לא טורח לנסות ולהסביר לי למה ואיך בדיוק הוא הגיע למסקנה הזו. ועוד דבר חשוב אני יודע - שאף אחד מהמבקרים שכתבו על תקליטיו טו החדש של אביתר בנאי לא ממש אהב אותו. זה, לשם שינוי, לא כתוב בעיתון. או איך אני יודע? כי אני מכיר כבר את המבקרים, ויודע איך הם כותבים כשהם באמת אוהבים משהו, ואיך הם כותבים כשהם לא ממש אוהבים אבל גם לא נעים להם להגיד את זה בקול רם. כשלבחור "יש כישרון בוסרי", כשהוא "שר מהבטן" (או "מהרהם"), כשהשיר השלישי מגלה "ניצוצות" ואת בלדת הרוק הנוגה "סבתא אנסה אותי" יש סיכוי טוב ש"הקהל יאהב" - די ברור מה באמת מסתתר מאחורי המלים. או די ברור שהמבקרים לא אהבו את התקליט של אביתר בנאי, או את הדיסק הכפול האחרון של יהודה פוליקר, או את המופע של יהודית רביץ. אבל מה, הם לא משוגעים להגיד את זה. כי הכתיבה על מוסיקה בעיתונות היומית היא מעין ענף של תעשיית המוסיקה. תורמת לכך הערבובייה המוחלטת שבין יוצרים לכותבים, הקשרים החברתיים והמקצועיים ביניהם, וסבך האינטרסים הכלכליים והפרסומיים הסותרים, הנובעים מהשליטה של "מעריבי" ו"ידיעות אחרונות", באמצעות חברות-בת, גם בתעשיית התקליטים. לא פלא שאף אחד לא כתב על זה עד היום. ■

עמוס נוי הוא איש מחשבים

עם היוודע תוצאות הצבעת האי-אמון בכנסת, וכשהסתבר שהאופור'זיזיה שוב כשלה, תקף אביגדור ליברמן את הפרשן הפוליטי אמנון אברמוביץ' בהתפרצות חסרת תקדים נוכח מצלמות הטלוויזיה. "שיו-דיין אברמוביץ'", קרא ליברמן בשפה שאינה משתמעת לשתי פנים, והמדינה געשה. איגוד העיתונאים דרש את פיטוריו, מאמרי מערכת ופובליציסטים נכבדים שבו ודגו בסכנות לדמוקרטיה, שר החינוך גינה את הלשון הבוטה וה"לא חינוכית" של מנכ"ל משרד ראש הממשלה, סיעת מרצ הגישה הצעה דחופה לסדר-היום, ואפילו ראש הממשלה עצמו, מר בנימין נתניהו, התנצל חד-משמעית בפני אברמוביץ'.

איור: עמוס אלובון

טוב, זה לא קרה בדיוק כך. את תפקיד ליברמן מילא נושא תפקיד ממלכתי בכיר אחר, שגם הוא מונה על-ידי נציגי הציבור המשלם את משכורתו - צבי שרף, מאמן נבחרת ישראל בכדורסל. בתפקיד אברמוביץ' כיכב, למרבה הצער, אלי סהר, פרשן הכדורסל של הטלוויזיה הישראלית. ובמקום הסערה התקשורתית המתבקשת נשמע במרחב הציבורי שלנו קול דממה דקה. איש מהמגוננים המסורתיים על חופש העיתונות ויוקרתה לא פצה את פיו - לא שר החינוך או סגנו, האחראים לספורט (ולתרבות הספורטיבית) במדינת ישראל, לא איגוד העיתונאים, מועצת העיתונות, חברי-כנסת ליברלים או פובליציסטים כבדי משקל. רק אנשי רשות-השידור דרשו בלשון רפה התנצלות, ואחר-כך ירדו מזה. מר שרף, אגב, לא התנצל פומבית עד היום. הוא עדיין "ממתין לקלטת" כדי "לקבוע את עמדתו".

משחקים במחבואים

על שולחן הכנסת מונחת כיום הצעת חוק שהגיש ליו"ר ב-22.7.96 הח"כ משה גפני, ואשר מטרתה לתקן את חוק איסור לשון הרע. מוצע לתקן את סעיף 1 בחוק, כך שיאסור פרסום השתייכות דתית או עדתית או מוצא אתני של חשוד בביצוע עבירה, כאשר אין להשתייכות זו השלכה ישירה על מעשה העבירה. ב-4.11.96 הגישה קבוצה של שישה ח"כים הצעת תיקון לתיקון, כך שהאיסור יחול על פרסום "ארץ-מוצא", מינו או נטייתו המינית של החשוד. ההצעה הועברה ב-13.11.96 לוועדת הכנסת להחלטה באיו ועדה תידון. במאי '97 הוחלט אמנם להקפיא את הדיון בהצעה למשך שנה, אבל משמעותה העקרונית מצדיקה דיון.

להצעה רקע מעניין. כבר בחודש ינואר '96 דווח בעיתונות כי חברי אגודה הקרויה מנו"ף (מרכז מידע חרדי) פנו לראש הממשלה דאז, שמעון פרס, בבקשה לשקול בחיוב הצעת חוק שמטרתה הגבלת מידע, ובה יאסר להזכיר את השתייכותו הדתית או האתנית של חשוד בפלילים. אף אחד לא הסתיר, ולו גם לרגע, כי המטרה המפורשת של ההצעה היתה למנוע את איזכור מוצאם החרדי של חשודים. בדברי ההסבר לרעיון נטען כי ציון שיוכו הדתי או החרדי של חשוד בעבירה רות מהווה פגיעה בציבור רחב על לא עוול בכפו, וכן צוטטו אישי ציבור אשר טענו כי הבלטת השיוך הדתי היהודי הריהו כאנטישמיות, רחמנא לצלן.

לא חלף זמן רב, ובתחילת פברואר 1996 פנה אף שר הקליטה דאז, יאיר צבן, לראש הממשלה שמעון פרס, וביקש כי גורמי המשטרה יונחו להפסיק לפרסם את ארץ מוצאם של עצורים, חשודים ועבריינים, בעיקר בגלל איזכורים רבים של עולים חדשים מחבר-המדינות בהקשרים פליליים. אם כך, לשתי ההצעות לתיקון החוק לאיסור לשון הרע מקור משותף וחשש משותף. החשש הוא שלפרסום מוצא אתני, השתייכות דתית או עדתית, ומינו (או נטייתו המינית) של חשוד, אף שמדובר באנשים פרטיים – תהיה השלכה על דימויו של ציבור שלם. במלים אחרות, ההנחה היא כי ציבור הקוראים אינו מסוגל בכוחות עצמו שלא לעשות הכללות מכפישות ובלתי מוצדקות, ולכן מן הראוי להסיר מפניו מכשול באמצעות תיקונים לחוק לשון הרע.

כמעט מכל בחינה שהיא, ההצעות לתיקון החוק פסולות, מיותרות ובעיקר מסוכנות. אף שהתיקונים המוצעים באים מכיוונים שונים, ומשקפים אינטרסים שונים ומחויי בויות בעומקים רגשיים ופוליטיים שונים, הרי שהשותף לכולם הוא הניסיון להשתמש בחוק כדי לסתום פיות, למנוע מידע מהציבור, לשלוט על ידיעתם או חוסר-ידיעתם של האזרחים, ובעצם ליצור מצג שווא לגבי המציאות. כדאי להציץ, ולו אף בקצרה, במצע המצמיח הצעות חוק כאלו.

החברה הישראלית מורכבת ומפולגת לכמה תת-תרבויות המצויות, בין היתר, גם בתחרות על משאבים כמו כסף, יוקרה ומאמינים. כדי להמחיש את מורכבותו של המאבק נתעכב לרגע על מצבו של הציבור החרדי. החרדים נמצאים ב"מלחמת תרבות" עם החילונים. זהו קונפליקט מר וארוך שנים, הנוגע לשאלות מאוד בסיסיות של זהות אישית ולאומית, פירושה של ההיסטוריה וההתכוונות לעתיד, והריצת לשון רדין על תרבויות שונות. בתוך המאבק התרבותי הזה, אינטרס קיומי

בסיסי של החרדים הוא מכירת עצמם כטהורים, בעלי חזון ורוויה תרבות. הם טורחים להבהיר ליהודי החילוני מן השורה שלדעתם תרבותו איננה תרבות, היא ריקה מתוכן, נבובה ומלאה חטאים. המנגיגים החרדים והמתחזרים בתשובה מטעמם טורחים לצייר בפני המועמדים לחזרה בתשובה תמונת עולם בצבעי שחור ולבן: העולם החרדי לוני שחור וריק מתוכן, והחרדי לבן ומלא משמעות.

מובן כי פרסום כל פיסת מידע המרמות על קיומן של בעיות חולין גם בעולם החרדי, כמו אלימות, זנות, שימוש בסמים, ניאוף, עבריינות, רמאויות וכד', קוראת תיגר על האופן שבו הקהילה החרדית מציגה את עצמה. החשש שמא האוטופיה שהם מציירים איננה אלא חברה דיסטופית סגורה ומסוגרת, רוויה בסכסוכים ובתופעות אנושיות שליליות ומחפה עליהן בהתנשאות ובחוסר סובלנות, הוא איום כבד ביותר מבחינתם. ואכן העיתונות של הציבור החרדי נמנעת מלדווח על סטיות המתגלות בקרים (והרי כמה דוגמאות מהזמן האחרון: האופן שבו מצא את מותו אחד מן האחים רייכמן, רמאות בקנה-מידה גדול שביצע קבלן חוזר בתשובה, הברחת זהב על-ידי אברכים, אונס במשפחת חרדיות, רב שנוקק לשירותיו של קוקסינל ידוע בירושלים ונסחט, ועוד). ברור אפוא שלא כבוד האדם או חשש מ"אנטישמיות" מניע את דרישת מנו"ף לשנות את חוק לשון הרע, אלא מניע פוליטי מובהק, שמטרתו להסתיר מידע לא נעים על קהילתם.

מניעי תביעתו של השר לשעבר צבן דומים. אמנם הסכסוך התרבותי תי עם העלייה מחבר-המדינות שונה, אולם גם היא כקודמותיה נתקלת בקשיים ובתחרות. גם היא מעוניינת להציג את עצמה בצורה החיובית ביותר האפשרית, ולעתים אף יותר מכך: יש בתוכה גילויים של התנשאות תרבותית, הסתגרות והגדרת התרבות המקומית כפרימיטיבית. ואולם, בצד ייחודה התרבותי של עלייה זו אי-אפשר להתעלם ממעורבותם של עולים מחבר-המדינות בתופעות של פשיעה, אלימות, גסות רוח, פשע מאורגן וזנות. הרצון לחסום מידע שלילי על עלייה זו ייצור, שוב, מצג שווא ויטעה את הציבור.

גם כאשר מדובר בפרסום פרטים על חשודים בלבד, וגם כאשר ידוע שרק בתלק מהמקרים מתורגם החשד להעמדה לדין ולהרשעה, יש חשיבות רבה לזיהויים של הנוגעים בדבר. חשוב לדעת, למשל, מי הם המפגינים למען סגירת כביש בשבת, כשם שיש ערך רב למידע מי הן הנשים העובדות במתן שירותי ליווי.

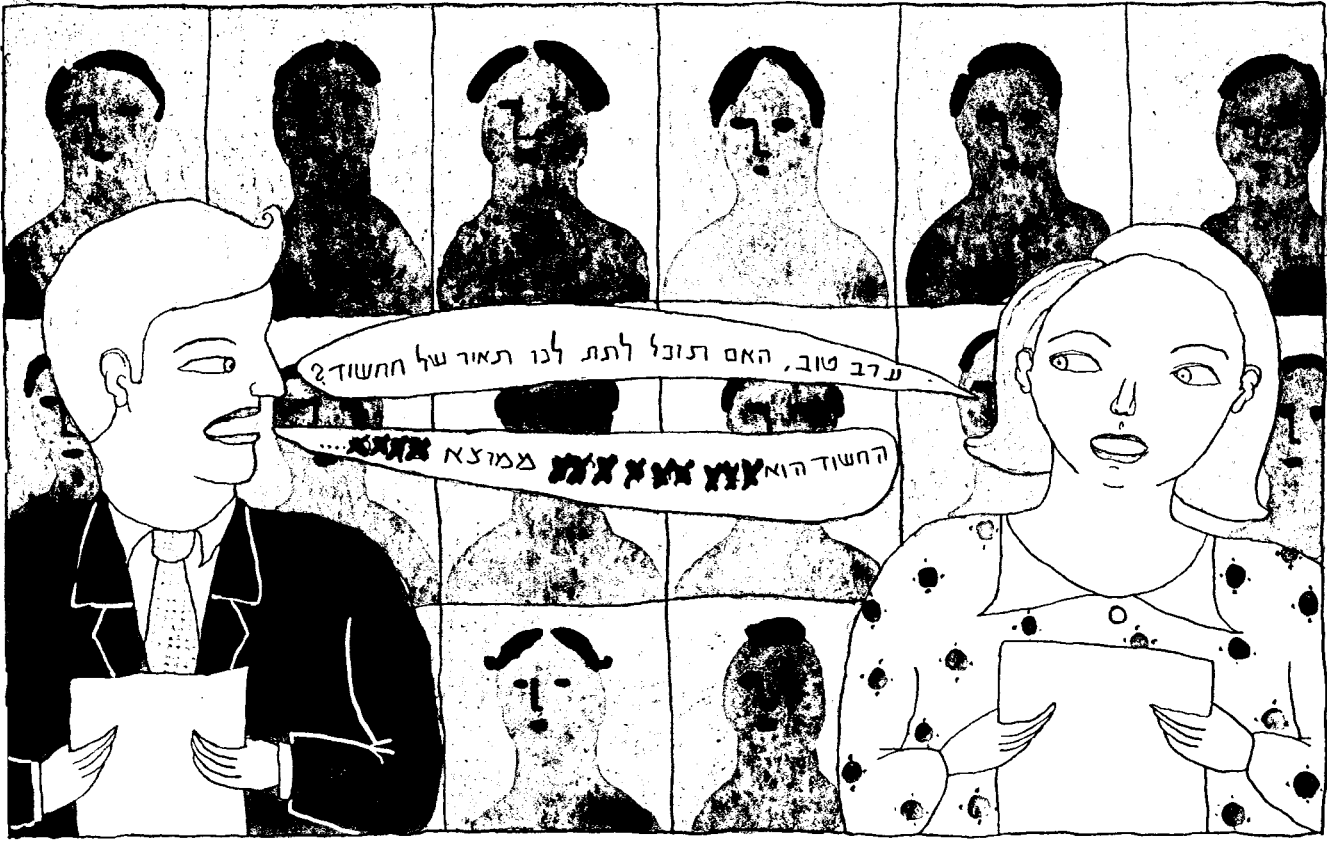
ההצעה לתיקון החוק גם אוסרת לדווח על מינו של החשוד. כיצד אפוא ידווחו על חשד לאונס? מי בדיוק אנס/ה את מי? ואם בן/בת זוג הכה/הכתה את בן/בת הזוג, מי בדיוק הכה/הכתה את מי? ואולם

מדוע לעצור במיין? מה עם גיל? לפי אותו היגיון, מן הראוי לאסור גם את פרסום גילם של החשודים, שכן יכול גיל שמתפרסם להכביש קבוצת גיל שלמה. היזכרו, למשל, בתופעת "רולטת הכביש". מיעוט קטן ביותר של בני-נוער היה מעורב בעניין ולמיטב זכרוני איש לא הורשע. האם נאסור פרסום גיל החשודים המעורבים ב"רולטת הכביש", פן תוכפש הלילה אוכלוסייה שלמה? מצד שני, אם תישלל האפשרות לפרסם את גיל המעורבים, האם לא נוטעה לחשוב – וזו דוגמה דמיונית בהחלט – כי אוכלוסיית

הקשישים היא המעורבת במשחק זה? או, למשל, השימוש בסמים. זו אחת התופעות הבודדות התואמת ביותר גיל ומין (בדרך-כלל צעירים, זכרים). האם נימנע מלפרסם מידע שכזה? ודוגמה אחרת: אם נתפסו אברכים חשודים בהברחת זהב בשדה-התעופה בן-גוריון, האם יתפרסם ש"נתפסו חשודים בהברחת זהב"?

יתרה מכך, גם תרבויות וגם תת-תרבויות הן מהויות מורכבות ובעלות פנים רבות. התרבות הגרמנית, למשל, היא תרבות מפוארת שהייתה כר גידול לאחדים מגדולי הוגי הדעות, האמנים והמוסיקאים

הרצון לסתום פיות בנושאי סטייה ועבריינות פלילית יסתום את הגולל על האפשרות לומר משהו בעל-משמעות על הקשר בין תרבות לעבריינות

איתן יערה נטח

לגבי תהליכים חברתיים שונים. כמו כן, כמה עבודות חשובות בסוציולוגיה ובקרימינולוגיה הצביעו על כך שמנגנון של פיקוח חברתי העובד באמצעות ביוש (Shaming) יכול להיות כלי רב-עוצמה בהקטנת התנגויות עברייניות. כדי שמנגנון זה יעבוד, ובייחוד כלפי אוכלוסייה שטרם הורשעה, מן הראוי לפרסם מידע רלבנטי עליה. הבה ניקח דוגמאות הקרובות אלי. פרשיות כמו החשד כי פרופ' עדי צמח הכה את אשתו, למשל. פרופ' צמח לא הורשע, ולפי הצעת החוק אי-אפשר היה לפרסם ידיעה זו כלל. יחד עם זאת, סבורני כי אדם הנושא בתואר "פרופסור", ואשר הופיע תדירות בתקשורת כפרשן ומבקר מוסרי, מן הראוי שיופיע בנקיון כפיים אמיתי בנושא המוסרי ולא בהבניה לא-אמיתית. או למשל התבטאו תו של פרופ' משה צימרמן כלפי ילדי חברון, או המקרה של פרופסור מכובד אחר שנחשד בגניבת עבודות מדעיות של עמיתו ופרסומן. אנשים המופיעים בשם "המדע" וה"אמת" אינם יכולים לעשות כן כאשר אמינותם האי-שית והמקצועית מוטלת בספק. האם נאסור פרסום הרקע (במקרה זה המקצועי) של אנשים אלה במקרים כאלו? אל לנו לתת אפוא את ידנו לחוקים שמטרתם למנוע מידע לגיטימי מהציבור ובכך להטעותו. תופעות שליליות ותופעות חיוביות ות הן חלקים שונים של תרבויות ויש לראותן בצורה כוללת. המציאות שבה אנו חיים היא מורכבת ועלינו להתמודד עם מורכבותה האמיתית, ולא על-ידי יצירת חוקים ותבניות אשר יפשטו, כביכול, את מורכבותה של המציאות במחירי של הונאת הציבור. נשאר את העיתונות במקומה, ללא הכתבה מה לעשות ואיך לדווח. אל לנו להשתים עם תרגיל פוליטי כוחני של סתימת פיות ויצירת הונאה. נחמן בן-יהודה הוא פרופסור במחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים

הידועים לנו. ואולם, היא היתה גם כר הגידול של הנאצים. זו תרבות המשלבת, בצורה קיצונית, אלמנטים שונים ומנוגדים. כך יש תרבות יות המאופיינות בשיעורי עבריינות ואלימות פנימיים גבוהים למדי (כמו ארה"ב) וכאלו שפטורות מכך (כמו יפן או איסלנד). יש, כמובן, כמה דברים שניתן לומר על סובלנותן ואיכויותיהן של תרבויות לא רק לפי כמות הסטייה והעבריינות שבהן, אלא גם על-פי יכולתן לעבד ולספוג סטיות. במילים אחרות, לפי יכולתן להתמודד עם המורכבות הפנימית שבהן.

הרצון לסתום פיות בנושאי סטייה ועבריינות פלילית יסתום את הגולל על האפשרות לומר משהו בעל-משמעות על הקשר בין תרבות לעבריינות. הכרוניקה הפלילית, אם תדווח ללא כל קשר למאפיינים דמוגרפיים - כמו גיל, מין, קבוצה אתנית ודת - עלולה להביא כמעט לאפס את היכולת שלנו להבין את תהליכי העבריינות בחברות שונות. הדבר פסול לא רק מהבחינה המדעית אלא גם מהבחינה המוסרית. יש חשיבות רבה לידע בתחומים כמו מי חשוד באונס מי, מאיזו קבוצת גיל ועוד. אני מתעניין, למשל, לדעת מה שיעור עברייני הצווארון הלבן בקרב התרדים מול מגזרי אוכלוסייה אחרים; אילו סוגי אלימות קיימים בקרב אוכלוסייה זו ומדוע; שכיחותן של מחלות נפש; האם יש אפיונים מיוחדים של העבריינות בקרב חרדים, ואם כן, מדוע; מהם מנגנוני הפיקוח החברתי המופעלים שם. העיתונות היא אחד המקורות החשובים למידע מסוג זה, והכוונה לסתום את פיה באמצעות החוק היא צעד פסול מכל בחינה שהיא.

דמוקרטיה בנויה, בין היתר, על מידע חופשי - מידע על גילם, מינם, רקעם הערתי, ההשכלתי והדת של המעורבים בפרשות שליליות

דמוקרטיה בנויה, בין היתר, על מידע חופשי - מידע על גילם, מינם, רקעם הערתי, ההשכלתי והדת של המעורבים בפרשות שליליות (כמו גם חיוביות). המידע רלבנטי וחשוב אם ברצוננו להגיע למסקנות אמת

מתחת לכנס הרחוב בכפר הגלובלי

התגובות לדו"ח ועדת פלד, או בשמה המלא והמדויק, "הוועדה להרחבה ולארגון מחדש של מערך השידורים לציבור", מעוררות תהיות קשות על תרבות השיג-ושיח הציבורי בישראל, לא רק בשל הסגנון הרווח כיום ("פופוליטיקה"), אלא בעיקר בשל רדידות התוכן, ולא רק בשל טיעונים מתלהמים של לאומנים קנאים, אלא בעיקר בשל מנהגם של שוחרי פתיחות ודמוקרטיה באקדמיה ובתקשורת להקדים דעה לידיעה.

כמי שהיה אחראי על כתיבת כל טיוטות הדו"ח ועל עריכת נוסחו הסופי, אני מבקש לקבוע, כאן ועכשיו, כי איש מבין המגיבים, בעל-פה ובכתב, על דו"ח ועדת פלד לא עיין בו, ואולי אף לא החזיקו בין ידיו. אני יודע שזו אמירה קשה, בעיקר כלפי כמה מידידי האישיים ועמיתי למקצוע, אבל צר לי להביע כעס בעובדות, אף שדעתם על הדו"ח נחרצה עוד בטרם פורסם.

בגיליון האחרון של "העין השביעית" (יוני 1967) נדרשו גם ארנון צוקרמן וירון אזרחי להמלצות ועדת פלד. ידידי ארנון צוקרמן טוען ברשימתו כי "שידור אינו סתם סחורה", ואי-אפשר שלא להסכים איתו; אלא שבקריאה רצופה של דו"ח הוועדה – המבחיני בין עקרונות של מדיניות לבין "תקופת הסדרה" של חמש שנים, הנחוצה למעבר נכון מן המצב הנוכחי למצב הרצוי (לדעת הוועדה) – היה ארנון צוקרמן מסכים עמי, שאין בדו"ח שום סתירה פנימית וכי לרוב הבחנותיו ניתן מענה ברור בהמלצות.

פרופ' ירון אזרחי מבקש לומר אמירה פוליטית כלשהי, הנתלית משום מה בדו"ח ועדת פלד ("חיסול רשות הרבים"), ועל כן הוא פוסק, ש"בטווח הארוך ייתכן שלמפת התקשורת מבית-מדרשם של נתניהו, לבנת ופלד תהיה השפעה לא פחות מכרעת על דמותה של ישראל ממפת ההסדר הסופי עם הפלסטינים". איך אפשר להתווכח עם טענה מלומדת ומנומקת כל-כך? אכן דלגו מאוד, כמאמר המשורר. פרופ' אזרחי אינו מכיר אותי, אבל עמיתי למקצוע מכירים אותי יותר מ-35 שנה. הם יודעים שלא באתי "מבית-מדרשם של נתניהו ולימור לבנת", לא מבחינה פוליטית ולא מכל בחינה אחרת. איש לא הנחה אותי, או את חבריי לוועדה, לכאן או לשם, לפני או אחרי. ועדת פלד הכינה היטב את שיעורי הבית שלה. לא כך עשו כמה מן המגיבים על הדו"ח. דו"ח ועדת פלד הוא ניסיון ראשון שנעשה

מאז ומעולם בישראל להציג ראייה כוללת של מפת התקשורת העתידית. 12 ועדות ציבוריות קדמו לוועדה זו, מאז 1965, וכולן עסקו בסוגיות, או במקטעים מסוימים של התקשורת האלקטרונית, בלי שום זיקה לצורך המובהק, המוכר בכל מדינה מתוקנת, להציג תפיסה כוללת של מדיניות תקשורת, העומדת לוויתור כוח ציבורי.

הרי זה אתגר אדיר לאקדמיה שלנו. מדוע לא הופיע עד כה חיבור שכזה על מדף הספרים הישראלי? אני עוקב מקרוב אחר פרסומי האקדמיה בתחום התקשורת ומשום מה הם מזכירים לי את הנושאים והזיגוריים האוטוריטיים של הפקות הקולנוע הישראלי. כמעט שום דבר אינו מעוגן בשאלות שבמהות, בחיים עצמם, בעבר הייחודי העשיר של חיינו בארץ הזאת, בהווה הסבוך כל-כך ובעתיד, המציב לנו סימני שאלה כה רבים.

אימתי הציעה לנו האקדמיה, לפחות זו העוסקת בתקשורת, "ניתוח של הקשרים הדינמיים הסבוכים בין תקשורת, תרבות, חברה ודמוקרטיה", כדבריו של פרופ' אזרחי? כדאי להשוות בין הביבליוגרפיה העולמית בתחום התקשורת ובין ארון הספרים הישראלי, ולא מבחינה כמותית דווקא (כשם שכדאי היה להשוות, פעם, בין הנושאים שהם לחם חוקה של הספרות והמחזאות המקורית בישראל לבין הנושאים שבהם עוסק הקולנוע הישראלי, או מה שקרוי אצלנו "דרמה" טלוויזיונית).

תרבות הוויכוח הישראלית מתאפיינת בהתבכיינות ובאגרסיביות ("יורים ובוכים"), גם כשהיא מתכסה באיצטלה של למדנות, משופעת במטאפורות, כמו "משרד התקשורת גנב להם את העם". מאז שניטלה הנבואה מישראל בטל גם הצורך לבסס אמירה, זו או אחרת, על מסכת של עובדות או על שורת ההיגיון. לעתים די באפוריזם שנון ונחרץ כדי להציג עמדה, ואם אפשר, כדאי תמיד להתקשט בדימויים, שהתנתקו זה מכבר משורש צמיחתם, כמו לזווין דומם שסיים את חייו בחלל (זו תרומתי לשיח המטאפורי).

כך, למשל, נדרש ארנון צוקרמן, כבדרך אגב, ל"כפר הגלובלי" של מארשל מקלוהאן. יותר מ-35 שנים חלפו מאז טבע מקלוהאן את המושג, ועדיין רודפת המטאפורה את המציאות המשתנה. מקלוהאן לא חווה, ואף לא חזה בשעתו, את תקשורת הלוויינים, את נפלאות האינטרנט ואת השידור-לפי-דרישה, במתכוונת של מו"לות אלקטרונית; דימויו של הגלובוס המתכווץ לממדים של כפר שבטי באפריקה נכון כיום רק מבחינה טכנולוגית ולא

מבחינת התוכן "האוניברסלי", שאליה התכוון בשעתו "הנביא" מקלוהאן.

מה שקרה בשלושת העשורים האחרונים בתחום התקשורת הוא היפוכו של "הכפר הגלובלי". מקלוהאן ראה בתקשורת ההמונים האלקטרונית גורם מלכד, אך רגרסיבי, המכ"ח ווץ את העולם לממדים של כפר אחד ומחזיר את האדם המודרני לחיקו של השבט הקדמון. אז, בראשית שנות השישים, סבר מקלוהאן כי מדיום הדפוס נסוג מפני השפעת התוכן האוניברסלי של הרדיו, החוצה יבשות וימים ("ש-לום לגוטנברג"), ואילו המדיום הטלוויזיוני ("הענק המהוסס") עתיד היה, לפי מקלוהאן, להיות המסר הגלובלי בפני עצמו.

מאז שחזה מקלוהאן את קצה של תרבות הדפוס, בגין עלייתה של תקשורת ההמונים האלקטרונית, הגיעה מו"לות הדפוס לשיאים שלא היו כמותם בתולדות האנושות. מדי שנה יוצאים לאור ברחבי העולם מיליון כותרים חדשים, ובישראל לבדה יוצאים לאור מאתיים כותרים חדשים בשנה (אחד ל-43 שעות).

ומה קרה ל"כפר הגלובלי"? כיום, אחרי מאה שנות רדיו ויותר מחמישים שנות טלוויזיה, כאשר אנו עומדים בפתחו של העידן הדיגיטלי (המתרחש עכשיו), אפשר כבר לקבוע, כי חזונו של מקלוהאן מתגשם במהופך. איש הכפר הנידח ביותר בערבות קמצ'טקה יכול כיום לתקשר עם מאגרי הידע העשירים בעולם, בכתב, בצליל ובתמונה, אם רק ניתן בידי מחשב המחובר ללוויין תקשורת.

אבל בישראל עדיין מזינים את "מדורת השבט". זו מטאפורה הנזכרת אצלנו חדשות לבקרים, כל אימת שעולה לדיון סוגיית "השידור הציבורי". שוב באים ואומרים לנו, כי "השידור הציבורי" הוא מדורת השבט שסביבה אמורים להתכנס, שבת אחים גם יחד, נערים וזקנים, דתיים וחילונים, עולים שזה מקרוב באו עם ילידי הארץ (מרמת-אביב ג' ונתניה), גברים מזוקנים ועוטי שחורים עם נשים ("קול באשה ערווה"). מה טוב ומה נעים. האם מישוהו ראה אי פעם "מדורה" כזו? אם נוסף להיות שבויים מרצון בקסמה של המטאפורה ונשוב לעידן השידור הציבורי המונופוליסטי, מה אז? הרי סביב אותה מדורה יושבים במעגלים. המעגל הראשון הוא זה שזוכה בתפוחי-האדמה הקלויים ובספלי הקפה הריחניים, אבל מה עם היושבים (או העומדים) במעגל השני, השלישי והרביעי? נכון. משם רואים את הבהובי המדורה ומצטנפים בגלל הקור. האם לא זה מה שאירע כאשר היה לנו שידור ציבורי מונופוליסטי?

אם להידרש לדימויים מהבהבים, מדוע לא נאמץ, למשל, את מדורות ל"ג בעומר במקום מדורה שבטית אחת (לא, אינני חוזר בתשובה)? מדוע לא נחשוב על מציאות רבת-ערו-צים (מדורות רבות) שיעבירו מסרים משותפים בסגנונות שונים ובצורות שונות? הגיעה העת להתמודד באומץ לב אורחי וביושר אינטלקט-טואלי עם השאלה, "מהו שידור ציבורי?", האם מדובר בשידור-לכול-על-הכול בנוסח התפיסה הקלאסית של מה שקרוי Broadcasting, למעט האינטרס המסחרי להרוויח כסף?

האם אפשר בכלל להציע לציבור לוח שידור-ים, העונה על כל הצרכים ועל כל הציפיות של כל יחיד הציבור?

מסתבר שמעולם לא היתה "חיה" כזו, כשם שאין ספר, או עיתון, או תיאטרון או מוזיאון השווים לכל נפש. מה שהיה הוא שהמדינה החזיקה בידיה את המונופול על השידורים, משום שעד לפני כשלושה עשורים היו אמצעי ההולכה (מרחב התדרים) בגדר משאב שבמח-סור (Scarce Resource) ולא בשל שום סיבה אחרת. לא היה אפשר להתיר לכל אחד לשדר, כשם שמותר לכל אחד, בחברה דמו-קרטית, להוציא לאור עיתון או ספר, שאמצע-י הניצור וההפצה שלהם זמינים לכול.

האנגלים, שהם בעלי זכויות היוצרים על השידור הציבורי הטוב בעולם, לטעמי ולטע-מם של רבים, אינם חדלים, לפחות זה שלו-שים שנה, להתמודד עם הסוגיה הזו (ר' הבי-בליוגרפיה העשירה על ה-BBC). מכל החיבור-ים שנכתבו על ה-BBC מצטטים שם עד היום את דו"ח "ועדת פיקוק" משנת 1986, שהוא המסמך היחיד שבחן לעומק את הגדרתו של "השידור הציבורי".

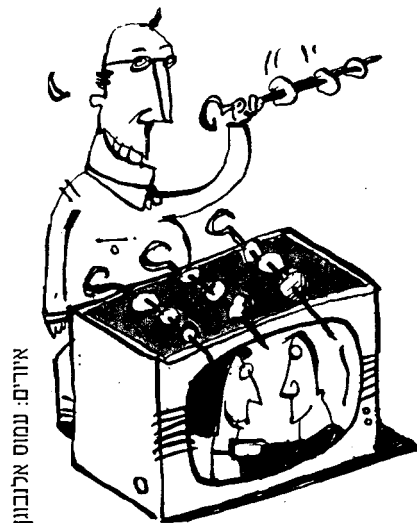
ועדת פיקוק הציעה הגדרה הפוכה באופן קוטבי ל"מדורת השבט", שאותה מוסיף לטפח עד היום מורי וידידי פרופ' אליהוא כ"ץ. השי-דור הציבורי, לפי פיקוק, הוא מוצר אליטיסטי-טי לעילא, כמו ספרות מעולה, תיאטרון רפר-טוארי או מוזיאון עתיר רבדים, אך נועז בחדשנותו. במלים אחרות, שידור ציבורי הוא מוצר תרבות המחויב רק לאמות-מידה של איכות ומצוינות, ומשום כך גם מובטח לו "כשל שוק" מסחרי. זה הרצינול היחיד לקיומו. השידור הציבורי אינו מחויב, לפי פיקוק, לאמות-מידה של "רייטינג", ועל כן אין הוא חייב להציע "מדורה לשבט" כולו, אלא רק למי שרוצה באמת לצפות בו; בדיוק כשם שאי-אפשר להכריח את כל האזרחים ללכת לתיאטרון רפרטוארי, או לקרוא ספרות יפה, או לבקר במוזיאון.

טעם קיומו של השידור הציבורי טמון בהיו-תו אופציה זמינה לכל מי שחפץ בה, ומכאן נגזרת המסקנה שהציבור חייב לממן אותה, גם אם לא כל "השבט" נצרך לה. ומדוע זה כך?

מאותו הטעם שהמדינה מממנת (או חייבת לממן) באמצעות כספו של משלם המסים מוצרי תרבות, כמו תיאטרון רפרטוארי, מוזי-אונים וכו'.

ועדת פיקוק אף הרחיקה מעבר לכך, ושאלה מדוע חייב משלם המסים לממן מוצר תרבות הנצרך בעיקר על-ידי האליטות? על כך השיבה הוועדה שתי תשובות. האחת: מדובר בשידור ציבורי החייב להתקיים כאופציה זמינה לכל מי שרוצה בה כ"סמן תרבות"; והשנייה: מי שרוצה בה שישלם תמורתה, כמו שהוא רוכש כרטיס למוזיאון, או לתיאטרון, על אף המימון הציבורי.

בשנת 1986 חזתה ועדת פיקוק את מה שצפוי לקרות ב-BBC אחרי שנת אלפיים (כאשר תיבחן פעם נוספת שאלת המימון של שירות השידור הבריטי), ואת מה שמסרבים להבין

איורים: עמוס ארנון

אצלנו, כאשר רשות-השידור פועלת עדיין לפי חוק ארכאי משנת 1965, שנתפר לפי המודל של ה-BBC, אף שמאז שונה ה"צ'ארטר" של ה-BBC שלוש פעמים. לפי ועדת פיקוק, עתידו של השידור הציבורי טמון בהפיכתו למוצר נדרש, בשיטה של צפייה-לפי-דרישה. ועדת פלד לא עסקה בשאלת השידור הציבורי רי בישראל, משום שנתבקשה במפורש שלא להתייחס לסוגיה, הנדונה עתה בוועדה שברא-שה עומד ארנון צוקרמן. אבל הוועדה לא התחמקה מן השאלה העקרונית. בהצבעה פני-מית תמכו כל חברי הוועדה, פה אחד, בקיומו של שידור ציבורי בישראל, כאופציה זמינה לצד השידור המסחרי לצורותיו השונות.

ועדת פלד הניחה הנחת יסוד, המקובלת כיום בכל חברה דמוקרטית בעולם. אם אין מניעה הגובעת ממחסור במשאב של הולכה (מרחב תדרים, כבלים ולוויינים), אין שום סיבה המצדיקה את התערבות המדינה בתחום המו"לות האלקטרונית, כפי שמקובל על הכול שהמדינה אינה רשאית להתערב בתחום מו"לות הדפוס.

אבל נראה שהנחה כה בסיסית אינה מקובלת על פרופ' אורחי, הקובל ש"לציבור בארץ יש כבר ניסיון מר בתחום התקשורת הכתובה. התחרות החופשית חיסלה עיתונים כמו 'חדשות' ויצרה שני עיתונים המשתמשים באותה נוסחה".

האם הכותב הנכבד אמנם מצפה שהמדינה (המחוקק) תתערב, כדי לקבוע את אופי התח-רות בתקשורת הכתובה? ומי קבע את גורלו של "חדשות" אם לא הציבור? האם מישוה כבר חקר את סיבות היעלמותה של העיתונות המפלגתית החילונית בישראל? ומדוע רק העיתונות הדתית עולה כפורחת (לרבות "הצ-פה", ששרד אחרי "הבקר", "חרות", "על המשמר" ו"דבר")? וכיצד מתקיימים מאות עיתונים מקומיים בישראל, לרבות שתי רשתות ארציות של מקומונים? וכיצד קרה שעיתון כלכלי כמו "גלובס" התבסס היטב בנישה שלו? ומדוע יש מקום בישראל הקטנה לעיתונות מגויינת ייעודית, ה"מפולחת" לנושאים ולקהלי יעד ספציפיים? ואיך קרה שעולי ברית-המועצות לשעבר מקיימים בישראל ארבעה עיתונים יומיים, המתקיימים כעסק כלכלי לכל דבר?

פרופ' אורחי מצר על התפרקותה של ישראל לתת-קהילות בתחום התקשורת הכתובה, אבל אין הוא יכול לעשות דבר נגד התופעה. לעומת זאת, אם יוצע לעולים דוברי רוסית ערוץ ישראלי רלבנטי, הדובר בשפתם, יש סכנה שהם יחדלו לצפות בשלו-שת ערוצי הטלוויזיה המועברים אליהם באמצעות הכבלים, הישר מרוסיה, אל בתיהם ברחבי ישראל (לפי נתוני חברות הכבלים בישראל כתשעים אחוזים מעולי רוסיה נמנים עם מנויי הכבלים בארץ בגלל העברת ערוצי השידור מרוסיה).

על-פי הגיונו של פרופ' אורחי, גם אין טעם להתיר פתיחת ערוץ רדיו, או ערוץ טלוויזיה מסורתית-דתי, אף על פי שערוץ-7 משדר בלי רישיון (בדיוק כמו קול-השלום של אייבי נתן), וש"ס הפכה זה כבר לחברת תקשורת לוויינית. ובכן, מי מפרק את החברה הישרא-לית לתת-קהילות? האם לא רצוי יותר לאפשר לכל אלה קיום במסגרת החוק, כדי שניתן יהיה גם לקיים פיקוח אלמנטרי בתחום האתיקה, או לפחות לאפשר למי שנפגע משי-דוריהם לתבוע אותם לדין?

בישראל עדיין רווחת התפיסה האנכרוניס-טית, שלפיה מי שעוסק בתכנים חייב להתנזר מן "הגועל נפש" עצמו, כלומר מכל מה שמריח טכנולוגיה שטנית המשתללת על חיינו. מצד אחד, הממשלה, כל ממשלה, מתערבת ומשתללת על חיינו, אבל מצד שני סבור פרופ' אורחי, וכמוהו גם ארנון צוקרמן, כי המדינה חייבת להתערב, למנוע וכו'. ובכן, איך מרבעים את המעגל?

התשובה אינה טמונה בחזיון תעתיים עתיד-ני, אלא בשינוי מוחלט בצריכת התקשורת האלקטרונית, או ליתר דיוק בהשוואת מעמדה של המו"לות האלקטרונית למו"לות הדפוס. לא עוד "האח הגדול" המשדר אלינו. לא עוד יחסים בין משדר אקטיבי לקולט פסיבי. השידור הדיגיטלי הרב-ערוצי, הקיים עכשיו בשידור המסחרי והציבורי בארה"ב ובאירופה, בתחום הטריסטריאלי (הקרקיצי), בכבלים ובאמצעות לוויינים, עתיד להוביל אותנו, בתוך שנים אחדות, ל"חנות ספרים" וירטואלית, שבאמצעותה נצרוך תוכניות לפי דרישה (לא ערוצי שידור).

השידור הפתוח לכול, במתכונת ערוצי ה-Broadcasting, יוסיף להתקיים כפי שהרכיב בת מוסיפה להתקיים בצד המכוננת, כפי שהספנות עתיקות היומין מוסיפה לזוטים בימים בצד מטוסי הסילון. אבל אנו נצרוך תקשורת טקסטואלית, צלילית וויזואלית בצורה אחרת, סלקטיבית יותר ונבונה יותר. העתיד הלא עתידי הזה מונח כאן, לפנינו. האקדמיה הישראלית מוזמנת אפוא למלא את "החלל המחשבתני", המאפיין לדעת פרופ' אורחי את מפת התקשורת של ועדת פלד. כדאי מאוד להציע ניתוח של "הקשרים הסבורים בין תקשורת, תרבות, חברה ודמוקרטיה", עכשיו ולא בדיעבד. אשרי המאמין. לי ולאחרים מעמיתיי, העוסקים בתקשורת כתובה ואלקטרונית יותר משלושים שנה, יש תחושה מוזרה שאנשי האקדמיה עדיין מחפשים את המטבע האבודה מתחת לפנס הרחוב היחיד בככפר הגלובלי של מקלוהאן.

אלי ניסן

הכותב היה מרכז ועדת פלד

הניחול יוצרים

הסתקרנתי למקרא הפתיח של הרשימה "הפנקס פתוח והיד רושמת" מאת אלי פולק וישראל מידד, היו"ר והמנכ"ל של האגודה לזכות הציבור לדעת, שפורסמה בגיליון מס' 8 של "העין השביעית". מאחר ש"טלעד", מראשית שידוריה בערוץ-2, שמה לה למטרה לחדש את המסורת הטלוויזיונית של סאטירה ראווה, חשבתי שאוכל ללמוד ממאמר זה, שכותביו הגדירו כבר בפתחו שתי מטרות מעוררות עניין מקצועי: "האם יכולה סאטירה להיות מאוזנת?" ו"האם הסאטירה בערוץ-2 אכן מאוזנת ומשקפת את הדעות הרווחות בציבור?".

צר לי, אך לגבי המטרה הראשונה שאותה הציבו כותבי המאמר, ושהיא בעיניי חשובה ביותר, לא מצאתי - גם לא בקריאה חוזרת -

שום התייחסות של ממש. על מטרותם של הכותבים יש לי הרבה מה לומר, שכן מתוך שלוש תוכניות הטלוויזיה שהמאמר סוקר, שתיים הן מבית-היוצר של "טלעד": "החרצוץ פים" ו"לילה גוב".

ב-1996, בתקופת שישים הימים שקדמה ליום הבחירות, בערב יום העצמאות, הוזמנה מערכת "לילה גוב", כמקובל במסורת הטלוויזיונית של מדינת ישראל זה עשרות שנים, את ראש-הממשלה להתארח בתוכנית. מיד לאחר שהתפרסם הדבר פנו אלינו מהליכוד ודרשו, בשם האיוון בשידורים בתקופה שלפני הבחירות, שנומין גם את ראש הליכוד להתא-

רח בתוכנית. דיברתי אישית עם מר בנימין נתניהו והבטחתי לו כי לכשיהיה ראש ממשלה נומין גם אותו להתארח, בלי שראש האופוזיציה יישב לידו, בתוכנית יום העצמאות. יחד עם זאת הוזמנתי את מר נתניהו להתארח שבוע לאחר מכן בתוכנית "לילה גוב", אך מר נתניהו אמר לי, כי יועציו חושבים שעדיף שיתר-איין במקביל לראש הממשלה ובאותה תוכנית בערב יום העצמאות. היועץ המשפטי של הליכוד עתר ליו"ר ועדת הבחירות המרכזית, השופט העליון תיאודור אור, בדרישה לכפות עלינו את השתתפותו של מר נתניהו בתוכנית של גידי גוב. השופט אור פסק, שבתקופת שישים הימים שלפני הבחירות יש לשמור על איזון. אך האיזון, לדבריו, חייב להיות לאורך זמן ולא נקודתי. אכן, מגלה המאמר הנ"ל כי תוכנית "החרצוץ פים" בתקופה הנדונה, לפי בדיקת האגודה לזכות הציבור לדעת, שמרה על איזון בין הסאטירה נגד הימין (29%, 40 קטעים) ונגד השמאל (31%, 43 קטעים). אבל, מלינים הכותבים, האיזון - הן ב"חרצוץ פים" ובפרט בתוכניות "לילה גוב" - לא נשמר לאחר הבחירות.

על ההתרחשות הוזהרה הגיבה האגודה לזכות הציבור לדעת בסדרה של מודעות מטעמה בעיתונות הכתובה, תחת הכותרת הדרמטית: "סכנה: תקשורת מגויסת!". טלעד תבעה

מהאגודה להתנצל בפומבי על מעשה זה, אך נענתה בשלילה.

כידוע לכול, מזה כשנה התחלף המשטר במדינת ישראל. בנימין נתניהו הוא ראש הממשלה. בעוד מועד, כמה חודשים לפני יום העצמאות השנה, פניתי לדוברו של ראש הממשלה והזמנתי באמצעותו את מר נתניהו להתארח בתוכנית "לילה גוב" לקראת יום העצמאות. הזכרתי לדוברו של ראש הממשלה את הבטחתי מלפני הבחירות להזמין, בתוקף תפקידו, להתארח בתוכנית. לצערי, ראש הממשלה שמאוד רצה בשנה שעברה להשתתף בתוכנית השיב השנה את פנינו ריקם. בנסיבות כאלה, ויש עוד דוגמאות רבות, איזה ערך יש לניתוח תוכן כפי שה"ה פולק ומידד ערכו? "החרצוץ פים" היא תוכנית סאטירה מרכזית בשידורי הטלוויזיה בישראל. מטבע הדברים, תוכנית סאטירית, עם אוריינטציה פוליטית, עוסקת בעיקר במי שידיו בהגה השלטון. משום מה התעלמו כותבי המאמר בניתוח התוכן שלהם מהשוואה בין סאטירה נגד השמאל לבין סאטירה נגד הימין בתקופה שקדמה למערכת הבחירות. נראה שבסתר לבם הם הבינו שהממצאים לא יתמכו בתזה שהם מנסים להוכיח. מה הפלא שעם כינונה של הממשלה החדשה בישראל הפכו רוב הבובות של שרי הממשלה הקודמת למיותרות ואנו נאלצנו להשקיע מומן רב בעיצוב ובייצור בובות חדשות, בדמותם של השרים החדשים.

הרי הסאטירה הפוליטית עוסקת, בראש ובראשונה, במי שקובע מדיניות ולא במי שהבוחר דחק לקרן זווית. לפיכך, הממצא שלאחר הבחירות בתוכנית "החרצוץ פים" היו הרבה יותר קטעים "נגד הימין" מאשר "נגד השמאל" לא צריך להפתיע איש. טבעי הוא: "לילה גוב" איננה תוכנית סאטירית, ומונו-לוג הפתיחה של גידי גוב אינו מתיימר להיות משדר סאטירי. המונולוג הוא ז'אנר מקובל בתוכניות בידור וראיונות בכל העולם. הוא משקף את דעתו של הכוכב (וכמובן גם של צוות כותבי התוכנית) על אירועים, בדרך-כלל אוטוריטיים, שהתרחשו במרוצת הימים האחרונים. אכן, ממצאי ניתוח התוכן של מנהלי האגודה לזכות הציבור לדעת מוכיחים, שהרוב הגדול של הערות גידי גוב במונולוגים שלו היו על נושאים חברתיים-כלכליים. "לילה גוב" היא תוכנית בידור קלאסית של אמן גודע, שמוכר לציבור בעיקר בשל היותו זמר מפורסם. הניסיון להדביק לתוכנית מגמות פוליטיות לא רק שאיננו במקומו, אלא שבנסיבות הז'אנר, לא צריך היה להיכלל במסגרת ניתוחי התוכן של תוכניות הסאטירה בערוץ-2 ("החרצוץ פים" ו"זהו זה"). הרצון לנתח שש עד שבע דקות מתוך תוכנית, שאורכה הכולל הוא כשעה ורבע, מוכיח שאנשי זכות הציבור לדעת מנסים למצוא

"פגמים" במקומות שאין להם שום קשר לנשוא בדיקתם.

במשטר דמוקרטי בכלל, ובגופי תקשורת שחייבים בחירות הביטוי בפרט, חשוב שתהיינה תוכניות סאטירה מוצלחות. מדינת ישראל קבעה את יחסה לסאטירה כאשר מצאה לנכון להעניק, כבר לפני שנות דור, את פרס ישראל ל"ניקוי ראש". "ההרצופים" כבשו להם מקום של כבוד בהיכל השידורים של "טלעד" בערוץ 2 ובמפת התקשורת בישראל. בין היתר בשל רמת הקטעים המשודרים, אך בוודאי גם בגלל העובדה שאין ליוצרי התוכנית שיקולים של "פרות קדושות" או של איוונים פוליטיים, מלבד, כמובן, בתקופת שישים הימים לפני הבחירות. אוי לסאטירה שתנסה להיות "מאוזנת" מבחינת מספר הקטעים המשודרים, הנוטים, כביכול, לכיוון זה או אחר.

טוב יעשו אפוא אנשי האגודה לזכות הציבור לדעת אם במקום לעסוק בסטטיסטיקות מיותרות, שמטרתן פוליטית בלבד, יניחו ליוצרים מימין ומשמאל לעסוק באומנותם.

עווי פלד

הכוח הוא מוכ"ל "טלעד"

אדרבה, לבדוק

לפי דיווחה של כתבת "הארץ" אורלי בר-קימה, המסקרת את נושא התקשורת, מיום 16.5, יום לאחרונה מר מרדכי קירשנבאום, מנכ"ל רשות השידור והעורך הראשי שלה, בדיקה שנועדה לקבוע אם הכיסוי של פרשת בר-און בשידורי קול-ישראל היה מגמתי. במיור חד נפל חשדו של מר קירשנבאום על דיווחיו של הכתב לענייני משטרה, אביב בושינסקי, ולפני כחודש הוא דרש לעבור על תמלילי שידוריו של בושינסקי כדי לבדוק את חשדותיו. בעקבות פניות אליו מחברי הוועד המנהל של רשות השידור, ביטל קירשנבאום את הבדיקה. אחת החברות במוסד הציבורי הזה, שבין תפקידיו, על-פי חוק, "לדון ולהחליט בענייני הרשות ולקבל מהמנהל הכללי דו"חות על הפעולה השוטפת של הרשות", טענה שבדיקה כזו היא "דרך בולשיביקית" שעלולה לגרום לציד מכשפות בתוך הרשות. חבר אחר העלה את החשש שבדיקה כזאת עלולה לגרום את הרשות לשרשרת של חקירות.

במקרה זה, לדעתי, חברי הוועד המנהל לא מילאו את חובתם כנציגי הציבור. הם דווקא היו צריכים לדרוש שאכן תיערך הבדיקה ויש רק להצטער על כך שהעניין ירד מסדר-היום של רשות השידור.

ישראל מידד

הכוח הוא מוכ"ל אונדח זכות הציבור לדעת

התנהגות של קרטל

מנכ"ל חברת החדשות של ערוץ-2, שלום קיטל, ומנהל מחלקת החדשות בערוץ הראשון, רפיק חלבי, חשו תסכול מקצועי וחוסר אונים. התחרות בין הערוצים איפשרה לראש הממשלה לקבל, בניגוד למקובל, זמן מסך כמעט בלתי מוגבל למסירת תגובתו לדו"ח הפרקליטות בפרשת דרעי-בר-און, ללא התערבות של עיתונאים או שדרים וללא עריכה.

החשש של מנהלי החדשות בשני הערוצים היה שעמידתם על עקרונות מקצועיים תשאיר את הבמה ואת הצופים עם ראש הממשלה, אבל בערוץ המתחרה, ראש הממשלה סבור היה, כהרגלו, שהוא יכול לשטות בערוצים ובצופים, ולהכתיב את כללי המשחק.

אולם הניצול הכוחני והמניפולטיבי של התחרות בין הערוצים הביא במפתיע לתוצאות שונות מהצפוי. התגובה הציבורית לנאומו של ראש הממשלה הוכיחה כי אי-אפשר לשטות בכל הציבור כל הזמן. רבים הבינו כי ראש הממשלה לא נתן תשובות של ממש לתמיהות ולבעיות שעלו בדו"ח הפרקליטות, והתרעמו על ההשתלטות הבוטה על המסך ועל היותה של התגובה חד-צדדית, פולמוסית ואפילו מסיתה, כנגד חלקים בציבור, המשטרה והתקשורת.

אירוע זה הדליק אצל מנהלי החדשות אור אדום והם נחלצו, למרות תקלות קודמות ביחסים ביניהם, להיוועד ולקבוע כללים משותפים שימנעו מניפולציות מסוג זה ויחזירו את השליטה על מהדורת החדשות לעורך, שני העורכים הראשיים של משדרי החדשות המרכזיים ויחזירו את השליטה בתקשורת בישראל הסכימו שלא ייתנו עוד ללשכת ראש הממשלה לקבוע

באופן בלעדי את כללי המשחק, ולא ייתנו לראש הממשלה במה חופשית לתעמולה, מעל ראשי העיתונאים, בלי מגבלות זמן או פורמט וללא שאלות, דיון או יכוח.

הסכמות כאלה, בין שני הגורמים היחידים שנועדו להתחרות זה בזה על הספקת חדשות בטלוויזיה לציבור בישראל, יכולות לעורר חשש של קרטליזציה, ויכולות לשחק לידיהם

של הטוענים נגד התקשורת הישראלית. נכות הערוצים המתחרים לשתף פעולה, על מנת לחסום את דרכו של ראש הממשלה ולמנוע ממנו במה, עשויה להדאיג את מי שסבור כי דווקא תחרות חופשית בין כלי התקשורת היא המבטיחה מידע מלא, מגוון ואמין לציבור הרחב.

הסכמות בין כלי תקשורת עלולות לגלוש במהירות לשלילת מידע מהציבור. היום מסכימים לא לתת במה לראש הממשלה בשמונה בערב, מחר נסכים לא לקיים עימות בין מועמדים אלא בתנאים מוסכמים, ומחרתיים נסכים כי החוקת כתב מיוחד בושינגטון היא הוצאה מיותרת. החשש הציבורי מקרטליזציה יכול לגדול ככל שמספר כלי התקשורת קטן יותר, וככל שמצטיירת קרבה "חשודה" בין מנהלי החדשות או העורכים הראשיים בכלי התקשורת המתחרים.

לב לבה של העיתונות החופשית הוא שיקול הדעת העצמאי של העורך הראשי, השוקל את האינטרס הציבורי ואת זכות הציבור לדעת באופן עצמאי מתוך מחויבות לעקרונות האתיקה המקצועית בלבד. הציבור יכול לבחור לו את המערכת המדברת אליו והמתאימה לטעמו האישי מתוך מגוון של אפשרויות. זכות הציבור לדעת והופש הביטוי היו מקבלים שירות מרבי אם אחד הערוצים היה משדר את דברי ראש הממשלה, והאחר, מטעמים של אחריות ואתיקה מקצועית, היה מוותר על השידור הישיר ועורך את הדברים בליווי פרשנות עניינית. גם אם השניים היו מגיעים למסקנות דומות ונוקטים דרך פעולה דומה, עדיף שיעשו כך באופן עצמאי ונפרד, בלי מחויבות להסכמות הכובלות את ידיהם.

את השאלה העקרונית, האתית והמקצועית יש להשאיר לשיקול דעתו של עורך, ובמקביל להעלות לדיון ציבורי רחב יותר בגוף כמו מועצת העיתונות, הכולל גם נציגי ציבור. דיון ציבורי ומקצועי בשאלה העקרונית יכול לסייע בגיבוש הנחיות וכללי אתיקה המוסכמים על ציבור רחב של עיתונאים, מומחים ואנשי ציבור, מתוך ראייה כוללת של האינטרס הציבורי ושל עקרון חופש הביטוי. את הקוד האתי הראוי להתנהגות התקשורת מול ראש הממשלה המנסה להשתלט על הבמה יש לגבש מתוך מבט רחב ולא מתוך דגש על האינטרסים הצרים של מערכת החדשות, החוששת לאבד את כוחה וסמכותה, אך חוששת עוד יותר מהמתחרים.

ההסכמה היחידה בין שני מנהלי החדשות של הערוצים צריכה להיות לקיים ביניהם תחרות חופשית והוגנת, על-פי כללי האתיקה המקצועית, אך בלי תנאים והסכמים מוקדמים.

עו"ד יובל קרינאל

הכוח הוא היועץ המשפטי של הרשות

חמש הערות קולגיאליות

זו עלולה להיות חוצפה, או אפילו שפלות, מצד כתב חוץ, המסתמך בלא בוושה על התקשורת הישראלית כמקור מידע, להשיא עצות לעמיתיו הישראלים. העיתונות בישראל היא עיתונות נמרצת וחושבת, חוקרת ולא אחת נהדרת. כתב חוץ צל יכול ליטול בלי קושי סיפורים שלמים, הארות והערות מהעיתונות המקומית, בלא להזדקק לבדיקות נוספות. רבים אמנם עושים זאת. אפילו כתב זר בעל יוזמה מרבה להסת-

איור: מירון פרידמן

אין צורך לומר, שבראשית קיומה של מדינת ישראל שלטו נושאים קיומיים בעיתונות, כמו בכל תחום אחר בחיים. אך ישראל של היום היא חברה מורכבת ועשירה ביחס, שמעסיקות אותה גם שאלות אחרות המחייבות בירור עיתונאי מתוחכם. אם העיתונים יקדישו שימת לב לנושאים אלה, לא זו בלבד שישפרו את פניהם הם, אלא שגם ירחיבו את מעגל הקוראים. מה שמביא אותי להערה השנייה.

2. שילחו את עיתונאי הצמרת לדווח על בני-אדם פשוטים, במקומות פשוטים. עמודי העיתונים שאינם מלאים בתיאורי השיחה האחרונה שהתקיימה בין שרים יריבים או בטיל האחרון שפיתחה איראן נועדו לסיפורים על אנשים פשוטים, בשר ודם. העמודים האלה (מדורים נוסח "ברחבי המדינה" של "ידיעות אחרונות") מיוחדים על-פי רוב לטרגדיות משפחתיות (סיפוריה של ילדה שנהרגה מטיל קטיושה בקריית-שמונה ואחותה שנהרגה בתאונת דרכים), או לחיילים שיוצאים עם נערות יפות. זה טוב ויפה, אך לא מספיק. מעקב אחר מעשיהם של הלא-מפורסמים עשוי לפרוס לפנינו מגוון רחב של סוגיות חברתיות: דפוסי תעסוקה, פערי הכנסה ומוצא אתני, מגמות בחיי העניים והעשירים, או פעילויות מועדפות על סטודנטים. כמו למשל בתי-הספר למשפטים הצצים בישראל כפטוריות אחרי הגשם. לשם מה? ולאן הם הולכים?

3. הרחיבו את מעגל המשתתפים בעמודי הטורים האישיים ים והוסיפו להם גם קולות בלתי-מוכרים, כדי להגיע לתמונה מורכבת ועשירה יותר.

4. כוונתי לצורך להגיע אל המורים, לבימאי קולנוע וטלוויזיה, ליוזמים וללא-יהודים, שעשויה להיות להם זווית ראייה שונה, והם אינם מחפשים בהכרח בימה קבועה להבעת דעותיהם. אפשר גם לצרף מעת לעת לטורים האלה צעירים (בשנות העשרים לחייהם). ל"בוסטון גלוב" יש טור בהשתתפות צעירים וצעירות בשנות העשרים לחייהם, ויש עניין רב בהאזנה למה שמעסיק את הדור הבא.

5. הגדילו את מספר הידיעות על המתרחש בעולם הערבי. אני יודע שכתב ישראלי אינו יכול לפעול בסוריה, בלבנון או בעיראק, ואפילו עבודתו במצרים ובירדן מוגבלת. אך הכתבים האירופים והאמריקאים מספקים זרם קבוע של מאמרים מהמקומות האלה, מאמרים המוסיפים נופך אנושי ומעניקים קול למדינות, שהישראלים נוטים לבחון אותן על-פי סטריאוטיפים. תרגום של מאמרים כאלה עשוי להוות שירות אדיר.

6. בד בבד הייתי ממליץ לפרסם קטעים מהעיתונים הערביים הטובים עצמם, כמו "אלחיאט" ו"א-שארק אלאווסאט". אפילו מבחר שבועי של מאמרי המערכת עשוי לפתוח צוהר לעולם בלתי-מוכר.

7. ולבסוף, הירגעו. אל תהיו רציניים כל-כך. אינני מתכוון שתפרסמו תצלומי נשים עתירות חזה בעיתון. אלא שתלמדו להביט בעצמכם במעט אירוניה ולגלוג עצמי, ושתפו את כל מדינת ישראל בבדיחה. אם עליכם על סיפור על מסיבות ימי-הולדת לבני שלוש בכפר-שמריהו שעולות אלף דולר, או על בעלי-חיים שברחו מהספארי ברמת-גן, או סתם רעיון עסקי מטופש, כיתבו אותו כמו שצריך והציבו אותו בעמוד הראשי. הקוראים ינהנו. וגם זו מטרה ראויה. ■

איתן ברנר סיים זה עתה תקופה של עש שנות שירות ככתב ה"בוסטון גלוב" במזרח התיכון, ובסיומו היה בישראל. בימים אלה הוא מצטרף לצוות הכתבים של ה"ניו-יורק טיימס". ובסיומו יהיה בניו-יורק

מך על הניתוחים הנבונים הרבים המתפרסמים בעיתונות המקומית. ובכל זאת, אחרי שש שנות קריאה בעיתונות הישראלית, יש לי כמה וכמה הערות. ומאחר שמעט שפלות לא הרתיעה אותי מעולם, אני מציע לכם חמישה רעיונות, ברוח של קולגיאליות והערכה:

1. עיתונות מצוינת אינה מתמצית בפוליטיקה ובמלחמה. בעולם העיתונות הישראלית, אם אינך מסקר את הממשלה, הצבא, עסקי הקואליציה או היחסים עם וושינגטון ומדינות ערב, אתה נחשב לעיתונאי סוג ב'. או שאתה צעיר בראשית הדרך, או שאתה זקן, ששיאך כבר מאתוריק. אין לכך שום סיבה. בארצות-הברית, רופאים מוותרים על עבודתם המקצועית כדי להפוך לכתבים לענייני רפואה במיטב העיתונים, ועורכי-דין מוותרים על מקומם בתברות יוקרתיות כדי לכתוב על משפטים. בעיתונים האמריקאיים הטובים ביותר נחשב בות סוגיות כגון פשע, חינוך, עבודה, רווחה, דת, איכות הסביבה או הגירה לתחומים נהדרים לעיתונאים מצטיינים ומנוסים.

לשון הרע

איתן להמן

הטלת איפול על תביעות דיבה

בית-המשפט נדרש לאחרונה לשאלה, אם ומתי ניתן לאסור פרסום ברבים של הליכי בית-משפט בתביעות דיבה. בית-המשפט קבע, שבמשפטים שעניינם תביעות בעלות אופי ציבורי, לא ניתן כמעט לעולם לאסור פרסום כזה.

השאלה התעוררה בעקבות תביעות שהגישו לבית-המשפט המחוזי בירושלים דן אבי-יצחק וכן "קבוצת נמרודי" נגד חברת החדשות של ערוץ-2 ואחרים, בעקבות הכתבות שפורסמו על שניהם ביחס למעורבותם בפרשת בר-און (כתבות ששודרו לפני פרסום דו"ח הפרקליטות).

אבי-יצחק ונמרודי ביקשו לאסור פרסום של כתבי הטענות בתיק, מהלך הדיון והפרוטוקולים, ולמעשה כל דבר הכרוך בתביעה, למעט פסקי-הדין שיינתנו בתביעות בסופו של דבר. טענתם היתה בעיקרה שפרסום כתבי-ההגנה והדיונים יסיפו ויגרמו נזק לתובעים, מעבר לפרסום הראשוני, שבגינה הגישו את תביעות הדיבה. השניים ביקשו, לפיכך, להסתמך על סעיף 21 לחוק איסור לשון הרע, לפיו ראשי בית-המשפט לאסור או לעכב זמנית פרסום ברבים של הליך כלשהו בבית-המשפט, לשם הגנה על שמו של אדם הנוגע במשפט.

השופט צבי כהן בבית-המשפט המחוזי דחה את טענות נמרודי ואבי-יצחק והסיר איפול מכל הליך שהוא בתביעות הדיבה שהגישו השניים. השופט נדרש לפרש את סעיף 21 לחוק, ולקבוע קריטריונים ברורים, מתי ישתמש בית-המשפט בסמכותו זו ויטיל איפול על ההליכים השונים בתביעות דיבה.

חוק איסור לשון הרע נחקק ב-1962, ובהצעת החוק הממשלתית נקבע שבאופן עקרוני אסור לפרסם דבר על תביעת דיבה, אלא ברשות בית-המשפט. ניסוח בעייתי (ואולי אף ספק-דמוקרטי) זה נדחה בכנסת, אשר הפכה את הסדר: מלכתחילה כל פרסום מותר, אלא אם בית-המשפט אסר פרסום ספציפי, לשם הגנה על שמו של אדם הנוגע במשפט. לאחר זמן הוסף סייג שלפיו אם הנפגע מתנגד, לא ראוי בית-המשפט כלל לאסור פרסום דבר פתיחת ההליך המשפטי או פסק-הדין.

מתי, אם כן, ישתמש בית-המשפט בסמכותו לאסור פרסום הליכים הקשורים לתביעת דיבה?

השופט כהן, בנתחו את הגיונו הפנימי של החוק, מצא כי הסעיף בא למנוע נזק מוסף, דהיינו נזק נוסף מעבר לנזק מעצם הפרסום (כפי שרואה אותו הנפגע). "נזק מוסף" מתרחש בשלושה מצבים, שאותם ראוי למנוע:

1. פרסום עלול לפגוע בצד שלישי, שכלל אינו צד במשפט.
2. פרסום ברבים, אשר מרחיב את חוג האנשים שניזון בשעתו מהפרסום המקורי שבגינה מתנהל המשפט.
3. פרסום המוסיף לשון הרע על זו שבגינה מתנהל המשפט. לעומת זאת, עצם החזרה על אותה "לשון הרע", שבגינה מתנהל המשפט, אין בה כדי להביא ל"נזק מוסף", ואין בה למנוע פרסום. בתביעה של נמרודי ואבי-יצחק קבע השופט כהן, שאין כל "נזק

מוסף" לפחות בשני המבחינים הראשוניים, כיוון שכלל לא נטען כי צד שלישי עלול להיפגע מהפרסום, וכיוון שהפרסום הראשוני ממילא נעשה בערוץ-2, לעיני האומה כולה, ולא ברור כיצד ניתן עוד להרחיב את מעגל האנשים שקלטו את הפרסום הראשוני.

אולם, עוד לפני העיסוק בשאלה אם נגרם נזק מוסף אם לאו, קבע השופט כהן שבתביעות אלו כלל אין צורך להתייחס לשאלה, כיוון שמדובר ב"משפט בעל אופי ציבורי". השופט הביא אסמכתות, שבמ"שפטים מסוג זה לא התכוון המחוקק כלל "לסגור את הדלתות" ולמנוע מידע מהציבור על כל הקשור למשפט.

השופט גם תקף את ההנחה, כאילו בכל תביעת דיבה הופך התובע לנאשם, וכאילו הציבור מקבל בעיניים עצומות כל פרסום ברבים כעובדה מוכחת. "מיליוני צופים בטלוויזיה ומאזינים לרדיו, עשרות ומאות אלפי קוראי עיתונים, זכאים לדעת, מדי יום ולא מתוך פסק-דין אשר ניתן לאחר זמן, אם המידע שהם צורכים אכן נבדק, באילו דרכים נבדק, ובאילו טענות מתגונן מי שפרסם אותו. זכותם היא משום שרק כך יוכלו להטמיע מיד את לקחייהם", קבע בית-המשפט. אילו נתקבלה בקשת התובעים, הרי משעת הפרסום בערוץ-2 ועם הגשת כתבי-התביעה היתה נופלת "דממת אלחוט" על כל הקשור בתיק, ורק עם מתן פסק-דין (לעתים שנים לאחר הפרסום הראשוני) יופץ תוכנו לכל בית בישראל.

מהו תום לב

פסק-דין, שניתן לאחרונה על-ידי השופט אהוד רקם בבית-משפט השלום בחיפה, ממחיש את הצעדים שעל עיתונאי לנקוט כדי ליהנות מהגנת "תום לב" בתביעות לשון הרע.

התובעת, דבורה גולן, היתה אחות אשר בדקה, בין היתר, נכים דרוזים, כדי לברר את זכאותם לסיעוד. בעיתון הציפאי "כלבו" פורסמה כתבה, שכותרתה "נכים דרוזים התלוננו בלשכת הבריאות על עלבון נות מאחות". בכתבה פורסמו תלונות של שישה נכים דרוזים נגד האחיות, וכן סיפור מפורט על עימות בינה לבין נכה בדליית-אלכר"מל, וציון העובדה שהתובעת הודחה לפני שנתיים מעיסוק כאחות בטיפת-חלב ביישוב זה בשל התנהגות לא נאותה.

בית-המשפט אמנם פסק כי חלק מהאמור בכתבה הוא אמת, ואכן היו שהתלוננו נגד האחיות, שהודחה בעבר מתפקידה בשל התנהגותה, אולם התלונה המרכזית שפורטה בכתבה לא היתה אמת, ובכל מקרה הכתבה פורסמה ללא תגובתה של האחיות.

בית-המשפט בהן את חיוניות הפרסום המיידית של הכתבה, ומצא שהיה על הכתב ועל העיתון לאתר את האחיות (צעד שהיה ביכולתם לעשות), ובכל מקרה, לא לפרסם את הכתבה לפני שניתן תגובתה, מה עוד שהעיתונאי הודה כי לא היתה כל דחיפות בפרסום הכתבה באותו שבוע.

בנוסף סירב העיתון לפרסם הכחשה לכתבה בגליונו הבא, ואופן פעולה זה ודאי ששלל תום לב מהתנהגות העיתון.

עם זאת, בשל העובדה שבכותרת ובכותרת המשנה לא הוזכר שם האחיות, חלק מהעובדות הוכח כנכון, וכן העובדה שבמשפט הוכח כי הפרסום לא פגע בפועל בפרנסת התובעת, בחר בית-המשפט בפיצוי מינימלי של 6,000 ש"ח. ■

איתן להמן הוא עורך-דין

מאבק בתחנת הרדיו

זו היתה דרמה בשידור חי: בעוד שירם של דן ודצה "חיך וחיך" מושמע למאזיני הרדיו, הגיעה לאולפן השידור הוראתו של מנהל התוכניות בתחנת הרדיו האזורית-המסחרית רדיו-קול-חי "הוריד" את השיר. הסיבה: קולה של אשה נאסר לשידור בתחנה, לפחות בחלק משעות היממה.

שני מגישי התוכנית, מנחם מיכלסון ואורי אורבך, הודיעו מיד על התפטרותם, ובמקום השיר האסור שמעו המאזינים שירים חסידיים. התקרית, בראשית יולי, היתה ציון דרך נוסף בתהליך התחרדותה של התחנה, אחת מן התחנות האזוריות-מסחריות הנתונות לפיקוחה של הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו. בתחנה הונהגה באחרונה שורה של שינויים, הן באיש מלאי תפקידיים בכירים והן בקו הכללי של שידוריה: המכנה המשותף לכולם הוא מעבר מקו דתי-לאומי לקו חרדי. כך, למשל, מונה למנהל התוכניות יצחק נחשוני, עורכו של השבועון החרדי "יום השישי".

בניגוד לתחנות החרדיות הרבות המשדרות באופן פיראטי, רדיו-קול-חי היא תחנה הנמצאת בפיקוחה של הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו. ועדת הרדיו של הרשות תבעה לאחרונה ממנהלי התחנה להחזיר את המצב לקדמו, תן הן מבחינת איש התפקידים המרכזיים בתחנה והן מבחינת לוח התוכניות. הוועדה החליטה כי אם הדרישות הללו לא ימולאו עד 1 בספטמבר השנה, היא תשקול נקיטת צעדים בהתאם לסמכויות הרשות. ■

עיתון חדש

התפתחות יוצאת דופן במפת העיתונות בישראל, הנמצאת בתהליך התכווצות נמשך: עוד ניסיון להוציא לאור עיתון חדש.

"מקור ראשון", אשר לדברי עורכו יופיע מדי יום שישי, אמור להיות תשובה ימנית לעיתונים היומיים הגדולים, אף כי ההגדרה "ימין" או "לאומי" איננה מופיע במכתבו של העורך לקוראיו, בפתח הגיליון הראשון.

העורך, מאיר עוזיאל, בעל טור פוליטי-סאטירי ב"מעריב", הסביר בגיליון הראשון ש"התקשרות שאנו מכירים מנוכרת לעולם הערכים, המחשבה והרגשות של הקורא שאיננו מתיישר איתה ואיננו נכנע לאווירתה". העיתון החדש מיועד לקוראים "המבינים מה הן זכויות של בני-אדם, ומהי ציונות בונה ומתקדמת".

כביטוי לקו של העיתון החדש מארח המדור "דיוקן" במוספו את הסופר משה שמיר, הכותב על "העז העיוורת", ומסביר לקוראים מה משמעות העז - ראשי תיבות: "עיתונות זולה? אפשר. עיתוני זבל? אולי. ואולי גם אלה: זוהמה, זיבולים, ויש עוד ועוד במילון העברי - זרות, זלוזל, זועם, זועף, זומם... כך אפוא עז עיוורת - עיתונות זוממת, סתומת עיניים". ■

מלחמה ברשות השידור

חבר מליאת רשות השידור גבי בוטבול פנה ליועץ המשפטי לממשלה בתלונה נגד מנכ"ל רשות השידור, מרדכי קירשנבאום. בוטבול טען כי עובדים בכירים ברשות-השידור אספו חומר נגדו, לאחר שמתח ביקורת על מנכ"ל רשות-השידור. בין היתר האשים כי מערכת תוכנית הטלוויזיה "פופוליטיקה" גויסה למטרה זו. ועדת בירור שהקימה יו"ר הרשות לעיונו של היועץ המשפטי לממשלה אליקים רובינשטיין. זה קבע כי מנכ"ל הרשות קירשנבאום ומנהל הטלוויזיה יאיר שטרן "נתפסו לכאורה לנורמות

התנהגות בעייתיות, בדבר היקף סמכותם להשתמש בחומר המושג ברשות-השידור, כדי להדוף ביקורת של חבר מליאה, ביקורת שלא היתה ראויה לדעתם".

במכתב ששיגר ליו"ר הרשות כתב עוד רובינשטיין כי יש תשתית לכאורה המצדיקה להעמיד לדין משמעתי את דובר רשות-השידור, צבי לידר, ואת מפקי "פופוליטיקה" אהרן גולד-פינגר בשל מעורבותם בפרשה. אחר-כך הבהיר רובינשטיין כי במכתבו קבע שיש מקום לחקור בתחום המשמעתי ולמנות חוקר מכוח הסמכות הנתונה ליו"ר רשות-השידור על מנת שיבדוק את התנהגותם של השניים.

פרקליטם של שני העובדים, עורך-הדין יוסי ארנון, שיגר מכתב ליושב-ראש רשות-השידור, ובו הוא קובע שהתנהל נגדם "הליך תמוה, חסר יסוד בדין, בו הועמדו מרשיי בפני ועדה אינקה ויוטורית, שהוקמה אד-הוק, והורכבה מפוליטיקאים חברי מליאת רשות-השידור". ואילו שפירא הבהירה כי הנושא הועבר לרובי-נשטיין על-פי החלטת ועדת הביקורת של הרשות, שבדקה אותו. מינויו של החוקר הפנימי, ועמו "ההליך המשמעתי" כולו, עוכב בעקבות עתירה לבג"ץ שהגישה אגודת העיתונאים בירושלים בשם של גולדפינגר ולידר. ■

מעברים וא

שמו של חיים יבין נקשר להודעת דרמטיות על מהפכים פוליטיים, תחילה בבחירות 1977 ואחר-כך ב-1992. עכשיו יבין עצמו הוא גיבורו של מהפך, שעורר הדים נרחבים בתקשורת הישראלית: מי שכונה "מר טלוויזיה", המגיש המוביל זה שנים של "מבט" - חוצה את הקווים לערוץ השני.

יבין, שזכה השנה בפרס ישראל

לתקשורת, נענה להצעת חברת "קשת" להגיש החל מחודש דצמבר תוכנית תחקירים וכתבות. הוא הסביר כי אחת הסיבות להחלטתו לעבור לערוץ השני היתה סירובה של רשות-השידור להאריך את החוזה המיוחד שנחתם עמו, ושאיפשר לו לביים סרטים מיוחדים במקביל להגשת "מבט".

המעבר לזוה בפרשה משפטית: לבקשת פרקליטיהם של יבין ושל "קשת", הוציא שופט צו שאסר על אמצעי התקשורת לפרסם פרטים מחוזה ההעסקה החדש של יבין. הצו הוצא לאחר שנודע כי אלמוני, שהסכם הגיע אליו בדרך כלשהי, ניסה למכור את העתק המסמך, תמורת תשלום, לכמה עיתונים. ■

מעברים וב

טלטלה גם ב"רשת", אחת משלוש החברות הווייניות המשדרות בערוץ השני: דן שילון, מי שהיה מנכ"ל החברה (יחד עם יוחנן צנגן) והגיש במקביל את תוכנית האירוח המרכזית, הודיע על פרישתו מ"רשת" ומניהולה. שילון הגדיר את המטלה הכפולה שבה נשא במשך שנים "מעמסה כבדה, שלא אחת איימה גם לסכן את בריאותי". ברקע הפרישה: מחלוקת עם דירקטוריון החברה על הערכות "רשת" לקראת החלפת ימי השידור (במסגרת סבב הוויינים בערוץ השני) והכרזתו של שילון בערב שבת.

ימים אחדים לאחר סערת הפרישה, התברר כי הקשר בין שילון לרשת יימשך, אך במתכונת אחרת. תוכניתו "דן שילון בשידור חי", אשר תופק על ידי חברת ההפקות שהקים, תמשיך להיות משודרת בערוץ השני במסגרת "רשת" "לפחות עד שנת 2000". את חברת "רשת" מנהל מעתה יוחנן צנגן. ■